

Allochtone vrouwen doen mee!

*Eerste generatie allochtone vrouwen in Rotterdam en
hun perspectief op activering*

Marjan de Gruijter
Nanne Boonstra
Trees Pels
Marjolijn Distelbrink

Februari 2007

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Activering van allochtone vrouwen	6
1.2	Het onderzoek	9
1.3	Leeswijzer	12
2	Opzet en uitvoering van het behoefteonderzoek	13
2.1	Afbakening van de onderzoeksgroep	13
2.2	De vragenlijst	13
2.3	Werkwijze en verwerking	14
2.4	Indrukken van studenten voor - en achteraf	17
2.5	Verloop van de interviews	18
3	Schets van de vier wijken	21
3.1	De Afrikaanderwijk	21
3.2	Het Oude Noorden	27
3.3	Pendrecht	33
3.4	Schiebroek-Zuid	40
3.5	Samenvattend	47
4	Schets van de onderzoeksgroep	51
4.1	Achtergrondkenmerken	51
4.2	Samenvattend	63
5	Buurtnetwerken en buurtactiviteiten	65
5.1	Het sociale netwerk in de buurt	65
5.2	Betrokkenheid bij de buurt	69
5.3	Buurtveiligheid	73
5.4	Mate van contact in de buurt	74
5.5	Organiseren van activiteiten in de wijk	80
5.6	Persoonlijke ambities van de vrouwen voor de toekomst	82
5.7	Samenvattend	86
6	Kansen en belemmeringen bij participatie in de buurt	91
6.1	Belemmeringen voor participatie	91
6.2	Kansen voor participatie	98
6.3	Samenvattend	103

7	Waardering van de buurt en gebruik (buurt)voorzieningen	107
7.1	Buurtbeleving	107
7.2	Gebruik van buurtvoorzieningen door de respondenten	109
7.3	Samenvattend	113
8	Conclusies en aanbevelingen	115
8.1	Conclusies	117
8.2	Aanbevelingen: kansen voor sociale activering	126
	Literatuur	131
Bijlage 1	Bronnenoverzicht voorzieningenaanbod per wijk	137
Bijlage 2	De vragenlijst van het behoefteonderzoek	139
Bijlage 3	Indrukken van studenten	165
Bijlage 4	Verslagen van de bijeenkomsten van de expertcommissies	167

Inleiding

Het Sociaal Platform Rotterdam (SPR) stelt zich ten doel op wijkniveau de ‘civil society’ te activeren en vorm te geven. Prioriteiten voor het SPR zijn: bemiddeling tussen en het verbinden van partijen die in een keten of netwerk moeten samenwerken, het wegnemen van drempels voor burgerinitiatieven, en stimulering van de ontwikkeling van sociaal kapitaal, in de vorm van sociale hulpbronnen en betrokkenheid. Bij het verwezenlijken van deze doelen begint het SPR in de directe leefomgeving van bewoners (SPR, 2006).

Zoals uit de literatuur (bijvoorbeeld Hazeu et al.; WRR, 2005; RMO 2006) blijkt, evenals uit de werkbezoeken die SPR heeft afgelegd aan vier wijken¹, zijn er op buurtniveau al veel initiatieven die bijdragen aan de participatie van bewoners en aan de leefbaarheid. Maar het versterken van onderlinge verbondenheid en vertrouwen, ofwel sociaal kapitaal, blijft vooralsnog om extra investeringen vragen.

Een van de speerpunten van het SPR in dit kader is het ‘activeren’ van allochtone vrouwen. Een naar verhouding groot deel van hen neemt niet of nauwelijks deel aan het maatschappelijk leven, als gevolg van een lage opleiding, beperkte kennis van de Nederlandse maatschappij en geringe taalbeheersing. Dit geldt zeker voor de vrouwen die behoren tot de pioniersgeneratie die vanaf de jaren zeventig naar Nederland migreerde, maar ook voor veel vrouwen die als huwelijksmigrant kwamen. Hoe kunnen deze vrouwen gestimuleerd worden om zich maatschappelijk actiever op te stellen? Hoe kunnen hun sociale potenties benut worden en hoe kunnen die ingezet worden voor de buurt? Het Verwey-Jonker Instituut is door het SPR gevraagd om deze onderzoeksvragen nader uit te werken en voor de beantwoording hiervan een onderzoek uit te voeren. Onderhavige rapportage is het verslag van dit onderzoek.

¹ Pendrecht, Schiebroek-Zuid, Afrikaanderwijk en Oude Noorden.

1.1 Activering van allochtone vrouwen

Sinds eind 2002 vormen allochtone vrouwen een belangrijk aandachtspunt in het emancipatiebeleid. Hiertoe formuleerden de ministeries van SZW en Justitie in 2003 een 'Plan van aanpak op hoofdlijnen voor de emancipatie en integratie van vrouwen en meisjes uit etnische minderheden' en werd de commissie PaVEM (Participatie van Vrouwen uit Etnische Minderheidsgroepen) geïnstalleerd (TK 2003/2004, 29 203 nr. 3 en TK2004/2005, 29 203, nr. 16).

Naast deelname aan de arbeidsmarkt, behoort participatie in andere maatschappelijke verbanden expliciet tot de beleidsprioriteiten van het emancipatiebeleid voor de periode 2006-2010. Dit vooral om sociaal isolement te voorkomen van degenen die niet in staat zijn 'een zelfstandig bestaan op te bouwen en economische zelfstandigheid te bereiken' (SZW Meerjarenbeleidsplan Emancipatie 2006-2010, 2005). Vrouwen moeten kennis en vaardigheden kunnen ontwikkelen en zelfredzamer worden, waarmee ook de basis gelegd wordt voor maatschappelijk succes van een bredere kring, aldus het Meerjarenbeleidsplan. Een vrouw die echt deelneemt aan de samenleving telt voor drie. Ze integreert zelf, heeft een positieve uitstraling op de kinderen en ze kan weer een voorbeeld en aanspreekpunt zijn voor andere vrouwen (TK 2005/2006, 30 304, nr. 2).

Meer allochtone vrouwen 'mee laten doen' is dus ook belangrijk omdat ze een onbenut potentieel vormen voor hun directe omgeving of de bredere buurt. Dit geldt des te meer omdat juist de gebieden waar zij wonen kwetsbaar zijn vanwege de voortgaande immigratiedruk, grote mate van kansarmoede en afbrokkelende sociale cohesie. Deze context stelt extra uitdagingen aan het maatschappelijk middenveld, en de inzet van burgers daarbinnen. Goede voorbeelden uit het land laten zien dat hier kansen liggen. Zo weet het Moeder-Kind Centrum in Amsterdam Bos & Lommer circa 700 allochtone vrouwen te bereiken; de Marokkaanse vrouwenvereniging Al Amal in Utrecht slaagt erin ook de oudere generatie vrouwen te winnen voor allerlei activiteiten; in Rotterdam zijn de vrouwenhuizen van Stichting Cleo-Patria een lichtend voorbeeld van ondersteuning van vrouwen bij het oplossen van sociaal-culturele problemen of bij het vinden van scholing en werk.

Kansen en belemmeringen

De mogelijkheden om de bedoelde categorie allochtone vrouwen te ondersteunen en activeren hangen deels af van kansen en belemmeringen die bij het individu liggen, zoals aanwezige kennis, competenties en zelfvertrouwen. Ook (de wisselwerking met) de omgeving is echter van groot belang: de partner, het gezin, de informele kring daaromheen, de etnische 'gemeenschap', de institutionele gelegeheidsstructuur (bijvoorbeeld kinderopvang, of de 'cultuur' van wijkvoorzieningen) en ten slotte de bredere maatschappij: de vrouwen moeten zich verhouden tot de negatieve beeldvorming over hun religie of cultuur of tot dominante opvattingen over emancipatie (Pels & De Gruijter, 2006).

Aan de literatuur over vrijwilligerswerk door nieuwe Nederlanders zijn belangrijke inzichten te ontleen over kansen en belemmeringen die een rol spelen bij het betrekken van vrouwen bij maatschappelijke activiteiten in hun omgeving. Zo weten wij wat de meest zwaarwegende *motieven* zijn om zich vrijwillig ergens voor in te zetten. Behoefte aan sociale contacten en de wens om uiting te geven aan sociale betrokkenheid vormen, net als voor autochtone Nederlanders, de meest genoemde drijfveren. Religieuze inspiratie en betrokkenheid bij de eigen gemeenschap treffen we vooral bij de nieuwe Nederlanders als motief aan. Opmerkelijk is daarnaast dat voor nieuwe Nederlanders de mogelijkheid van zelfontplooiing en het opdoen van (taal)kennis en vaardigheden belangrijke motieven zijn, ook om de kansen op betaald werk te vergroten (Van Daal, 1994, 2001; Klaver et al., 2005).

Waar een wil is, is echter nog niet altijd een weg. De literatuur bevat tal van aanwijzingen over de barrières die vrouwen kunnen ervaren.

Om te beginnen kan het aan belangrijke *voorwaarden* ontbreken. Allochtone gezinnen zitten bijvoorbeeld vaker tegen of onder de armoedegrens aan en vrouwen hebben - in samenhang daarmee - meer dan gemiddeld te lijden van gezondheidsproblemen (SCP, 2006; Hessing-Wagner, 2006; Van der Lucht & Foets, 2005). Beide factoren verkleinen hun mogelijkheden om zich voor derden in te zetten.

Voorts kan er sprake zijn van een gebrek aan *cultureel kapitaal*, aan kennis en competenties, van taalkennis tot mondigheid. Nog vaker wordt er in de literatuur gewezen op onzekerheid over het eigen kunnen als belemmerende factor. Deze onzekerheid kan potentiële gegadigden onder de nieuwe Nederlanders ervan weerhouden om zich aan te melden voor vrijwilligersactiviteiten (Lindo et al., 1997; Mercken, 2002). Een recent onderzoek van Pels & De Gruijter (2006) naar de emancipatie van jonge Turkse en Marokkaanse moeders van de tweede generatie wijst in dezelfde richting. Veel van deze vrouwen ontberen bepaalde eigenschappen die noodzakelijk zijn om autonoom te kunnen handelen of om zich te kunnen bewegen in een wijder maatschappelijk verband. De vrouwen hebben al vroeg geleerd zich te conformeren, rekening te houden met anderen en conflicten te vermijden (zie ook Bouw et al., 2003).

De *informele kring* (partner, vrienden, etnische gemeenschap) kan vrouwen remmen of ontmoedigen bij het ontplooiën van maatschappelijke activiteiten. Het is aannemelijk dat vrouwen van Caribische herkomst op dit punt veel minder drempels ervaren (Pels & De Gruijter, *ibid.*). Onafhankelijkheid, in materiële en immateriële zin, geldt bij hen al generaties lang als een gekoesterde waarde (Distelbrink, 2000).

Ook de *kans om in maatschappelijke activiteiten te rollen* of daartoe uitgenodigd te worden is geringer. De meeste vrijwilligers worden voor deelname aan activiteiten *gevraagd*, ook vanuit de vrienden- en kennissenkring. Nieuwe Nederlanders overkomt dit minder snel (Van Daal, 1994, 2001). Dit geldt zeker voor vrouwen van de eerste generatie, omdat hun netwerk vooral uit familieleden en landgenoten bestaat. Ook de jongere generaties trekken doorgaans in gescheiden kringen op, hetgeen overigens ook voor hun autochtone seksegenoten

geldt (Distelbrink & Pels, 2002; zie ook Van der Zwaard, 2004a). Bovendien is er sprake van een gemiddeld lage participatie in algemene instellingen, waarmee de kans om in het meer georganiseerde vrijwilligerswerk te rollen of daartoe uitgenodigd te worden eveneens geringer is.

De geringe participatie in georganiseerd verband hangt verder samen met de bestaande *mismatch tussen habitus en 'bedrijfscultuur'*. Enerzijds kunnen vrouwen gehinderd worden door ongemak met de omgangsstijl, de vergadercultuur en de strakke roosters die gehanteerd worden in algemene instellingen. Opvattingen over man-vrouwverhoudingen kunnen eveneens meewegen. Voor islamitische vrouwen - die zich het minst inzetten in georganiseerd vrijwilligerswerk - kan het contact of de samenwerking met mannen in het publieke domein een beletsel vormen om te participeren (Lindo et al., 1997; zie ook Pels & De Gruijter, 2006). Aan de aanbodkant, en in de interactie met de vraagkant, kan ook het nodige misgaan. Organisaties kunnen moeite hebben met verandering en daardoor rekruteringsgedrag vertonen waarmee allochtonen worden uitgesloten. Zij kunnen zich ook verzetten tegen aanpassingen in de bedrijfscultuur en omgangsstijl. Vaak zijn zij niet vaardig in het werven en binden van allochtonen, waarmee de cirkel rond is (Van Daal, 2001; Jansen, 1996; Lindo et al., *ibid.*). Tegen vrijwilligerswerk kan ook weerstand bestaan als het feitelijk niet zo 'vrijwillig' is, als er druk wordt uitgeoefend om te participeren, bijvoorbeeld door de sociale dienst, die vrijwilligerswerk verplicht stelt (Van Daal, 2002). Voorts kan onbetaald werken in bepaalde kringen niet rekenen op veel waardering en degene die zich vrijwillig inzet statusverlies opleveren (Klaver et al., 2005; Popovic & Daru, 2006).

Overigens is het mogelijk dat een deel van de activiteiten van allochtone vrouwen aan het zicht ontsnapt omdat die zich afspelen in het grijze gebied tussen georganiseerd vrijwilligerswerk en mantelzorg voor intimi (zie ook Penninx & Slijper, 1999). Vrouwen ontplooiën veel activiteiten in *minder geformaliseerde vrouwenverbanden*. Zo beschrijft Van der Zwaard (2004b) op grond van onderzoek onder Turkse en Antilliaanse vrouwen in Rotterdam hoe dergelijke verbanden voorzien in bijvoorbeeld de opvang van nieuwkoomsters.

Een laatste factor van niet te onderschatten belang vormt de *verhouding minderheden - meerderheid* en het daarmee samenhangende proces van etnische of religieuze opening of afgrenzing. Ervaringen van negatieve beeldvorming, stigmatisering en uitsluiting kunnen in de hand werken dat individuen of groepen zich gaan afschermen en zich terugtrekken achter etnische of religieuze scheidslijnen. Assimilatie-druk kan eenzelfde effect sorteren (bijvoorbeeld Berry & Sam, 1998; Harchaoui & Huinder, 2003). De laatste jaren is de tolerantie ten overstaan van nieuwe Nederlanders afgenomen en nam de islamofobie toe (Pew Research 2005; Scheepers et al. 2002). Naast Turken hebben vooral Marokkanen van deze verschijnselen te lijden (Harchaoui & Huinder, *ibid.*). In een dergelijke context is vrijwillige inzet voor het algemeen belang, buiten dat van de eigen kring, minder snel te verwachten. Zelfs de animo voor inzet in zelforganisaties kan in deze context afnemen, zo betoogt Butter (2005). Deze organisaties staan

meer onder druk om hun integratiebereidheid te bewijzen. Daarmee staat ook het onverplichte en vrijwillige karakter ervan op het spel.

1.2 Het onderzoek

Het onderzoek richt zich op de genoemde thema's, waarbij echter de rode draad wordt gevormd door de motieven, mogelijkheden en wensen zoals de onderzochte vrouwen die naar voren brengen. Gezien de geschetste bevindingen uit de literatuur is het immers voor maatschappelijke activering van allochtone vrouwen van groot belang om daarbij aan te sluiten. Daarom vertrekt het onderzoek vanuit de volgende uitgangspunten: de percepties van vrouwen zelf staan centraal, evenals de kwestie of het aanbod aan mogelijkheden en voorzieningen in de wijk aansluit bij de vraag. Voorts worden de vrouwen van de eerste generatie geïnterviewd door de generatie van studerende 'dochters': deze veelal in Nederland getogen generatie staat enerzijds dicht bij de leefwereld van de vrouwen, maar vervult anderzijds een voortrekkersrol omdat zij door hun socialisatie en/of opleiding in Nederland meer kennis hebben van de Nederlandse samenleving.

Inzicht in wat vrouwen zelf willen in de wijk, en wat ze daarvoor willen doen

Om allochtone vrouwen te activeren wil het SPR de *match* verbeteren tussen de behoeften van de allochtone vrouwen en de voorzieningen in de buurt. Vooral de allochtone vrouwen van de eerste generatie zijn in dit opzicht moeilijk bereikbaar. Zij spelen vaak een grote rol binnen de kaders van hun familie, maar leven voor het overige in een sociaal isolement. Bestuurders en buurtwerkers (welzijnswerk, onderwijs, corporatie, politie) weten vaak onvoldoende wat de kwaliteiten en behoeften zijn van deze vrouwen: wat willen de vrouwen zelf doen in de wijk, welke behoeften hebben zij aan buurtfaciliteiten, welke buurtfaciliteiten gebruiken de vrouwen op dit moment en wat belemmert hen om gebruik te maken van reeds aanwezige buurtfaciliteiten?

Het is van belang dat bestuurders en buurtwerkers bekend zijn met wensen, behoeften en gedrag van deze vrouwen. Specifieke kennis en gevoel voor nuances zijn daarvoor van belang. Al te vaak wordt er gesproken in algemeenheden, die weinig behulpzaam zijn bij het leveren van maatwerk in de buurt. De ene buurt is namelijk de andere niet, en ook is de ene vrouw de andere niet.

Inzicht in de huidige beschikbaarheid van gewenste voorzieningen

De vooronderstelling luidt dat er een *mismatch* kan bestaan tussen het aanbod in de buurt en de wensen van allochtone vrouwen. Het is daarom van belang om het beschikbare aanbod in de buurt - wat leveren overheden, sociale spelers, maar ook de civil society in de vorm van formele verbanden aan - te matchen met de behoeften. Indien blijkt dat er daadwerkelijk sprake is van een mismatch, dan zal het aanbod in de buurt meer in overeenstemming moeten worden gebracht met de vragen en wensen van de doelgroep (de vraaglogica van de vrouwen). De

opbrengst van het onderzoek zal het SPR handvatten bieden voor concrete actievoorstellen.

Bruggen slaan naar allochtone vrouwen via 'dochters'

Allochtone vrouwelijke studenten zullen nadrukkelijk bij het onderzoek worden betrokken als interviewster. Het onderzoek heeft een activerende functie; deze groep vrouwen is maatschappelijk geëngageerd en kan als zodanig een voorbeeldfunctie vervullen binnen de gemeenschap. Hun betrokkenheid bij dit onderzoek maakt het mogelijk bruggen te slaan tussen verschillende generaties (dochters interviewen moeders) en gescheiden leefwerelden (de wijdere omgeving versus de kring van familie en eigen gemeenschap). Ook het versterken van de band tussen de buurten en de onderwijsinstellingen waar jongeren uit de buurten hun opleiding volgen kan daaraan bijdragen.

In het onderzoek komen de volgende vragen aan de orde.

Centraal in het onderzoek staat de eigen buurtbeleving van allochtone vrouwen. Wat willen de vrouwen, wat kunnen ze en wat zijn de belemmeringen om op enigerlei wijze te participeren?

1. *Op welke manier zijn de allochtone vrouwen betrokken bij hun buurt?*

- Hoe ziet hun sociale netwerk in de buurt eruit, hoe geven ze die contacten vorm (informele netwerken: contacten met familie, burens, eigen groep; vrijwilligerswerk binnen eigen kring zoals mantelzorg, oppassen; hoe zijn de contacten naar andere groepen)?
- Wat zijn de activiteiten van de vrouwen in de buurt (formele netwerken: vrijwilligerswerk, betrokkenheid bij de school van de kinderen etc.)?
- Welk werk doen de vrouwen?
- Van welke buurtvoorzieningen maken ze gebruik (buurtcentra, verenigingen, instellingen)?
- Wat motiveert vrouwen in hun huidige activiteiten en betrokkenheid in de buurt?
- Voelen de vrouwen zich voldoende betrokken bij wat er gebeurt in hun wijk?

2. *Wat zijn de verwachtingen van de allochtone vrouwen voor de toekomst?*

- Hoe zien de vrouwen de toekomst? Verwachten ze over vijf jaar meer of andere activiteiten in de wijk te ondernemen?
- Wil men meer contact met buurtgenoten? Welk type contact is wenselijk (groeten op straat, in georganiseerd verband, vriendschapsrelaties)?
- Wat is de aard van de activiteiten die de vrouwen zouden willen ondernemen en aan welke voorwaarden moeten deze voldoen (betaald of niet, nabijheid, doelen en middelen, gericht op (eigen) kinderen of breder, sociale omgeving etc.)?
- Wat is de motivatie van vrouwen om actiever te willen worden in de buurt?

- Willen vrouwen meer gebruikmaken van voorzieningen? Moeten er nieuwe voorzieningen komen?
 - Welke belemmeringen dienen te worden weggenomen? Wie kan hen hierbij helpen en op welke manier?
 - Wat is hun belangrijkste wens of droom voor de buurt?
3. *Wat zijn volgens de vrouwen belemmeringen en drempels om te participeren binnen formele of informele netwerken in de buurt?*
- In welke mate vormen de taal, de normen van de eigen cultuur, familie-verhoudingen een drempel? En in hoeverre spelen hier een rol: gebrek aan informatie over voorzieningen, de afwezigheid van gewenste voorzieningen, het zoekgedrag van allochtone vrouwen, mogelijke misverstanden of miscommunicatie, de perceptie van hoge drempels van voorzieningen, een gevoel van onveiligheid of onzekerheid?
4. *Naast de wensen en behoeften van allochtone vrouwen wordt ook gekeken naar de huidige beschikbaarheid van wenselijke voorzieningen. De volgende vragen zijn hierbij van belang:*
- Welke (in)formele voorzieningen en instellingen richten zich op de doelgroep? Sluit het aanbod aan bij de vraag?
 - Maken vrouwen gebruik van deze voorzieningen en wanneer? Wat zijn mogelijke oorzaken van een laag (of eventueel hoog) gebruik van voorzieningen of instellingen?
 - Hoe worden doelgroepen over de beschikbaarheid van deze voorzieningen geïnformeerd, worden de doelgroepen afdoende bereikt, wat kan beter?

Het onderzoek is te onderscheiden in een *kwantitatief* en *kwalitatief* deel. Het behoefteonderzoek onder allochtone vrouwen in de vier wijken heeft een kwantitatieve opzet. De vrouwen zijn geïnterviewd met behulp van een voorgestructureerde vragenlijst. Het tweede deel van het onderzoek is een kwalitatieve analyse (groeps gesprekken, interviews, internetsearch, expertcommissies) van de huidige beschikbaarheid van wenselijke voorzieningen en geeft inzicht in de match tussen behoeften en aanbod.

Bij het onderzoek zijn veel mensen betrokken geweest. Wij willen hen op deze plaats hartelijk danken voor hun inspanningen. Allereerst hebben wij zeer plezierig samengewerkt met Maria Lunardo en Johan Geraets van het SPR. Ook Godfried Engbersen van het Sociaal Platform Rotterdam heeft een constructieve bijdrage geleverd aan het onderzoek. Zonder de inspanningen van Barbie Boom van de Hogeschool Rotterdam was het niet mogelijk geweest om zoveel interviews in zo'n korte tijd te realiseren. Natuurlijk bedanken we op deze plaats ook de studenten die de interviews voor ons hebben uitgevoerd. Belangrijk was ook het team van interviewsters en professionals dat meewerkte aan de pilot van het onderzoek in Pendrecht. Dit team bestond uit Riens Westerik, Bien Hofman, Drifa Mousa, Gülhan Kahyan, Nadika van der Esch en Ainy Conep.

Bij het analyseren van de interviewgegevens en het in kaart brengen van voorzieningen (speciaal) voor allochtone vrouwen in de vier betrokken wijken zijn wij tenslotte kundig geassisteerd door Vivina Reuling, die als stagiaire bij het Verwey-Jonker Instituut werkt. Voor haar inspanningen en vasthoudendheid willen wij haar graag hier danken.

1.3 Leeswijzer

De opbouw van deze rapportage is als volgt. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de opzet en uitvoering van het onderzoek. In hoofdstuk 3 wordt een schets gegeven van de vier wijken die in dit onderzoek worden belicht. Dit gebeurt op basis van de 'quick scans' die het Verwey-Jonker Instituut eerder in opdracht van het SPR uitvoerde (Van Wonderen 2005). In hoofdstuk 4 wordt een beeld geschetst van de onderzoeksgroep. Hierbij gaat het met name om relevante achtergrondkenmerken. In hoofdstuk 5 wordt besproken hoe de geïnterviewde vrouwen hun buurt beleven en hoe zij (concreet) bij hun buurt betrokken zijn. Ook hun persoonlijke ambities in dezen voor de toekomst komen aan bod, evenals de hulpbronnen om deze ambities te realiseren. In hoofdstuk 6 wordt ingezoomd op kansen en belemmeringen die bij participatie in de buurt een rol spelen. In hoofdstuk 7 wordt de vraag naar voorzieningen in de buurt nader bekeken. Dit alles vormt het materiaal op basis waarvan in hoofdstuk 8 conclusies en aanbevelingen worden geformuleerd. De rapportage sluit af met een literatuurlijst en enkele bijlagen. De lezer die snel de belangrijkste resultaten en conclusies tot zich wil nemen, kan volstaan met de samenvattingen van de hoofdstukken 3 tot en met 7 en het concluderende hoofdstuk 8.

Opzet en uitvoering van het behoefteonderzoek

Dit hoofdstuk geeft informatie over het behoefteonderzoek waarin 460 eerste generatie allochtone vrouwen zijn geïnterviewd. Na afbakening van de onderzoeksgroep wordt aandacht besteed aan de constructie van de vragenlijst, de werving van de respondenten, de werkwijze bij de interviews, het verloop ervan, de verwerking van de gegevens en de indrukken van de interviewsters voorafgaand aan en na afloop van de interviews.

2.1 Afbakening van de onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit volwassen vrouwen met diverse burgerlijke staat en leeftijd en met een niet-westerse allochtone achtergrond. Niet-westers allochtoon betekent dat de vrouw afkomstig is uit een van de landen in de werelddelen Afrika, Latijns-Amerika en Azië (excl. Indonesië en Japan) of uit Turkije. Daarnaast behoren de vrouwen in de onderzoeksgroep tot de eerste generatie allochtonen. Dit wil zeggen dat de vrouw niet in Nederland geboren is en dat zij ten minste één in het buitenland geboren ouder heeft. Het gaat in het onderzoek om vrouwen die een grotere kans hebben om een geïsoleerd bestaan te leiden. Daarom concentreert het onderzoek zich op vrouwen die als volwassene (of na het voortgezet onderwijs) naar Nederland zijn gekomen.

2.2 De vragenlijst

De vragenlijst bestaat uit een basisdeel en een specifiek, buurtgebonden deel. In het algemene basisdeel wordt gevraagd naar achtergrondkenmerken en beleving van en relaties in de buurt. Ook komen in dit deel mogelijke belemmeringen naar voren. In het buurtgebonden deel staan specifieke buurtvoorzieningen centraal. Het Verwey-Jonker Instituut heeft een eerste concept van de vragenlijst

opgesteld, waarna deze is voorgelegd aan de begeleidingscommissie. Ook is een pilot uitgevoerd in Pendrecht, om de vragenlijst uit te testen (zie paragraaf 2.3). Op basis hiervan is de vragenlijst bijgesteld tot een definitieve versie, die is vertaald in het (Marokkaans) Arabisch, Turks en Portugees (Kaapverdiaans). In de bijlagen bij dit rapport is de Nederlandse vragenlijst integraal opgenomen.

2.3 Werkwijze en verwerking

De interviews vonden plaats in de periode september tot en met half november 2006. Voor de afname ervan is gewerkt met een team van allochtone studenten van de Hogeschool Rotterdam (meest van sociaal-pedagogische opleidingen). De studenten voerden de interviews uit in het kader van een keuzevak (twee studiepunten) waaraan zij deelnamen. In totaal hebben 27 studenten 460 interviews uitgevoerd.

Hieronder wordt eerst de pilotfase van het onderzoek besproken. Daarna komt de interviewperiode aan de orde.

Na constructie van de vragenlijst en bespreking in de begeleidingscommissie is een pilot gehouden in Pendrecht, waarin het uittesten van de vragenlijst centraal stond. Aangezien deze pilot plaatsvond in de vakantiemaanden juli en augustus, is in overleg met het SPR gekozen voor het formeren van een compact team van vier interviewsters en enkele professionals. Met hen is begin augustus een bijeenkomst belegd. In deze bijeenkomst is gesproken over de opzet van het (pilot)onderzoek, de werving van respondenten en de vragenlijst. Afsproken werd dat vanuit het opbouwwerk en de bewonersorganisatie namen voor potentieel te interviewen vrouwen zouden worden aangedragen en dat waar nodig deze vrouwen door het opbouwwerk en de bewonersorganisatie benaderd zouden worden. De interviewsters konden vervolgens een afspraak plannen met de betreffende kandidaat en een interview afnemen. De interviewsters konden daarna zelf ook respondenten werven door het toepassen van de sneeuwbalmethode (aan respondent vragen om namen/adressen van andere vrouwen).

Eind augustus is het team wederom bij elkaar gekomen, om het verloop en de resultaten van de pilot te bespreken. Daarbij is veel aandacht besteed aan de vraag welke implicaties de ervaringen hadden voor de uitvoering van het hoofdonderzoek. Hieronder worden de resultaten van de pilot weergegeven.

Een eerste resultaat is het gegeven dat het - dankzij de inspanningen van velen - is gelukt om in een korte (vakantie)periode de pilot te realiseren. Elk van de vier interviewsters (van Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse² en Sri Lankaanse herkomst) had als opdracht om drie interviews af te nemen. Uiteindelijk zijn in totaal 15 interviews gerealiseerd met vrouwen van Turkse (3), Marokkaanse (5), Antilliaanse (2), Armeense (1), Azerbeidjaanse (2), Oekraïense (1) en Algerijnse (1) herkomst. De meeste interviews zijn tot stand gekomen via contacten van het opbouwwerk/bewonersorganisatie/vrouwenstudio (10 stuks), maar door de

² In dit rapport wordt gesproken over Antillianen. Hierbij zijn ook Arubanen begrepen.

interviewsters is ook de sneeuwbalmethode succesvol toegepast (4 stuks). Eén respondent werd geworven via het netwerk van de interviewster zelf.

De leden van het team, inclusief de onderzoekers, constateerden dat het werven via contacten van het opbouwwerk en de bewonersorganisatie goed werkt, maar dat het (veel) tijd en aandacht vraagt. De welzijnsprofessionals merkten tevens op dat het werven van vrouwen een nauwkeurige formulering van het doel van het interview vereist. De term 'interview' werd bijvoorbeeld door sommigen opgevat als een televisie-interview met camera's, waaraan men niet wenste mee te werken. Als het interview werd omschreven als 'meedoen aan een onderzoek over allochtone vrouwen in Pendrecht en de voorzieningen in de wijk' was de animo om mee te doen veel groter. Een interviewster stuitte op het argument dat 'er al eerder een onderzoek had plaatsgevonden, en dat dat ook niet had geholpen', maar voor het overige reageerde men positief tot enthousiast op de vraag om medewerking. De opmerking dat de Gemeente Rotterdam opdrachtgever is en dat de resultaten zullen belanden 'op het stadhuis' speelde daarbij een positieve rol. Andere praktische tips van het team waren: zeg van tevoren hoeveel tijd het interview ongeveer in beslag zal nemen en benadruk het feit dat de gegevens anoniem zullen worden verwerkt. De mogelijkheid om naam en adres aan de interviewster door te geven, zodat men op de hoogte gehouden kon worden van de resultaten van het onderzoek, werd positief gewaardeerd.

De leden van het team concludeerden dat de medewerking van de respondenten aan het onderzoek wellicht deels gemotiveerd werd door loyaliteit aan sleutelfiguren, maar dat er wel degelijk intrinsieke belangstelling bestaat om deel te nemen. De interviewsters voegden hieraan toe dat een aantal respondenten het duidelijk zeer positief waardeerden dat ze 'hun verhaal' konden doen. Dit gegeven leidde tot de aanbeveling dat in de training van de studenten voor het hoofdonderzoek voldoende aandacht moest worden besteed aan de mogelijkheid dat de interviewsters in de loop van het gesprek geconfronteerd zouden worden met (persoonlijke) problemen.

De duur van het interview in de pilotperiode varieerde van drie kwartier tot een uur en drie kwartier. De gespreksduur werd ook bepaald door de taal waarin het interview werd afgenomen. Als de interviewsters de vragen moesten vertalen, duurde het interview langer. Er was behoefte aan vertaalde vragenlijsten, zodat individuele interviewsters niet ter plekke voor een vertaling hoeven te zorgen. Zowel de interviewsters als de geïnterviewden vonden het gesprek niet te lang. In sommige gevallen werd de interviewster zelfs uitgenodigd om langer te blijven om nog wat te praten of te eten.

Na de pilotfase en de bespreking van de eerste resultaten in de begeleidingscommissie is de vragenlijst waar nodig aangepast en zijn vertalingen gemaakt van de vragenlijst in het (Marokkaans) Arabisch, het Turks en het Portugees (Kaapverdiaans).

Eind september vond een startbijeenkomst plaats met de interviewsters van de Hogeschool Rotterdam. In deze bijeenkomst werd aandacht besteed aan het doel

van het onderzoek, de werving, de interviewvragen en de invoer van de interviewresultaten op NetQuest (een elektronisch invulformulier op internet). Direct na de bijeenkomst konden de interviewsters aan de slag met het werven van respondenten en het houden van de interviews.

Zoals reeds in hoofdstuk 1 is uiteengezet, is een belangrijk uitgangspunt in het onderzoek dat de generatie van ‘dochters’ de vrouwen benadert en interviewt. Voor deze opzet is gekozen om 1) een optimaal bereik van de generatie van de moeders te realiseren, en 2) het vertrouwen te creëren dat nodig is voor een open interview met deze als minder bereikbaar te boek staande categorie allochtone vrouwen. Hoewel het probleem van non-respons onder moeilijk bereikbare of geïsoleerde categorieën respondenten moeilijk geheel is uit te bannen, kan de wijze van werving en benadering dit probleem wel verminderen. Mede vanuit deze oogpunten heeft de werving van de respondenten voornamelijk plaatsgevonden via de netwerken van de interviewsters en vervolgens via de sneeuwbalmethode. Bijna de helft van de vrouwen is geworven uit het persoonlijk netwerk van de interviewsters. Bijna 20% van de vrouwen is geworven uit de kennissenkring van respondenten. Ruim 15% van de vrouwen is op straat/ in de wijk geworven voor deelname aan het interview. Dat wil zeggen dat de interviewsters op straat personen hebben aangesproken met de vraag of zij aan een interview wilden meewerken. Bij werving via één of een beperkt aantal informele netwerken bestaat het risico dat de onderzoeksgroep te eenzijdig is samengesteld. Door de brede kring van interviewsters (27 interviewsters, afkomstig uit de diverse etnische groepen) en gevarieerde wijze van werving is de kans hierop geminimaliseerd.

Wervingskanaal	Aantallen	Percentage %
Via persoonlijke contacten van de interviewster	159	34,6%
Via persoonlijke contacten van een andere interviewster	54	11,7%
Via directe werving op straat / in de wijk	73	15,9%
Via een andere respondent	84	18,3%
Via een instelling	40	8,7%
Via een zelforganisatie	18	3,9%
Respondent heeft zichzelf aangemeld	2	0,4%
Overig	30	6,5%
Totaal	460	100,0%

De interviews zijn door de interviewsters mondeling afgenomen bij de respondenten. De interviewsters maakten hiervoor gebruik van voorgedrukte vragenlijsten met deels voorgestructureerde antwoordmogelijkheden. De vragenlijsten zijn vervolgens door de interviewsters na afloop van de interviews ingevoerd in NetQuest, een elektronische invulmodule op internet. De resultaten van de interviews kwamen op deze wijze direct beschikbaar voor analyses (deels in SPSS).

2.4 Indrukken van studenten voor - en achteraf

‘Dochters’ van allochtone vrouwen hebben hun geheel eigen visie op wat de generatie van hun moeders zou moeten en kunnen doen. Als extra bron van informatie hebben wij daarom de interviewsters van de jongere generatie hierover geraadpleegd met behulp van enkele vragen voorafgaand én na afloop van de interviewperiode. Op deze wijze kan inzichtelijk worden gemaakt of de visie van de interviewsters is gewijzigd nadat zij daadwerkelijk met allochtone ‘moeders’ hebben gesproken.

Voorafgaand aan het onderzoek noemden de interviewsters werken, een goede baan, voldoende geld, (bij)scholing, actief deelnemen aan vrijetijdsactiviteiten en vrijwilligerswerk als belangrijke ambities van eerste generatie allochtone vrouwen. De belangrijkste belemmeringen bij het realiseren van deze ambities waren volgens de interviewsters taal, ‘cultuur’ en een ongelijke machtsverhouding tussen mannen en vrouwen. Ook de praktische zorg voor gezin en huishouden zagen zij als belemmeringen.

Na afloop van de interviewperiode constateerde een deel van de interviewsters dat eerste generatie allochtone vrouwen méér ambities hadden dan zij van tevoren hadden gedacht. Tegelijkertijd waren er ongeveer evenveel interviewsters die juist vonden dat de vrouwen minder ambities hadden dan zij hadden ingeschat.

In het algemeen vonden de interviewsters dat zij vooraf een redelijk beeld hadden van de ambities van eerste generatie allochtone vrouwen en de belemmeringen die deze vrouwen ervaren. Taal bleek echter na de interviewperiode een nog belangrijker belemmering dan al was gedacht door de interviewsters. In een groeps gesprek na afloop van de interviewronde is met een aantal studenten gesproken over hun ervaringen met het interviewen en de resultaten van de interviews.

De studenten hebben zeer wisselende ervaringen als het om de *werving* van hun respondenten gaat. Degenen die kandidaten in hun directe leefomgeving hadden (familie, burens, vrienden) ging het werven over het algemeen gemakkelijker af dan degenen die niet uit deze bron konden putten. (Bekenden van) bekenden werken vaak graag mee aan een interview en het is relatief gemakkelijk om een informele afspraak te maken.

De studenten zijn het erover eens dat een ‘katalysator’ in de vorm van één of enkele vrouwen die bereid zijn om hen te introduceren bij vriendinnen of familie het wervingsproces aanzienlijk versnelt en vergemakkelijkt.

De meeste studenten rapporteren een grote openheid bij de geïnterviewden over allerlei zaken in hun leven. Deze openheid leidde nogal eens tot breedsprakigheid en dit plaatste studenten voor de uitdaging om een goede balans te vinden tussen ‘bij het interview blijven’ en vrouwen de ruimte geven om hun verhaal te doen. Een enkele student stuitte op wantrouwen bij bepaalde vragen. Er was angst dat ‘het aantal personen in het huishouden’ zou worden doorgespeeld aan de sociale dienst en enkele vrouwen vroegen zich af of het uitspreken van hun

(participatie)wensen zou leiden tot een bezoek van de gemeente of de sociale dienst met een (dwingend) aanbod.

De meeste studenten vonden het werven, houden en uitwerken van het interview een tijdrovende bezigheid. 'Ik wist niet dat het zoveel werk zou zijn', is een veelgehoorde uitspraak. Toch hebben de meeste studenten het hele proces als positief ervaren. Men vond het leuk om ervaringen op te doen met interviewen en de betrokkenheid van veel studenten bij de doelgroep is groot.

Over de resultaten van de interviews maakten de interviewsters de volgende opmerkingen: een aantal studenten meldde een laag ambitieniveau bij de geïnterviewde vrouwen. Sommigen vonden dit logisch: 'Ze hebben hun hele leven hard gewerkt, en nu hoeft het allemaal niet meer zo'. Anderen verbaasden zich over het feit dat vrouwen het lastig vonden om te formuleren wat ze zélf willen.

Tijdens het groepsgesprek kwam naar voren dat etniciteit en leeftijd van de vrouwen van invloed is op het ambitieniveau. Zo trof een studente louter zeer actieve Surinaamse vrouwen in de VUT aan, die overigens hun vele activiteiten zelf niet benoemden als vrijwilligerswerk. Oudere Marokkaanse en Turkse vrouwen lijken een groter risico te lopen geïsoleerd te leven en sommige studenten constateerden dat dit isolement niet gemakkelijk te doorbreken zal zijn: 'Het moet ze echt op een presenteerblaadje worden aangeboden' en: 'Ze willen wel dingen doen, maar dan in een groepje van vriendinnen'.

Wat dit laatste betreft: veel studenten zijn tegengekomen dat vrouwen een plekje willen (in de buurt) waar men met/onder elkaar kan verblijven en activiteiten kan ondernemen.

Tot slot viel het een aantal studenten op dat veel vrouwen ontevreden zijn over de leefomgeving. Met name vuil en viezigheid (hondenpoep) in de openbare ruimte was iets waaraan de vrouwen zich stoorden. De studenten konden dit overigens goed begrijpen: sommigen verbaasden zich over de gebrekkige kwaliteit van de leefomgeving waarin zij de interviews uitvoerden.

2.5 Verloop van de interviews

De gespreksduur van de interviews liep nogal uiteen. Een kwart van de interviews duurde tussen een half uur en drie kwartier. Een kwart duurde tussen drie kwartier en een uur. Nog een kwart van de interviews nam een uur tot een uur en een kwartier in beslag. Het laatste kwart van de interviews bestaat in meerderheid uit interviews die langer dan een uur en een kwartier in beslag namen, maar er zijn ook enkele interviews die tussen het kwartier en een half uur zijn afgenomen.

Na elk interview hebben de interviewsters een evaluatieformulier ingevuld. Hieruit blijkt onder andere waar de interviews hebben plaatsgevonden. In ruim de helft van de gevallen vond het interview thuis bij de respondent plaats. In de andere helft van de gevallen vond het interview ergens anders plaats. Door de interviewsters is een breed scala aan interviewlocaties genoemd, waarvan 'bij

een andere geïnterviewde thuis' en 'bij een instelling' de grootste categorieën vormen.

In ruim de helft van de interviews was er buiten de respondent en de interviewer niemand aanwezig in de ruimte. Bij een kleine helft van de interviews waren één of meerdere 'anderen' aanwezig. Deze 'anderen' zijn het vaakst andere respondenten, familieleden/bekenden of kinderen.

In ongeveer de helft van de gevallen is het interview afgenomen in het Nederlands. In de overige gevallen is het interview afgenomen in de eigen taal, of in een combinatie van de eigen taal en het Nederlands.

De gesprekken zijn volgens de interviewsters in de helft van de gevallen 'normaal' verlopen. Ongeveer een derde van de gesprekken verliep volgens de interviewsters 'erg vlot/soepel'. Een kleine 15% van de gesprekken verliep 'moeizaam'.

Volgens de interviewsters werden de vragen tijdens het interview door de grote meerderheid van de respondenten goed begrepen. Een op de tien vrouwen begreep vragen 'soms niet', en nog geen een op de twintig vrouwen begreep vragen 'vaak niet'.

Schets van de vier wijken

In dit hoofdstuk schetsen we een beeld van de vier wijken die in dit onderzoek nader worden belicht. Het gaat om de Afrikaanderwijk, het Oude Noorden, Pendrecht en Schiebroek-Zuid. Onderstaande informatie is afkomstig uit de quick scans die het Verwey-Jonker Instituut in 2005 voor het Sociaal Platform uitvoerde in de Afrikaanderwijk, het Oude Noorden, Pendrecht en Schiebroek-Zuid (van Wonderen 2005). Daarnaast is aanvullende informatie verzameld over het voorzieningenaanbod voor allochtone vrouwen in de vier wijken. Dit is gebeurd door middel van een internetsearch, raadpleging van relevante documenten en telefonische interviews. Een overzicht van de geraadpleegde bronnen is te vinden in de bijlagen.

Per wijk komt achtereenvolgens de volgende informatie aan de orde: het aanzien van de wijk, historie van de wijk, enkele demografische kenmerken, woningvoorraad en doorstroming, enkele sociaaleconomische kenmerken en voorzieningen in de wijk. Ook de voorzieningen (voor allochtone vrouwen) komen aan bod. We sluiten dit hoofdstuk af met een korte samenvatting van de belangrijkste kenmerken van de vier wijken.

3.1 De Afrikaanderwijk

Aanzien van de wijk

De Afrikaanderwijk is een oude arbeiderswijk in de Rotterdamse deelgemeente Feijenoord. De wijk wordt begrensd door het spoorwegemplacement in het noordoosten, de Putselaan in het zuiden en de Maashaven, Rijnhaven en de metrolijn in het westen. De Afrikaanderwijk is een echte multiculturele wijk. In de wijk zijn meer dan honderd culturen gevestigd. De grootste allochtone groepen zijn Turken, Surinamers en Marokkanen. De oorspronkelijke Nederlanders in de wijk zijn voornamelijk ouderen. In het centrum van de wijk ligt een circa 5 hectare grote, open ruimte: het Afrikaanderplein. Aan dit plein bevindt

zich onder andere wijkgebouw 't Klooster en de Kocatepe-moskee (voornamelijk bezocht door Turken). Van alle woningen in de Afrikaanderwijk is 95% een (goedkope) huurwoning. Met verschillende bouwprojecten is de weg naar een gevarieerde woningvoorraad inmiddels in gang gezet.

Historie van de Afrikaanderwijk

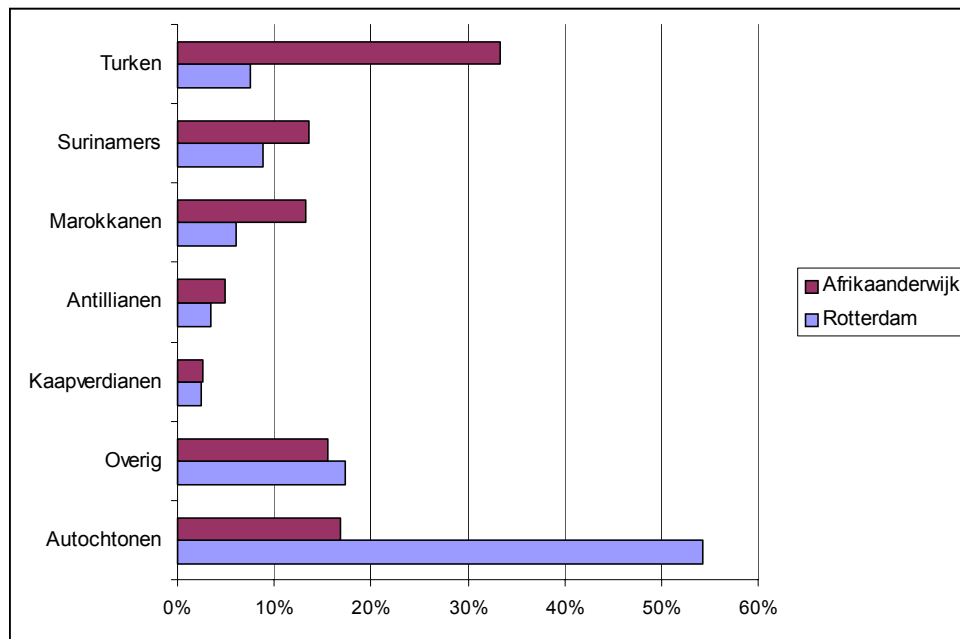
De Afrikaanderwijk is ontstaan toen rond 1900 de havens 'op Zuid' werden gegraven. Om de havenarbeiders te huisvesten werden in een snel tempo rond de havengebieden woonwijken gebouwd, waarvan de Afrikaanderwijk er een is. Begin jaren zeventig werden grote groepen Marokkanen, Turken en Zuid-Europeanen geworven om het zware werk in de haven te doen. Dit leidde ertoe dat huisjesmelkers veel grote panden in de Afrikaanderwijk opkochten en verhuurden aan deze arbeiders. Dit was tegen het zere been van autochtone gezinnen die vaak jarenlang op woonruimte wachtten en nu zagen dat buitenlanders door malafide verhuurders eerder aan onderdak werden geholpen. Op 10 augustus 1972 sloeg de vlam in de pan: wijkbewoners trokken op naar de pensions waar de gastarbeiders verbleven en zetten hen met meubels en al op straat. De Mobiele Eenheid kwam hierop in actie, maar het duurde drie dagen voordat de rust was weergekeerd. De verkleuring van de Afrikaanderwijk is echter in hoog tempo doorgegaan. Het was een van de eerste wijken in Nederland waar allochtonen de meerderheid van de bevolking vormden.

Demografische kenmerken³

In de Afrikaanderwijk wonen per 1 januari 2005 9.422 inwoners, waarvan 83% van allochtone herkomst (stedelijk 45%). In 1994 bedroeg het percentage allochtonen in de wijk nog 71% van de inwoners, tegenover 35% stedelijk. De grootste allochtone groepen worden gevormd door Marokkanen, Turken en Surinamers (zie figuur 1 voor het overzicht).

³ Cijfers 2005, tenzij anders vermeld.

Figuur 1 Allochtone groepen (percentages 2005) in de Afrikaanderwijk en in Rotterdam

In de Afrikaanderwijk is vier op de tien huishoudens een alleenstaande, 17% van de huishoudens wordt gevormd door eenoudergezinnen. De Afrikaanderwijk heeft een relatief jonge bevolking. Van de inwoners is bijna 32% jonger dan 20 jaar (stedelijk ruim een vijfde); een kwart is tussen de 20 en 34 jaar (stedelijk: 27%). Het aantal 65-plussers bedraagt in de Afrikaanderwijk slechts 9% van de inwoners (stedelijk is 14%), dit zijn relatief vaak autochtonen.

Woningvoorraad

De woningvoorraad in de Afrikaanderwijk is eenzijdig. Van alle woningen in de Afrikaanderwijk is 95% een huurwoning en 5% een koopwoning (stedelijk: 75% en 25%). De helft van deze woningen is bovendien een portiek- of galerijwoning (stedelijk: 31%). De corporaties bezitten het grootste gedeelte van de woningvoorraad, namelijk 88% (stedelijk is dat 55%). De economische waarde van de huurwoningen ligt in de Afrikaanderwijk ruim beneden het stedelijk gemiddelde (huurwoningen met waarde < €50.000: 42% tegen stedelijk 26%). Het aantal duurdere koopwoningen in de wijk (waarde > €150.000 euro) bedraagt slechts 0,5%.

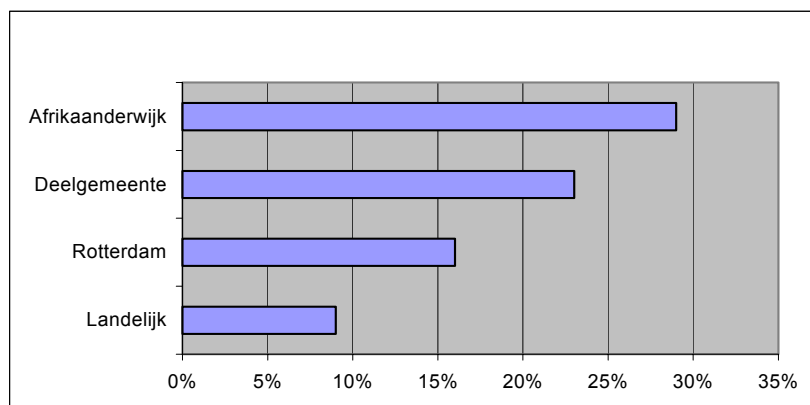
Sociaaleconomische kenmerken

De koopkracht⁴ in de Afrikaanderwijk is laag. Bijna 30% van de huishoudens heeft een inkomen onder de armoedegrens. Het percentage huishoudens met een

⁴ Cijfers 2002 / 2003.

inkomen rond het sociaal minimum ligt op 26%, een op de drie huishoudens moet het doen met een jaarinkomen van minder dan 110% van het sociaal minimum.

Figuur 2 Percentage huishoudens beneden de armoedegrens

Van de huishoudens in de wijk behoort 57% tot de aandachtsgroepen van het volkshuisvestingsbeleid. Stedelijk is dit percentage 41% en landelijk 29%. Het aantal inwoners van de Afrikaanderwijk dat een uitkering ontvangt, ligt met ruim 13% fors boven het stedelijk gemiddelde van 7,2%.

Het opleidingsniveau in de Afrikaanderwijk is relatief laag. Daarnaast is het aantal voortijdige schoolverlaters (5-23 jaar) de laatste jaren toegenomen en ligt dat aantal hoger dan het stedelijk gemiddelde.

Voorzieningen

Onderwijs en buitenschoolse opvang

In de Afrikaanderwijk zijn vijf basisscholen, die allemaal in de categorie 'zwarte scholen' vallen. De scholen zijn: de Da Costa-school (protestants-christelijk), De Globetrotter (rooms-katholiek), Nelson Mandela (openbaar), Tweebos (openbaar) en Zwarte Zwaan (basisschool voor schipperskinderen). Er is geen islamitische school in de wijk. Daarnaast zijn er vijf peuterspeelzalen. Op alle scholen is een ouderconsulent werkzaam; ook worden er op de scholen cursussen georganiseerd en taallessen en inburgeringscursussen gegeven. Er zijn koffieochtenden waar af en toe iemand wordt uitgenodigd, bijvoorbeeld een huisarts of een diëtist, die voorlichting kan geven. In de Afrikaanderwijk is geen school voor voortgezet onderwijs gevestigd.

Religieuze voorzieningen

Een zeer belangrijke voorziening voor de inwoners van de Afrikaanderwijk is De Kocatepe-moskee. Deze moskee ligt aan het Afrikaanderplein en wordt vooral veel bezocht door de Turkse gemeenschap. De Kocatepe functioneert ook als een cultureel centrum waar verschillende sociale en culturele activiteiten worden georganiseerd voor mannen, vrouwen, jongeren en kinderen. De moskee heeft een hoog bereik onder zowel jongeren als ouderen. Een aantal van de activiteiten zijn: computerlessen, volksdansen, voorlichting en discussies over allerlei onderwerpen. De jongens hebben zelf ook een voetbalvereniging opgericht, die uit negen teams bestaat. Verder is er een Turkse arts verbonden aan de Kocatepe-moskee, die wekelijks voorlichting en advies over gezondheid geeft. Er is in de Afrikaanderwijk nog een moskee, de Dar Al-Hijra-moskee. Deze wordt bezocht door mensen uit verschillende bevolkingsgroepen: Turken, Marokkanen, Somaliërs, Surinamers, etc.

Welzijnsvoorzieningen

In de Afrikaanderwijk zijn twee buurthuizen en één wijkgebouw gevestigd: buurthuis Plein 3 en wijkgebouw LCC 't Klooster aan het Afrikaanderplein en buurthuis de Arend aan de Kaapstraat. In buurthuis de Arend worden veel cursussen aangeboden, zoals bijvoorbeeld fietsles en taalles. Er zijn ook themabijeenkomsten en koffie-inloop voor Marokkaanse vrouwen. Er wordt naailes gegeven, vooral gericht op Marokkaanse vrouwen, maar andere vrouwen zijn ook welkom. Er is Nederlandse conversatieles voor beginners en voor gevorderden. Er is watergewinningsles tijdens het speciale vrouwenzwembad in het zwembad in de wijk. Ook wordt er eenvoudige damesgymles gegeven, meestal op muziek. In het wijkgebouw 't Klooster vinden regelmatig culturele activiteiten voor de buurt plaats.

Sportvoorzieningen

In en rond het Afrikaanderplein is een aantal sport- en recreatievoorzieningen gevestigd. Zo zijn er een speeltuin, een sporthal en een zwembad te vinden. Een Sportvereniging Afrikaanderwijk/Katendrecht is in oprichting.

Bewonersorganisatie Afrikaanderwijk (BOA)

In de wijk is een bewonersorganisatie actief (de BOA). De BOA is een bijzonder actieve bewonersorganisatie die wordt ondersteund door opbouwwerkers. De BOA maakt een eigen krant voor de wijk (BOA-krant).

Overige voorzieningen

De bibliotheek is gevestigd aan de Krugerstraat. Inburgeraars kunnen zowel via onderwijsinstellingen als individueel terecht bij Bibliotheek Rotterdam. Alle vestigingen beschikken over een speciale Collectie Inburgering en een zogeheten inburgeringspunt. Inburgeraars vinden daar eenvoudige leesboeken en een collectie materialen om Nederlands te leren en Nederland te leren kennen. Op het gebied van de gezondheidszorg zijn alle basisvoorzieningen aanwezig. Er zijn veel zelforganisaties actief in de wijk. Vrouwen uit verschillende culturen

ontmoeten elkaar bij het LOV. Vrijwilligers geven taallessen aan huis. Zo leert de gastvrouw de taal van haar gastland. Omgekeerd maken de Nederlandse vrouwen kennis met een andere cultuur.

Dwarsverbanden onderwijs, zorg en welzijn

Brede Scholen

Alle vijf basisscholen in de Afrikaanderwijk zijn Brede Scholen. De Brede Schoolactiviteiten worden wijkbreed gecoördineerd. Alle scholen maken actief gebruik van de aangeboden diensten van de Brede Schoolcoördinator (die is gevestigd in buurthuis de Arend), waardoor een groot aantal buurtkinderen wordt bereikt. Verschillende Brede Schoolactiviteiten vinden ook in dit buurthuis plaats, omdat het voor de kinderen een vertrouwde plek in de buurt is. Alle scholen organiseren eveneens buitenschoolse activiteiten; een heel actieve school op dit gebied is de Nelson Mandela-school. De coördinator op die school richt zich niet alleen op de school, maar ook op de buurt.

Bij de Brede Schoolactiviteiten wordt geen onderscheid gemaakt naar school. Het gaat dus om gezamenlijke activiteiten waarbij de kinderen van de verschillende scholen elkaar ontmoeten. Dit draagt bij aan de ontmoeting en binding tussen buurtkinderen die elkaar anders niet snel zouden treffen.

De Brede Scholen werken samen met Thuis op Straat (TOS), het sociaal-cultureel werk, de deelgemeente, de bewonersorganisatie en de Kocatepe-moskee.

Onderwijskanszone

Sinds drie jaar is de Afrikaanderwijk een 'onderwijskanszone'. Dit betekent dat er regelmatig overleg plaatsvindt tussen directeuren van basisscholen, het opbouwwerk, het sociaal-cultureel werk en de gebiedsmanager. Men signaleert zaken die zich binnen en buiten de school afspelen en die het belang van de individuele scholen overstijgen. Men kijkt hoe men visie, beleid en processen op één lijn kan krijgen. Bijvoorbeeld: 'Hoe gaan we voorkomen dat jonge kinderen in de Afrikaanderwijk in de drugshandel rollen'.

DOSA-overleg

Op het niveau van individuele jongeren bestaat het DOSA-overleg (Deelgemeentelijk Overleg Sluitende Aanpak). De belangrijkste doelstelling van DOSA is overlast van jongeren tegen te gaan door 'een sluitend net' te vormen om probleemjongeren tussen 0 en 23 jaar. Signaleringen en meldingen van verschillende instanties komen in één dossier. In DOSA zitten scholen, leerplichtambtenaren, TOS (zie de alinea hieronder), het jongerenwerk, de buurtagent en iemand van de deelgemeente (de DOSA-regisseur). De DOSA-regisseur zorgt vervolgens voor afstemming en aanpak van problemen. In het overleg komen vragen aan de orde als: kennen we de jongere, hoe is de gezinssituatie, is het een meeloper of een harde-kernjongere, welke trajecten kunnen er op uitgezet worden?

Thuis op Straat

Thuis op Straat (TOS) werkt in de Afrikaanderwijk aan veiligheid en een goed speelklimaat voor jongeren en (vooral) kinderen. TOS biedt niet alleen activiteiten aan, maar organiseert ook de betrokkenheid van ouders, omwonenden en professionals. TOS werkt samen met verschillende organisaties, waaronder de basisscholen, de speeltuin, de politie, de moskee, het jongerenwerk, Stichting Welzijn Feijenoord, de bewonersorganisatie, de deelgemeente en de bewoners en jongeren in de wijk. De onderlinge samenwerking is volgens TOS de afgelopen jaren verbeterd.

Jongerenvoorzieningen -en activiteiten

Voor jeugdigen onder de 12 jaar zijn er veel voorzieningen in de Afrikaanderwijk, zoals de buurthuizen, Brede Schoolactiviteiten en Thuis op Straat. Ook de activiteiten van het sociaal- cultureel werk richten zich vooral op 12-. Daarnaast zijn er ook veel speelplekken, waar goed gebruik van wordt gemaakt. Voor jongeren van 12 jaar en ouder is er veel minder te doen in de Afrikaanderwijk; voor hen zouden er volgens betrokken meer activiteiten moeten komen. Sommigen zien hierin een van de oorzaken van de problemen met jongerenoverlast in de wijk; jongeren vervelen zich en gaan rondhangen op straat.

De woningcorporatie

Woningcorporatie Vestia is in de Afrikaanderwijk een belangrijke en actieve speler op het gebied van leefbaarheid en sociale signalering. Zij onderhoudt hiertoe contacten met organisaties in de wijk, zoals de bewonersorganisatie BOA, het welzijnswerk, Thuis op Straat en het clubhuiswerk. De corporatie neemt bijvoorbeeld contact op met TOS als er problemen zijn met jongeren. Vestia neemt ook deel aan het lokaal zorgnetwerk, waarvan huisvesting deel uitmaakt.

Programma's en projecten

In de Afrikaanderwijk lopen veel projecten en programma's gericht op een schone, hele en veilige wijk, taal en kinderen tot 12 jaar. Ook zijn er veel initiatieven om de economie te versterken.

Ook in de sociale component van leefbaarheid wordt geïnvesteerd. Woningcorporatie Vestia is momenteel bezig met het uitbreiden van het aantal huismeesters en men gaat samen met de deelgemeente een buurtconciërge aanstellen, die een rol krijgt in het Afrikaanderpark. Ook zet Vestia in op portiekonderhoud.

3.2 Het Oude Noorden

Aanzien van de wijk

Het Oude Noorden telt bijna 18.000 inwoners en is daarmee de grootste wijk van deelgemeente Noord. De wijk wordt begrensd door het Noorderkanaal en grenst aan het Liskwartier in het noorden, de Agniesebuurt in het westen en de rivier de

Rotte in het zuiden. Het Oude Noorden is een levendige en multiculturele stadswijk met een uitgebreid aanbod aan winkels, cafés en eethuisjes. In de wijk zijn veel multiculturele winkels te vinden; veel traditionele winkels zijn vervangen door winkels die door allochtonen zijn opgezet. Een ander opvallend kenmerk van het Oude Noorden is dat er veel mensen wonen met creatieve beroepen, zoals kunstenaars.

Het grootste deel van het Oude Noorden is dichtbebouwd, en er zijn weinig groenvoorzieningen in de wijk. Wel zijn er vele pleinen, zoals het Noordplein, het Bleiswijkseplein en het Johan Idaplein (veel gebruikt voor sport- en spelactiviteiten), het Pijnackerplein en het Brancoplein. De woningvoorraad in het Oude Noorden bestaat voor een groot deel uit (goedkope) huurwoningen. Daarnaast heeft de wijk enkele ruim opgezette straten met woningen voor hogere inkomens. Aan winkelstraten als de Zwartjanstraat en de Benthuizerstraat zijn etagewoningen in statige herenhuizen te vinden. Bij de stadsvernieuwing is door sloop en nieuwbouw een deel van de structuur van de wijk veranderd. Zo zijn er meer open plekken en rechte straten gekomen. Daarnaast heeft in de jaren negentig een aantal pleinen een opknapbeurt gekregen. Het Noordplein is opnieuw bestraat en beplant. Bijzonder is de fontein die door de Marokkaanse gemeenschap uit de wijk is geschonken.

Historie van de wijk

De ontwikkeling van het Oude Noorden startte aan het eind van de 19^e eeuw om de overvolle binnenstad van Rotterdam te ontlasten. Rond 1870 verschenen de eerste woningen rond de pas aangelegde Noordsingel. Vanaf 1872 namen door de aanleg van de Nieuwe Waterweg de handel en industrie een enorme vlucht, wat veel mensen aantrok van buiten de stad. De grond werd hierdoor steeds duurder. Om nog rendabel te kunnen bouwen, werden in het Oude Noorden de straten smal en de huizen dicht opeen gebouwd. Particuliere exploitanten hadden vrij spel en bouwden slechte, goedkope woningen voor de arbeidersklasse. Er werd geen ruimte gereserveerd voor parken. Tussen 1870 en 1930 breidde de wijk zich steeds verder naar het noorden uit. Langs de Rotte was in die tijd een rommelig geheel ontstaan met bedrijven, slechte woonhuizen en een stortplaats voor vuilnisschepen. In de jaren dertig werden de oude bedrijven vervangen door nieuwe woningen en werd houtzaagmolen De Zwaan afgebroken, waarna de Zaagmolendrift en de Zaagmolenbrug werden aangelegd. Hierdoor verbeterde de situatie aanmerkelijk.

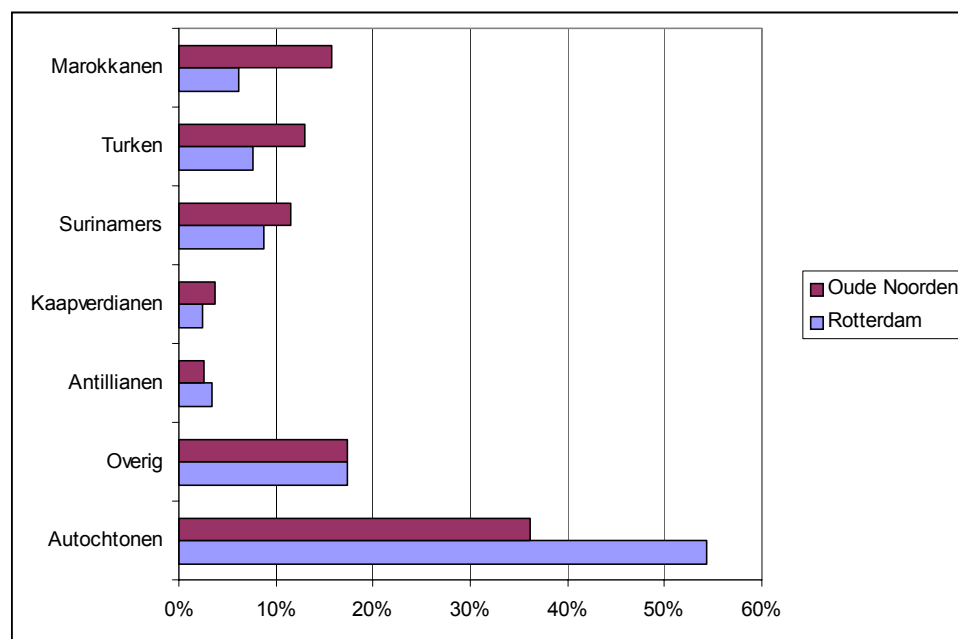
Eind jaren zestig kwam er een omvangrijke immigratie van Turken en Marokkanen op gang naar het Oude Noorden. De woningen in het Oude Noorden waren er slecht aan toe toen eind jaren zeventig de stadsvernieuwing in gang werd gezet. De vele goedkope woningen en de snel veranderde bevolkingssamenstelling bleken een lastige erfenis. De wijk raakte in verval en het werd steeds onveiliger op straat. Om het Oude Noorden er weer bovenop te helpen startte men sociaal-culturele projecten, renovatie en nieuwbouw.

Demografische kenmerken⁵

Bevolking

Het Oude Noorden telt 17.518 inwoners. Hiervan is het merendeel afkomstig uit een groot aantal verschillende landen en culturen. Het percentage allochtonen bedraagt 63%, tegenover een stedelijk gemiddelde van 45%. In 1999 bedroeg het percentage allochtonen in de wijk nog 59% van de inwoners, tegenover 39% stedelijk. De grootste allochtone groepen worden gevormd door Marokkanen, Turken en Surinamers.

Figuur 3 Allochtone groepen (percentages 2005) in het Oude Noorden en in Rotterdam

In het Oude Noorden wonen veel alleenstaanden (56% van de huishoudens), 15% van de huishoudens zijn eenoudergezinnen. Het Oude Noorden heeft een relatief jonge bevolking. Van de inwoners is ruim een kwart jonger dan 20 jaar (stedelijk ruim een vijfde); een derde is tussen de 20 en 34 jaar (stedelijk: 27%). Slechts 8% van de inwoners van het Oude Noorden is boven de 65 jaar (stedelijk is het aantal 65-plussers 14%).

Woningvoorraad en doorstroming

De woningvoorraad in het Oude Noorden bestaat voor 89% uit huurwoningen, dat is ruim boven het stedelijk gemiddelde van 75%. Meer dan de helft van de woningen in het Oude Noorden is een portiek- of galerijwoning. Enkele straten,

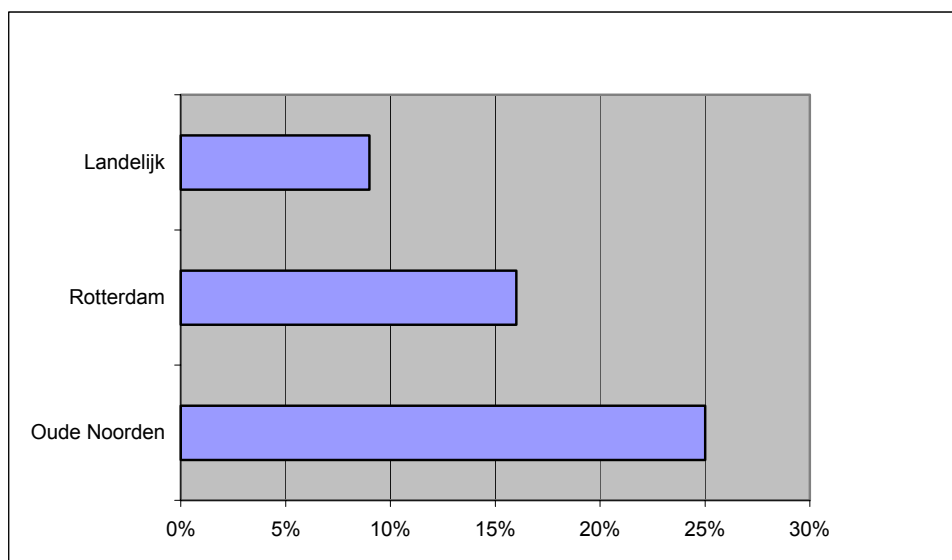
⁵ Cijfers 2005, tenzij anders vermeld.

zoals de Noordsingel, kenmerken zich door mooie en dure bouw, bestemd voor hogere inkomens. De economische waarde van de woningvoorraad ligt in het Oude Noorden ruim onder het stedelijk gemiddelde. In de jaren zeventig zijn veel woningen in de wijk gerenoveerd en kwam er de nodige nieuwbouw. De woningcorporaties met bezittingen in het Oude Noorden zijn Patrimonium, Vestia, Comwonen en het Woningbedrijf Rotterdam.

Sociaaleconomische kenmerken

Het gemiddelde inkomen van de inwoners van het Oude Noorden⁶ ligt lager dan in de meeste andere Rotterdamse wijken. Een kwart van de huishoudens in het Oude Noorden heeft een inkomen onder de armoedegrens. Van de huishoudens in de wijk heeft 21% een jaarinkomen van niet meer dan het sociaal minimum en zit 28% onder de 110% van het sociaal minimum. Voor de Rotterdamse huishoudens is dit 16% en landelijk 9%.

Figuur 4 Percentage huishoudens beneden de armoedegrens

Van de huishoudens behoort ruim de helft tot de aandachtsgroepen van het volkshuisvestingsbeleid. Stedelijk is dit percentage 41% en landelijk 29%. Het percentage uitkeringsontvangers is 11%; stedelijk is dit 7%. Van de personen in het Oude Noorden die een uitkering ontvangen, ontvangt 63% deze al minimaal 3 jaar. Stedelijk ligt dit percentage op 61%.

Het opleidingsniveau in het Oude Noorden is relatief laag: 41% van de inwoners heeft een opleiding lager dan het voorbereidend beroepsonderwijs.

⁶ Cijfers 2002 / 2003.

Voorzieningen

Onderwijs en buitenschoolse opvang

In het Oude Noorden staan drie protestants-christelijke, één rooms-katholieke en twee openbare basisscholen. Recent heeft zich ook een islamitische school in de wijk gevestigd. Er zijn geen scholen voor voortgezet onderwijs in het Oude Noorden, maar aan de rand van de wijk staat een VMBO. Er is één buitenschoolse opvang in de wijk (De Reddertjes) en twee kinderdagverblijven (De Papegaai en Pinokkio). In de wijk bevinden zich verder vijf peuterspeelzalen: De Paddestoel - Hoyledestraat, De Toverdoos, Krokodil, Mozaïek en Prins Pom. Peuterspeelzaal De Toverdoos vormt een voorschool in samenwerking met de basisschool Combinatie '70.

Op 4 van de 7 basisscholen is een ouderconsulent werkzaam. Deze werkt met ouders van kinderen van 2-12 jaar. De ouderconsulent heeft een brugfunctie tussen onderwijs, voorzieningen in de wijk en ouders, verbetert de communicatie tussen school en ouders en stimuleert de ouderbetrokkenheid. Alle basisscholen in de wijk organiseren Nederlandse taallessen. Ook hebben alle basisscholen een inloopkwartiertje of ouderkamer. Naar behoefte van de ouders worden er cursussen en informatiebijeenkomsten georganiseerd.

Jongerenvoorzieningen

Wijkaccommodatie Het Klooster is een activiteitenplek voor jongeren onder begeleiding van twee jongerenwerkers. Het Klooster is voor veel jongeren een soort 'tweede thuis'. Het Klooster is iedere dag open na schooltijd. Tot 7 uur 's avonds spelen kinderen van 6 tot 12 jaar samen. Na 7 uur 's avonds komen jongeren van 13 tot 25 jaar in Het Klooster bij elkaar. De meiden hebben een aparte meidenkamer. Er is een aanbod van diverse activiteiten, zoals kindervoorstellingen, amateurtheater, open ontmoetingscentrum, activiteiten voor de wijk, hulp, informatie en voorlichting, verhuur van ruimtes, kinderopvang, (multi)culturele activiteiten, cursussen/opleidingen etc. Het Klooster biedt daarnaast onderdak aan een kinderdagverblijf, een peuterspeelzaal, pleinbeheerders en het Servicepunt Sport Noord. Ook is er een kinderwerkster werkzaam. In het Oude Noorden is één speeltuin: Meidoorn (Kinderparadijs). Daarnaast kunnen jongeren terecht bij zelforganisaties, zijn er trapveldjes en worden er pleinactiviteiten georganiseerd.

Religieuze voorzieningen

De wijk telt twee kerken en twee moskeeën. Binnen de Turkse Gültepe-moskee is een vrouwenorganisatie opgericht. Deze organiseert reizen naar Mekka voor vrouwen. In de Turkse moskee wordt dagelijks lesgegeven in de Nederlandse taal. Ook kan er Arabisch gelezen worden. De activiteiten staan niet op internet of in folders; werving van vrouwen voor de activiteiten gebeurt via mond-tot-mondreclame.

Welzijnsvoorzieningen

Er zijn drie welzijnsaccommodaties in het Oude Noorden: aan de Meidoornstraat, aan de Gerard Scholtenstraat en aan de 3^e Pijnackerstraat. Het gaat om panden die in beheer zijn bij de dienst Sport en Recreatie en waar in permanente verhuur diverse organisaties gevestigd zijn. SONOR, Stichting Onderneming Opbouwwerk Rotterdam, heeft een afdeling in het Oude Noorden. De opbouwwerkers ondersteunen bewoners. 'Het Open Praathuis' is een ontmoetingsplek voor jongeren en ouderen en er worden Nederlandse taallessen voor migrantenvrouwen en -ouderen, sport en spel en sociaal-maatschappelijke hulpverlening georganiseerd.

Sportvoorzieningen

In het Oude Noorden zijn weinig sportvoorzieningen. Om te sporten moeten inwoners de Rotte oversteken naar Nieuw-Crooswijk. In deze wijk bevindt zich het Sportcentrum Schuttersveld, met verschillende faciliteiten voor zaalsporten en een zwembad. Iets verderop ligt Het Kralingse Bos met zijn fiets- en wandelpaden en uitgestrekte grasvelden. Aan de Bosdreef liggen enkele sportvelden, waaronder voor voetbal en korfbal.

Overige voorzieningen

De bibliotheek heeft in het Oude Noorden een vestiging aan de Zaagmolenstraat. Het Servicepunt Sport Noord ligt in de wijk, evenals de Sport-O-Theek, waar jong en oud sport- en spel materiaal kan lenen om een evenement te organiseren of om te sporten op het pleintje in de buurt. Ook is er een dagopvang voor dak- en thuislozen in het Oude Noorden. De dagopvang aan de Heer Vrankestraat biedt dagelijks plaats aan zo'n 100 à 120 dak- en thuislozen. 's Nachts is er ruimte voor 30 personen.

Dona Daria, centrum voor vrouwen en emancipatie, is gevestigd in het Oude Noorden. Zij zetten zich in om vrouwen (en mannen) bij hun emancipatieproces te steunen. Dit doen zij door vrouwen tal van activiteiten aan te bieden, zoals een cursus 'emanciperen met het hele gezin', 'mijn kwaliteit mijn kracht', 'mijn werk is in evenwicht met mijn zorgtaken', 'omgaan met kinderen in de puberteit', etc. Hun kerntaken zijn emancipatie, opvoedingsondersteuning, sociale vaardigheden en maatschappelijke weerbaarheid.

Ook is er in het Oude Noorden een taalwinkel gevestigd. Hier worden taalcursussen aangeboden. Zij doen aan voorlichting, werving en toetsing. Tachtig procent van de cursisten is vrouw.

Programma's en projecten

In het Oude Noorden lopen veel programma's en projecten die zijn gericht op het verbeteren van de sociale positie en kansen van de inwoners. Centraal hierbij staan welzijnswerk en opvoedingsondersteuning. Relatief veel inspanningen zijn gericht op de Marokkaanse gemeenschap, zoals het programma 'Op eigen kracht', dat beoogt de positie van Marokkaanse inwoners te versterken door

middel van een meervoudige aanpak (jongeren, jong volwassenen, ouders). In het programma staat 'empowerment' centraal.

Het project 'Vroegtijdige interventie in gezinnen' (met actieve betrokkenheid van de stadsmarinier) gaat nog een stap verder. Doel hiervan is om Marokkaanse probleemgezinnen niet alleen te ondersteunen maar ook te prikkelen, desnoods met sancties.

In het Oude Noorden is in 2003 'outreaching' jongerenwerk opgestart (een 'terugkeer van het straathoekwerk'), waarbij de stadsmarinier eveneens betrokken is. Drie jongerenwerkers leggen contacten met jongeren, luisteren naar hun verhalen of verwijzen ze door naar andere instanties. Ook heeft de politie vrouwelijke jeugdagenten ingezet die, net als de jongerenwerkers, bijdragen aan de veiligheid in het Oude Noorden.

3.3 Pendrecht

Aanzien van de wijk

Pendrecht is een wijk in het zuiden van de Rotterdamse deelgemeente Charlois (spreek uit 'Sjaarloos') en wordt begrensd door de Groene Kruisweg in het westen, de Oldegaarde in het noorden, de Zuiderparkweg in het oosten en de Charloisse Lagedijk in het zuiden. Pendrecht telt ongeveer 12.000 inwoners waarvan het merendeel intussen van allochtone herkomst is. De autochtone bevolking telt relatief veel ouderen. Het aanzien van Pendrecht is dat van een echte tuinstad uit de jaren vijftig met veel flatbouw. De wijk heeft een open structuur met veel gemeenschappelijke groenvoorzieningen tussen de bebouwing. Momenteel vindt een ingrijpende herstructurering plaats om de verouderde en eenzijdige woningvoorraad te verbeteren. Het winkelcentrum Plein 1953 geldt als het hart van de wijk. De bereikbaarheid van Pendrecht is uitstekend per auto én met het openbaar vervoer (metrostation Slinge).

Historie van Pendrecht

Pendrecht is gebouwd in de jaren '50 volgens een ontwerp van de bekende stedenbouwkundige Lotte Stam-Beese. Omdat de bouw startte in het jaar van de watersnoodramp zijn veel straten vernoemd naar plaatsen die destijds zijn ondergelopen. Na de oorlog was er een groot gebrek aan woonruimte in Rotterdam. De opgave was derhalve nieuwe wijken te bouwen met genoeg woningen voor de toekomst. Een gevolg hiervan was dat hoogbouw in Pendrecht een belangrijke rol zou gaan spelen. Men plande open straten met veel groen. Ook de buurtwinkels, wijkwinkels en scholen werden precies gepland.

In 1970 werd Pendrecht door de metro met de binnenstad verbonden. Nu was het mogelijk in korte tijd het centrum van Rotterdam te bereiken. Het station Slinge kreeg als eerste in Nederland een 'park-and-ride'-functie.

Herstructurering

Vijftig jaar later zijn de omstandigheden in Pendrecht radicaal anders. De kinderen die in Pendrecht opgroeiden trokken weg en gingen in de voorsteden wonen. Hun plek is ingenomen door allochtonen, die momenteel ca. 60% van de bevolking van Pendrecht uitmaken. Door incidenten, illegale bewoning en de snelle verkleuring werd de wijk in de beeldvorming algauw geassocieerd met verpaupering en criminaliteit. Om de wijk weer aantrekkelijker te maken is men in de jaren negentig gestart met een grote herstructurering. Woningen werden gesloopt of gerenoveerd; inmiddels is een aantal nieuwbouwprojecten gerealiseerd. Sommige delen van de wijk hebben hierdoor een ander aanzien gekregen; in het zuiden van de wijk zal de komende jaren nog veel gaan veranderen. Het doel van de ingrepen is een gevarieerder woningaanbod en een meer evenwichtige bewonerssamenstelling. Er worden bijvoorbeeld eengezinswoningen en maisonnettes gerealiseerd.

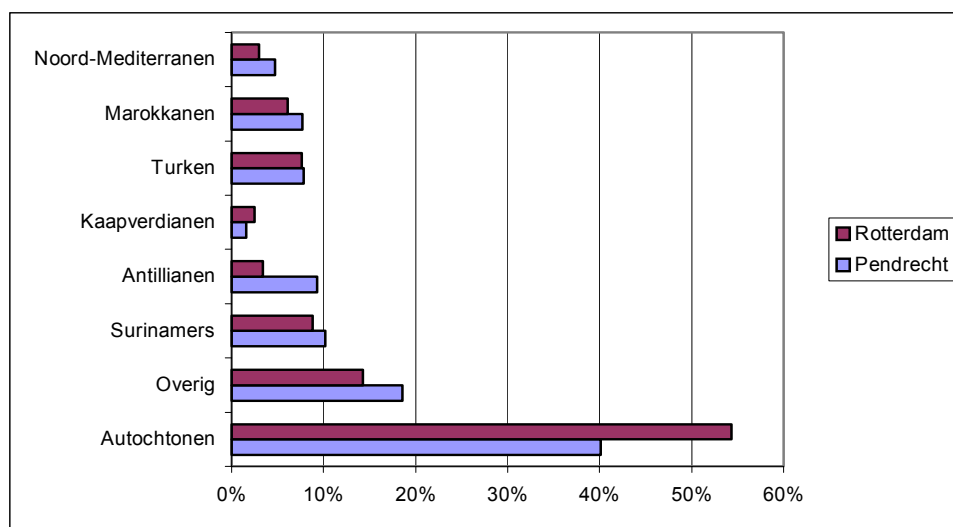
Gedurende de herstructureringsoperatie worden ca 1900 woningen gesloopt, herbouwd of gerenoveerd. Het is de bedoeling dat er weer meer gezinnen en tweeverdieners komen wonen, waardoor de wijk sociaal en economisch versterkt zal worden. Voorop staat dat de oorspronkelijke groene opzet van de wijk behouden blijft. Naast woningen is er veel aandacht voor een goed voorzieningenniveau. De herstructureringsoperatie loopt minimaal tot 2012.

Demografische kenmerken⁷

Pendrecht had ooit een bevolking van meer dan 18.000 mensen. Momenteel telt de wijk ruim 12.000 inwoners. De verwachting is dat dit aantal verder zal dalen in verband met de herstructurering. Het percentage allochtonen in Pendrecht is de afgelopen jaren snel toegenomen. In 2005 is 60% van de inwoners van allochtone herkomst (stedelijk: 45%), in 1994 was nog maar 25% van de Pendrechters van allochtone herkomst (stedelijk: 35%). De grootste allochtone groepen in Pendrecht zijn Surinamers, Antillianen, Turken en Marokkanen. Met name het percentage Antillianen is in Pendrecht een stuk hoger dan het gemiddelde in Rotterdam.

| ⁷ Cijfers 2005 tenzij anders vermeld.

Figuur 5 Alloctonen groepen (percentages 2005) in Pendrecht en in Rotterdam

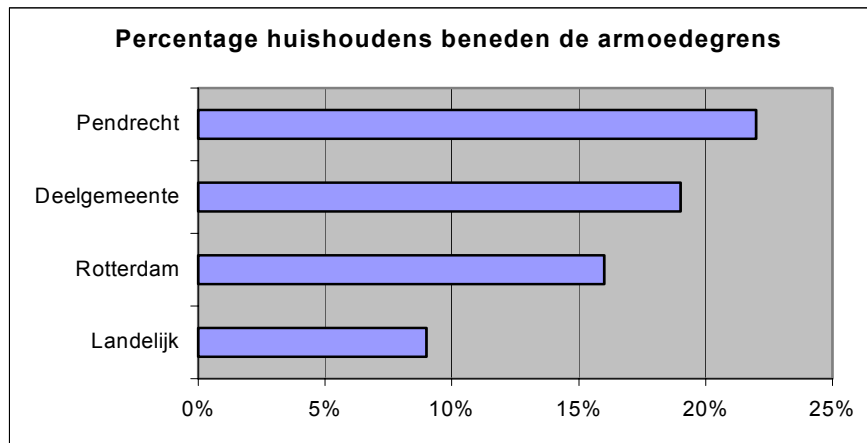
In Pendrecht wonen opvallend veel eenoudergezinnen, namelijk 19% van de huishoudens (stedelijk: 12%). Dit betekent dat 62% (!) van de gezinnen een alleenstaande ouder betreft. Vaak zijn dit gezinnen van Surinaamse of Antilliaanse herkomst. Het aantal eenoudergezinnen is sinds 1994 verdubbeld. Stedelijk gezien is in die periode het aantal eenoudergezinnen ook toegenomen, maar slechts van 11% naar 12%. Daarentegen wonen in Pendrecht relatief weinig (echt)paren met kinderen (15%; stedelijk is het percentage 19%). In Pendrecht bedraagt het aantal huishoudens dat bestaat uit één persoon 50% (stedelijk: 52%). Pendrecht verjongt in een hoog tempo: het aantal jongeren jonger dan 18 jaar in Pendrecht is toegenomen van 16% in 1994 naar 28% in 2005. Stedelijk was deze toename veel kleiner (van 23% in 1994 naar 24% in 2005). Het aantal 65-plussers is in dezelfde tijd fors gedaald. Van een wijk waar in 1994 nog 30% van de inwoners boven de 65 was (stedelijk: 16%) is momenteel nog slechts 17% 65 jaar of ouder (stedelijk: 14%). De ouderen die nu nog in de wijk wonen zijn vooral autochtonen.

Sociaaleconomische kenmerken

De inwoners van Pendrecht hebben gemiddeld weinig koopkracht⁸. Het gemiddeld besteedbaar inkomen per inwoner in Pendrecht bedraagt €10.800 (stedelijk: €12.200). Ruim 20% van de huishoudens heeft een inkomen onder de armoedegrens. Het percentage huishoudens met een inkomen rond het sociaal minimum is 19%. Voor de deelgemeente Charlois is dit 16% en voor de gemeente Rotterdam 14%. Een kwart van de huishoudens in de wijk heeft maximaal een inkomen van 110% van het sociaal minimum.

⁸ Cijfers 2002 / 2003.

Figuur 6 Percentage huishoudens beneden de armoedegrens

Van de huishoudens in de wijk behoort de helft tot de aandachtsgroepen van het volkshuisvestingsbeleid. Stedelijk is dit percentage 41% en landelijk 29%. Het percentage inwoners dat een uitkering ontvangt is 12% van de bevolking; stedelijk is dit 7%. Het aandeel langdurig werkzoekenden in de potentiële beroepsbevolking is 15% (1 jaar of langer werkzoekend en ingeschreven bij het CWI; stedelijk is dit 9%). Verder is het opleidingsniveau van de inwoners van Pendrecht relatief laag.

Woningvoorraad en doorstroming⁹

De woningvoorraad in Pendrecht bestaat nog altijd vooral uit sociale huurwoningen (Pendrecht: 84%; stedelijk: 75%). De overgrote meerderheid van de woningen is naoorlogs: 85% is gebouwd tussen 1945 en 1969, 15% van de woningen is gebouwd ná 1970. In Pendrecht is 80% van de woningen een portiek- of galerijwoning; stedelijk is dit 53%. In totaal telt Pendrecht 6.040 woningen, waarvan het grootste deel in bezit is van de woningbouwcorporatie De Nieuwe Unie. De economische waarde van de woningvoorraad in Pendrecht ligt fors onder het stedelijk gemiddelde. Van alle woningen wordt in Pendrecht 25% korter dan twee jaar bewoond. Stedelijk is dit 19%.

Voorzieningen

In Pendrecht zijn veel voorzieningen aanwezig, in lijn met de oorspronkelijke visie op de wijk. Zo zijn er kerken voor de verschillende denominaties, een consultatiebureau en gezondheidscentrum, een bibliotheek, speelvoorzieningen, een wijkgebouw, winkels en diverse scholen, waaronder een school voor bijzonder onderwijs. De laatste jaren zijn er voorzieningen bijgekomen, zoals een Turks Huis, Thuis op Straat en een wijkinformatiecentrum. Wel bestaat er grote behoefte aan meer voorzieningen voor de oudere jeugd.

⁹ Cijfers 2002 / 2003

Onderwijs en buitenschoolse opvang

In Pendrecht zijn drie basisscholen: de Beatrixschool (protestants-christelijk), de Hoeksteen (oecumenisch) en Over de Slinge (openbaar). Op de basisscholen zijn ouderconsulenten werkzaam. Zij organiseren themaochtenden naar behoefte van de ouders. Ook is er een ouderenkamer of een ouderenraad. Op alle scholen worden taallessen aangeboden. In Pendrecht is ook een school gevestigd voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (speciaal basisonderwijs): De Koppeling aan de Herkingenstraat. Er is geen school voor voortgezet onderwijs in Pendrecht. Een bijzondere voorziening is de Educatieve Tuin aan de Middelhar-nisstraat, waar kinderen van de basisschool in eigen moestuintjes groenten kunnen kweken, maar waar ook een kruidentuin is die voor alle bewoners is opengesteld. In Pendrecht zijn vier peuterspeelzalen: Dreumeleut, 't Slingertje, Hompeltje en Pompeltje.

In de wijk zijn diverse voorzieningen voor buitenschoolse opvang. Mikado biedt voorschoolse opvang, naschoolse opvang en opvang in schoolvakanties en op ATV/studiedagen. Het kinderdagverblijf van Kinder Service Hotels biedt dagopvang en naschoolse opvang met als activiteiten: modelbouw- en handenaar-beidclub, dans- en theaterclub, judoclub, een meidenclub voor meiden vanaf 8 jaar, kinderkookcafé, kinderbibliotheek met computerhoek, begeleid huiswerk maken, fotoclub en tuinierclub. Aan de Sliedrechtstraat is het Kinderdagverblijf 't Koningsnestje gevestigd.

Gezondheid

Op 31 januari 2005 is Gezondheidscentrum Zuiderkroon geopend, in de nieuwe flat aan het Vlissingenplein. In dit gezondheidscentrum zijn de volgende disciplines gevestigd: de apotheek, drie huisartsenpraktijken, een fysiotherapie-praktijk, Thuiszorg Rotterdam, Charlois Welzijn en Stichting De Stroom (ouderenzorg). Er is een migrantenspreekuur voor cliënten in de wijk.

Jeugd en jongeren

Voor de jongste jeugd zijn er op verschillende plekken in de wijk speelplekken ingericht. Daarnaast zijn er speeltuinen aan de Kerkwervingel en aan de Sliedrechtstraat. Aan de Kloosterzandestraat staat het jongerencentrum van Pendrecht, 'The Mall Pendrecht'. Het centrum wordt beheerd door Youth for Christ en is alleen toegankelijk voor jongeren met een pasje en in de leeftijd van 14 t/m 23 jaar. Zo'n 30 jongeren bezoeken het jongerencentrum regelmatig. De achtergrond van deze jongeren is Surinaams of Antilliaans. Het jongerencentrum werkt nauw samen met de kerk 'Zout der Aarde', die in het naastliggende gebouw gevestigd is; verschillende vrijwilligers horen bij deze kerk.

Religieuze voorzieningen

In Pendrecht zijn verschillende religieuze instellingen actief, te weten: Zout der Aarde, Volle Evangelie Gemeente Immanuël (beide evangelisch), de Open Hofkerk (hervormd), Onze Lieve Vrouw van Lourdes Parochie (rooms-katholiek)

en de Kerk van Jezus Christus (overige genootschappen). In de wijk staan drie kerkgebouwen waar diensten worden gehouden: de Christus Triomfatorkerk, de Open Hofkerk en de Sint Bavokerk. Er is geen moskee in Pendrecht.

Sportvoorzieningen

Aan de zuidrand van Pendrecht bevindt zich de 'Drechterweide' met verschillende sportvoorzieningen, zoals Sportcomplex Krabbendijkestraat (Voetbalvereniging Egelantier Boys), tennis en hockey. Hier staat ook gebouw 'De Schalmei', waar o.a. de brassband van Pendrecht oefent. De Schalmei is bedoeld voor muzikale en culturele activiteiten. Daarnaast is er de mogelijkheid om te bowlen. Verder zijn de diverse ruimtes te gebruiken voor shows, examens, tentoonstellingen, beurzen en dergelijke. Iets ten noorden van Pendrecht ligt sportpark Oldegaarde (Voetbalvereniging R.V.V. Kocatepe).

Zelforganisaties

In Pendrecht is een 'Turks Huis'. Zij zijn zeer actief en organiseren veel in de wijk. Marokkanen, Antillianen en Surinamers zijn minder georganiseerd in de wijk. Wel is er nog de Antilliaanse en Arubaanse zelforganisatie Kulturant (Zuidwijk/Pendrecht). Educatief Centrum Pendrecht is een activiteit van schoolinternaat Het Centrum dat in september 2004 van start is gegaan. Het internaat organiseert een weekendschool, voorbereiding op het voortgezet onderwijs en huiswerkklassen. Schoolinternaat Het Centrum is een initiatief van de Turkse gemeenschap in Rotterdam.

Overige Voorzieningen

Aan Plein 1953 zijn diverse informatie- en welzijnsinstanties gevestigd: een vestiging van de bibliotheek, het Wijk Service Punt en wijkcentrum Middelburgt. Het Wijk Service Punt is een één-loketwinkel. Hier zijn de projectorganisatie Pendrecht Zet Door, de Pleinontwikkelingsmaatschappij (POM) en een hulp- en informatiewinkel van Charlois Welzijn ondergebracht. In wijkcentrum Middelburgt vindt men onder meer de leeshoek van het bibliotheekfiliaal, een ontmoetingsruimte voor bewoners, het activiteitencentrum van het buurthuis en accommodatie voor wijkvergaderingen, dansavonden, theatervoorstellingen en cursussen. In de wijkwinkel verschaft men aan bewoners informatie over de wijk, over herstructurering, en helpt men mensen met formulieren invullen. Aan de Sliedrechtstraat is dagopvang 'het Baken' gevestigd, voor dak- en thuislozen van 18 jaar en ouder. Andere voorzieningen zijn de Passage (dagbestedingsruimte van de Stichting Pameijer Keerkring) en inloophuis Het Verhaal.

Cleo-Patria is een stichting die in Rotterdam diverse zogenaamde studio's voor allochtone vrouwen heeft opgericht. Vrouwenstudio Pendrecht zorgt ervoor dat allochtone vrouwen passend vrijwilligerswerk kunnen doen, zodat zij participeren in de maatschappij.

Bewonersorganisatie Pendrecht (BOP)

Pendrecht heeft een bewonersorganisatie. Het algemeen bestuur van de BOP wordt gevormd door verschillende bewonersgroepen uit de wijk. Zo'n 20 bewonersgroepen maken deel uit van de BOP. Er zitten twee opbouwwerkers bij de BOP, in dienst van Charlois Welzijn. Zij ondersteunen het bestuur en zijn ook actief in de wijk.

Dwarsverbanden onderwijs, zorg en welzijn

Kindercampus

'Kindercampus Pendrecht' is de merknaam voor de gezamenlijke kindervoorzieningen in Pendrecht. De Kindercampus gaat uit van dezelfde gedachte als een Brede School in een multifunctionele accommodatie: naadloos op elkaar aansluitende voorzieningen, waarin alle partijen samenwerken om kinderen optimaal te ondersteunen en te stimuleren in hun ontwikkeling en die passen in het huidige dagbestedingspatroon van opvoeders en kinderen. Concreet is het een breed gedragen en uitgewerkt programma dat een compleet dagarrangement voor kinderen biedt.

Thuis op straat

Thuis op Straat (TOS) werkt in Pendrecht aan veiligheid en een goed speelklimaat voor kinderen, zet zich met andere woorden in voor de leefbaarheid in de wijk. Niet alleen door activiteiten aan te bieden, maar ook door betrokkenheid van ouders, omwonenden en professionals te organiseren en te participeren in netwerken. TOS werkt samen met jongerenwerk (Charlois Welzijn), Youth for Christ, het opbouwwerk, de basisscholen en het Transfer Informatie Steunpunt (zie hieronder).

Transfer Informatie Punt

Deze organisatie richt zich op vroegtijdige schoolverlaters en begeleidt deze groep in de richting van werk of scholing. Het gaat om jongeren die tot de overlastgevende groep worden gerekend; ook criminele jongeren vallen binnen de doelgroep.

De Nieuwe Unie

Ook corporatie De Nieuwe Unie is actief binnen de samenwerkingsverbanden in Pendrecht. Belangrijke partners in de buurt, waar de corporatie mee samenwerkt om de problematiek rond overlast en criminaliteit door jongeren in de wijk onder controle te krijgen, zijn Thuis op Straat, Youth For Christ en On Track Again (dit is een organisatie die Antillianen met problemen weer op het goede spoor probeert te krijgen). Andere samenwerkingspartners van de corporatie zijn de stadsmarinier, het opbouwwerk en de politie. Daarnaast ondersteunt de corporatie het bewonersinitiatief Vitaal Pendrecht.

3.4 Schiebroek-Zuid

Aanzien van de wijk

Schiebroek is een wijk van bijna 16.000 inwoners in het noorden van de gemeente Rotterdam, gelegen tussen Hilligersberg en Overschie. De wijk is omringd door veel groen en wordt begrensd door de Bergse plassen in het oosten, het Schiebroekse park in het noorden en de spoorlijn 'Hofpleinlijn' in het westen. In het zuiden grenst Schiebroek aan het Melanchtonpark en het Kleiwegkwartier. Het grootste deel van de wijk is gebouwd in de jaren vijftig en biedt de typische aanblik van een naoorlogse tuinstad. In het hart van Schiebroek (aan de Peppelweg) bevindt zich het winkelcentrum. Opvallend is het grote aantal bijzondere voorzieningen (zorg en onderwijs) in Schiebroek die wijkoverstijgend zijn, zoals sportaccommodaties, scholen voor voortgezet onderwijs (deels met een regionale functie) en verzorgingshuizen.

Het beeld van Schiebroek is dat van een wijk met relatief hoge inkomens. Dit beeld klopt echter niet voor alle buurten van Schiebroek. Het noorden van Schiebroek is het 'rijkere deel' en telt veel straten met particuliere eengezinswoningen. Schiebroek-Zuid daarentegen wordt gekenmerkt door veel corporatiebezit: sociale huurwoningen (met name kleine portiekflats) waarin mensen wonen met lage inkomens. In Schiebroek-Zuid is het percentage allochtonen de laatste jaren snel gestegen. In het oostelijk deel van Schiebroek-Zuid zijn allochtonen intussen in de meerderheid. Momenteel vindt in Schiebroek een grootschalige herstructurering van de woningvoorraad plaats, met sloop en nieuwbouw. Deze herstructurering betreft zowel fysieke als economische en sociale aspecten.

Historie van Schiebroek-Zuid

Door de eeuwen heen was Schiebroek een buurtschap met een gespreide bebouwing. Er woonden hoofdzakelijk agrariërs, verspreid langs de oude lintbebouwing van de Limieten, de Adrianalaan, de Ringdijk en de Erasmussingel. Tot 1941 was Schiebroek een zelfstandige gemeente. Het werd tijdens de Tweede Wereldoorlog evenals Hilligersberg geannexeerd door Rotterdam. De gemeente Schiebroek had slechts enkele honderden inwoners, maar in het ontwerp voor de Tuinstad Schiebroek, dat in de jaren dertig werd ontwikkeld, werd het aantal woningen fors uitgebreid. Na de oorlog, in de jaren vijftig, werd in het kader van de sociale woningbouw een groot aantal vierlaagsflats in het voorheen agrarische gebied neergezet. Met de invoering van het deelgemeentebestel werd de wijk onderdeel van de deelgemeente Hilligersberg-Schiebroek.

In de jaren vijftig had Schiebroek, inclusief Schiebroek-Zuid, een grote aantrekkingskracht op (jonge) gezinnen uit de middenklasse. Zij ervoeren Schiebroek als groen; er was ruimte en rust. Halverwege de jaren zeventig veranderde dat beeld. Kinderen die in Schiebroek-Zuid opgroeiden trokken weg en gingen in de voorsteden wonen. De ouderen bleven achter. De wijk vergrijsde. Woningen

werden in toenemende mate als te klein en gedateerd beschouwd. Vrijkomende woningen werden toegewezen aan starters.

Midden jaren negentig veranderde het beeld opnieuw. De reputatie van met name Schiebroek-Zuid verslechterde. De woningen waren te klein voor gezinnen, voor middeninkomens was er nauwelijks keus. De nieuwkomers waren naast starters vooral ook allochtonen en eenoudergezinnen, vaak met een laag inkomen en weinig sociale binding. Bovendien kwamen er steeds meer kinderen en jongeren in de buurt, vaak van allochtone herkomst. Door de snelle veranderingen komt de leefbaarheid en vitaliteit in Schiebroek-Zuid fors onder druk te staan. De sociaal-culturele en maatschappelijke voorzieningen bleken onvoldoende toegesneden op de nieuwe bewonersgroepen, waardoor die aanpassingsproblemen kregen. De winkelvoorzieningen kalfden af en er ontstond een tekort aan voorzieningen voor kinderen en jongeren.

Herstructurering

In de jaren negentig is besloten tot een grote herstructureringsoperatie in Schiebroek. Het wijkprogramma (dat loopt tot 2010) omvat een integraal pakket van maatregelen op het gebied van woningen (sloop en nieuwbouw), de aanpak van de woonomgeving, de leefbaarheid, de veiligheid en de sociale cohesie.

In 2002 hebben de deelgemeente Hilligersberg-Schiebroek en de corporaties De Combinatie (ComWonen), Vestia en PWS overeenstemming bereikt over de herstructurering van Schiebroek, vastgelegd in het Convenant Wijkaanpak Schiebroek. Het doel van de ingrepen is een gevarieerder woningaanbod en een meer evenwichtige bewonerssamenstelling. Afgesproken is om tot 2010 maximaal 1500 kleine huurwoningen te vervangen door duurdere koop- en huurwoningen. Een deel van de nieuwe woningen krijgt een bereikbare huur om een deel van de bewoners die vanwege sloop geherhuisvest moeten worden, op te kunnen vangen. Daarnaast komen er woningen voor grote gezinnen en huisvestingsmogelijkheden voor 55-plussers op plekken in de wijk nabij voorzieningen zoals winkels en openbaar vervoer. Hierdoor kunnen meer ouderen uit Schiebroek in de eigen wijk blijven wonen.

Inmiddels zijn de eerste resultaten van de sloop en nieuwbouw zichtbaar. Vooral in het noordelijke gedeelte van de wijk is al veel tot stand gekomen (onder meer rond het Ganzerikplein en het gebied bij de 'oude' Peppelweg). Voor Schiebroek-Zuid was het noodzakelijk om eerst een integrale visie te ontwikkelen voor het gebied. Zo ontstond er een drietal ontwikkellocaties voor de gebieden Moltzerhof, Teldersweg en Donkersingel. Overigens verlopen niet alle sloop- en nieuwbouwprojecten zonder slag of stoot. In enkele gevallen hebben bewoners actief protest aangetekend.

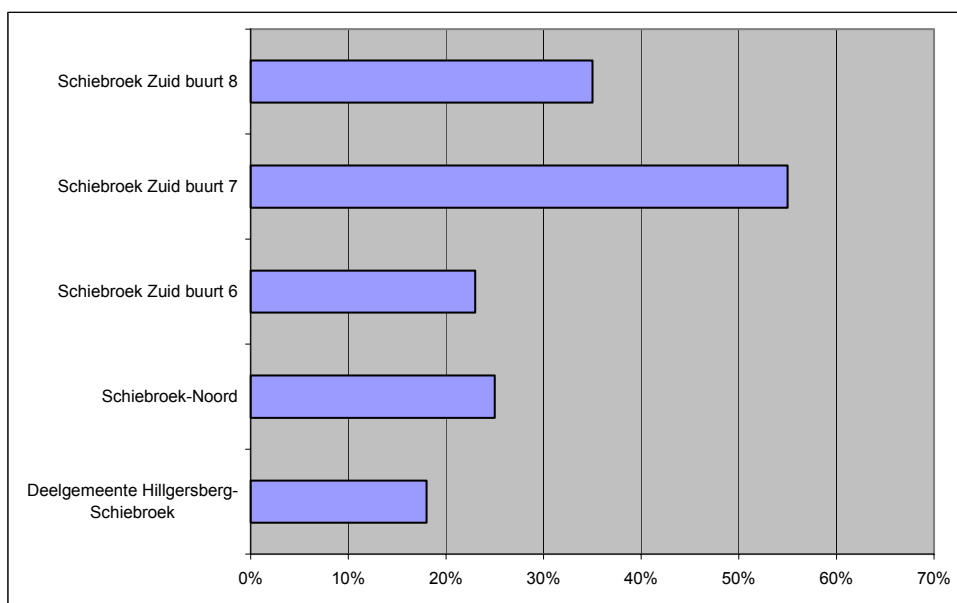
Recent hebben de deelgemeente en de drie corporaties besloten de huidige samenwerking voort te zetten. Deze samenwerking is vastgelegd in een nieuw convenant (een herijking van het oude convenant) met afspraken in de vorm van

een wijkprogramma (het wijkprogramma 2005-2010). Als verdere uitwerking worden gebiedsafspraken gemaakt met alle betrokken partijen op basis van een Masterplan. Als de gebiedsafspraken zijn gemaakt én ondertekend, hopen de partijen in een hoger tempo de vernieuwing van Schiebroek-Zuid gestalte te kunnen geven. Schiebroek is inmiddels toegevoegd als negentiende wijk aan de stedelijke lijst van herstructureringswijken. Dit betekent dat er vanuit de stad meer bestuurlijke en ambtelijke aandacht voor de wijk zal zijn. Ook de stad vindt dat de komende jaren woningbouw en leefbaarheid de speerpunten moeten zijn, met een accent op Schiebroek-Zuid.

*Demografische kenmerken*¹⁰

Schiebroek telt 16.000 inwoners; hiervan wonen er ongeveer 7.000 in Schiebroek-Zuid. Het percentage allochtonen is in Schiebroek in de afgelopen tien jaar veel sneller toegenomen dan het stedelijk gemiddelde. In 1994 was nog maar 17% van de inwoners van Schiebroek van allochtone herkomst (stedelijk: 35%). In 2005 is inmiddels 32% van de Schiebroekers allochtoon (stedelijk: 45%). In Schiebroek-Zuid is de instroom van allochtonen nog fors geweest; in 2005 is bijna vier op de tien inwoners van Schiebroek-Zuid een allochtoon, in subbuurt 7 is dat ruim de helft (zie figuur 1 voor het overzicht). De grootste allochtone groepen in Schiebroek-Zuid zijn Surinamers, Turken en Marokkanen.

Figuur 7 Aandeel personen van allochtone herkomst in de bevolking van Schiebroek

¹⁰ Cijfers 2005 tenzij anders vermeld.

Het aantal eenoudergezinnen in Schiebroek is toegenomen van 8% in 1994 naar 12% in 2005. Stedelijk bedroeg deze toename slechts 1% (11% in 1994 tegenover 12% in 2005). Vooral in Schiebroek-Zuid is het aandeel van eenoudergezinnen sterk gegroeid. Het percentage (echt)paren met kinderen bedraagt in Schiebroek 19%; stedelijk is het percentage eveneens 19%. In Schiebroek bedraagt het aantal huishoudens dat bestaat uit één persoon 52% (stedelijk eveneens 52%).

Schiebroek verjongt, het aandeel van jongeren onder de 24 jaar in de totale bevolking is toegenomen van 25% in 1994 naar 29% in 2005. Stedelijk was deze toename kleiner (van 23% in 1994 naar 24% in 2005). Het aantal 65-plussers is in dezelfde tijd fors gedaald. Was in 1994 nog 29% van de inwoners boven de 65 (stedelijk: 16%), momenteel is nog slechts 21% ouder dan 65 jaar (stedelijk: 14%). De ouderen die nu nog in de wijk wonen zijn vooral autochtonen. Wanneer we inzoomen op Schiebroek-Zuid zien we dat de verschuivingen in de leeftijdsopbouw hier nog sneller zijn gegaan, in het bijzonder in subbuurt 7. In subbuurt 7 (de buurt met het hoogste percentage allochtonen) is inmiddels bijna 40% van de inwoners 23 jaar of jonger. De verwachting is dat in Schiebroek de groep 0 - 24 jarigen in de komende twaalf jaar nog doorgroeit met zo'n 8%.

Sociaaleconomische kenmerken

Het gemiddeld besteedbaar inkomen¹¹ per inwoner in Schiebroek bedraagt €13.300 (stedelijk: €12.200). Hoewel de inwoners van Schiebroek gemiddeld genomen dus beschikken over voldoende koopkracht valt op dat de koopkracht in Schiebroek nadrukkelijk lager ligt dan het gemiddelde in de deelgemeente. De koopkracht in Schiebroek-Zuid zal hierbij nog achterblijven¹². Het percentage werkzoekenden zonder baan bedraagt in Schiebroek bijna 13% en is daarmee aanmerkelijk hoger dan het percentage werkzoekenden in de deelgemeente (8,6%). Ook het percentage jongeren in Schiebroek dat werkzoekend is ligt bijna anderhalf keer hoger dan het gemiddelde in de deelgemeente.

Woningvoorraad en doorstroming

In Schiebroek staan 8.040 woningen. Hiervan is 70% huur en 30% koop. De economische waarde van de woningvoorraad ligt onder het stedelijk gemiddelde. De meeste woningen (bijna 5.000) zijn in het bezit van een corporatie. De corporaties met bezit in Schiebroek zijn Vestia ComWonen en PWS. Als we inzoomen op Schiebroek-Zuid dan blijkt dat Schiebroek-Zuid bijna 3.500 woningen telt (waarvan 2833 in corporatiebezit). Bijna alle woningen (83%) in Schiebroek-Zuid zijn huurwoningen. In subbuurt 7 is het aandeel van huurwoningen zelfs vrijwel 100%. Vestia bezit de meeste woningen in buurten 7 en 8 (de buurten waar zich de meeste sociale problemen voordoen), ComWonen is de grootste speler in subbuurt 6.

¹¹ Cijfers 2002 / 2003.

¹² We beschikken niet over uitgesplitste gegevens voor Schiebroek-Zuid.

Voorzieningen

Onderwijs en buitenschoolse opvang

In Schiebroek zijn vijf basisscholen; drie daarvan hebben een belangrijke functie voor Schiebroek-Zuid: de Goede Herderschool (protestants-christelijk), de Stefanusschool (rooms-katholiek) en De Wilgenstam (openbaar). Daarnaast zijn er in Schiebroek diverse instellingen voor speciaal onderwijs. In Schiebroek-Zuid zijn dat Mytyschool De Brug en Instituut Mr. Schats voor ZMOK-onderwijs; in Schiebroek-Noord zijn dat de Eerste Rotterdamse Openluchtschool voor langdurig zieke kinderen, de Schreuderschool voor zeer moeilijk lerende kinderen en de Mattheusschool voor (voortgezet) speciaal onderwijs. Aan de Berberisweg in Schiebroek-Noord staat een internaat voor schipperskinderen.

Op vier van de vijf basisscholen is een ouderconsulent aangesteld. Op deze scholen worden ook taallessen verzorgd.

Schiebroek telt diverse instellingen voor voortgezet onderwijs. Melanchthon Schiebroek is een scholengemeenschap van ±1300 leerlingen met de afdelingen gymnasium, atheneum, havo en VMBO-tl. Het Melanchthon is gehuisvest in drie gebouwen; twee daarvan staan in Schiebroek. De Prinses Irene school (VMBO) maakt eveneens deel uit van de Melanchthon-scholengemeenschap. In Schiebroek-Zuid is ook een locatie gevestigd van het Lodewijk Rogiercollege (VMBO). Tot slot bevindt zich in Schiebroek-Noord nog een tweede locatie van het Lodewijk Rogiercollege.

Met acht vestigingen voor kinderopvang en buitenschoolse opvang verspreid over heel Schiebroek wordt voldaan aan de vraag naar opvang. Daarnaast zijn er in Schiebroek zes peuterspeelzalen, waarvan twee tevens voorscholen zijn, gelieerd aan de Stephanusschool en aan de Goede Herderschool.

Welzijn

Thermiek (wijkcentrum Schiebroek) is de welzijnsorganisatie in Schiebroek. Bij Thermiek worden onder andere activiteiten georganiseerd voor allochtone vrouwen: fietsles, bezoekvrouwenwerk (vrijwilligers die op bezoek gaan bij zowel allochtone als autochtone vrouwen die in een isolement zitten), ondersteuning van het opbouwwerk, Nederlandse taallessen door vrijwilligers (niet-officiële manier van taalonderwijs) en een conversatiegroep.

Gezondheid

Schiebroek beschikt over twee apotheken, enkele fysiotherapeuten en een aantal huisarts- en tandartspraktijken. Aan de rand van de wijk ligt het Sint Franciscus Gasthuis. Dit is een van de zes Rotterdamse ziekenhuizen. Aan de Berberisweg in Schiebroek-Noord is een gezondheidscentrum gevestigd; aan de Sleedoornlaan bevindt zich een jeugdgezondheidscentrum. Artsen, fysiotherapeuten en de apotheker aan het Meijersplein Noord hebben een plan gemaakt voor een nieuw medisch centrum op de kop van het Kastanjeplein (naast de Goede Herderschool). De huidige accommodatie voldoet niet meer aan de strenge eisen en

wordt te klein. Stichting Paus Johannes XXII beheert aan de Meidoornsingel een gezinsvervangend tehuis (Giovanni) met nevenlocaties aan de Asserweg en de Wilgenplaslaan. Daarnaast wordt vanuit deze stichting begeleiding en gezinsondersteuning gegeven aan zelfstandig wonende verstandelijk gehandicapten in Schiebroek-Zuid.

Jeugd en jongeren

Voor de jongste jeugd zijn er op verschillende plekken in de wijk speelplekken ingericht. Aan de rand van Schiebroek staat Kinderboerderij Wilgenhof. Bij de boerderij is een Natuur- en Milieueducatief Centrum, waar schoolklassen les krijgen over de natuur. Sinds mei 2003 beschikken de tieners en jongeren in Schiebroek over een eigen jongerenruimte (in een lokaal van het Wijkcentrum Schiebroek). In de middag worden daar activiteiten georganiseerd voor de leeftijdscategorie van 12-16 jaar, zoals huiswerkbegeleiding en spel. 's Avonds is de jongerenruimte bedoeld als ontmoetingsplek voor de oudere doelgroep en biedt die tevens gelegenheid voor activiteiten. Sporthal de Wilgenring ontwikkelt sportactiviteiten voor jongeren. Ook is er gelegenheid om van het zwembad gebruik te maken. Vanaf 2003 kunnen jongeren tot 15 jaar voetballen in het gymlokaal aan de Donkersingel in Schiebroek-Zuid.

Ouderen

Voor ouderen zijn er in Schiebroek diverse organisaties en verenigingen met een aanbod aan activiteiten en dienstverlening. Daarnaast zijn er veel locaties voor ouderenhuisvesting in Schiebroek: Humanitas aan de Berberisweg, Borsate en Borghave aan de Wilgenlei / Meidoornsingel, Schiehoven aan de Asserweg en De Wilgenborgh aan de Adriaan Kluitstraat.

Religieuze voorzieningen

In Schiebroek zijn verschillende religieuze instellingen actief: de Goede Herderkerk (PKN), de Verrijzenis van de Heerkerk en de H. Pauluskerk (rooms-katholiek), de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt en de Jehova's Getuigen. Onlangs is het kerkgebouw Vredevorst aan de Wilgenplaslaan door de PKN afgestoten. Het is verkocht aan de Stichting Ouderenhuisvesting Rotterdam. Er is geen moskee in Schiebroek.

Sportvoorzieningen

Op het gebied van recreatie is er in Schiebroek volop keus. Er zijn vele sportverenigingen, een zwem- en sportcentrum en diverse sportvelden in Schiebroek of net over de wijkgrens in Overschie. Recreëren kan ook volop in het gebied bij de Bergse Plassen en attractiepark Plaswijk is vlakbij. Aan de rand van Schiebroek-Zuid ligt, tussen het tennispark Schiebroek en de sportvelden van Leonidas, het sportcomplex de Wilgenring. In deze omgeving is ook Sporthal Schiebroek gevestigd. Aan de rand van Schiebroek-Noord, ter hoogte van de Hazelaarweg en aan de Abeelweg, ligt een aantal sportcomplexen en de windhondenrenbaan.

Eveneens aan de Hazelaarweg is manege de Hazelaar (o.a. voor geestelijk en lichamelijk gehandicapten) gevestigd.

Voorzieningen (overig)

In Schiebroek-Zuid is in de voormalige Petraschool aan de Teldersweg het Wijkcentrum Schiebroek gevestigd. In Schiebroek-Noord staat wijkgebouw de Castagnet. In beide centra vinden culturele activiteiten, cursussen etc. plaats. In Schiebroek-Zuid zijn ook voorzieningen als de Werkwinkel (Teldersweg) en Letsruilwinkel (Asserweg) te vinden. De bibliotheek bevindt zich midden in Schiebroek, aan het Kastanjeplein. Kansen voor Kinderen aan de Teldersweg is een opvoedwinkel voor informatie, ontmoeting en ondersteuning.

Dwarsverbanden onderwijs, zorg en welzijn

Brede Scholen

De St. Stephanusschool is de Brede School in Schiebroek-Zuid, maar ook de andere basisscholen ontwikkelen Brede Schoolactiviteiten. Op de St. Stephanusschool worden in samenwerking met het Servicepunt Sport sportactiviteiten georganiseerd. Voor de periode 2005 - 2010 is het (aldus het convenant Wijkaanpak Schiebroek 2005 - 2010) de bedoeling dat het Brede Schoolconcept in Schiebroek-Zuid meer inhoud krijgt. Scholen dienen hun samenwerking met bondgenoten in de wijk aantoonbaar te maken.

De basisscholen hebben maandelijks een overleg. Een vertegenwoordiger uit dit overleg is betrokken bij het Deelgemeentelijk Overleg Sluitende Aanpak (DOSA).

Zelforganisaties

In Schiebroek zitten een Turkse, een Marokkaanse en een Somalische vereniging. Deze verenigingen houden zich bezig met culturele en maatschappelijke vorming.

Samenwerkende Bewonersorganisaties (SBO)

In Schiebroek bestaat een actieve bewonersorganisatie. Sinds 1996 zijn de bewonersgroepen in Schiebroek verenigd in de Samenwerkende Bewonersorganisaties. Aanvankelijk werden veertien organisaties lid van de federatieve vereniging; in 2005 is dit opgelopen tot ruim twintig. De SBO verleent faciliteiten aan haar lidorganisaties. Zij kunnen van de ondersteuning en het SBO-kantoor gebruikmaken. Het bestuur van de SBO wordt in de jaarlijkse ledenvergadering gekozen en bestaat uit leden die afgevaardigd worden vanuit de lidorganisaties. De SBO-wijkwinkel is een informatiewinkel voor en door bewoners uit Schiebroek en is gehuisvest in het Wijkcentrum. Hier kunnen bewoners terecht voor informatie over voorzieningen en cursussen in de buurt, maar ook voor hulp bij het invullen van formulieren of het doorgeven van klachten over de woonomgeving.

De wijkwinkeliers worden ondersteund en getraind door de SBO en de welzijnsorganisatie Thermiek. SBO geeft het SBO-magazine uit. Het blad heeft een oplage van 9000 stuks en wordt acht keer per jaar gratis huis-aan-huis verspreid in

Schiebroek. In het magazine staat wijknieuws zoals evenementen, maar ook interviews met mensen die zich bezighouden met de ontwikkeling van Schiebroek.

3.5 Samenvattend

De in dit hoofdstuk besproken wijken zijn door het Sociaal Platform Rotterdam (na overleg met wethouder en betrokken deelgemeenten) geselecteerd voor het onderzoek. De wijken zijn geselecteerd omdat zij een goede doorsnede vormen van Rotterdam (noord-zuid), maar ook kansen bieden voor zinvolle actie, die naar verwachting relevant kan zijn als leerplaats voor vele andere Rotterdamse buurten.

De Afrikaanderwijk, het Oude Noorden, Pendrecht en Schiebroek-Zuid zijn wijken waar gemeten naar stedelijke gemiddelden sprake is van een hoog percentage allochtone inwoners, die bovendien een relatief zwakke sociaaleconomische positie hebben. In Pendrecht en in Schiebroek(-Zuid) is op dit moment een herstructureringsoperatie aan de gang, die tot doel heeft de woningvoorraad te moderniseren en meer gezinnen en tweeverdieners naar de wijk te trekken. In de Afrikaanderwijk en het Oude Noorden heeft al in de jaren tachtig van de vorige eeuw stadsvernieuwing plaatsgevonden.

Zoals uit de onderstaande samenvatting van de wijkschetsen blijkt, telt de Afrikaanderwijk van de vier de meeste allochtone bewoners en is het gemiddelde inkomen er het laagst. Schiebroek heeft naar verhouding het kleinste percentage allochtone bewoners en een hoger inkomensniveau, hoewel de verschillen tussen buurten binnen Schiebroek aanzienlijk zijn. Het Oude Noorden en Pendrecht nemen op deze punten een middenpositie in. Wat het aantal aanwezige buurtvoorzieningen voor bewoners betreft, vormt de Afrikaanderwijk nummer één, gevolgd door het Oude Noorden, terwijl het aantal voorzieningen in Pendrecht en Schiebroek kleiner is. Overigens zou nader onderzoek naar formatie, aantallen activiteiten en de frequentie en het (beoogde) bereik ervan nodig zijn om uitspraken te kunnen doen over de vraag of en in welke mate de voorzieningen ook daadwerkelijk beschikbaar en toegankelijk zijn voor - eerste generatie - allochtone vrouwen.

In de Afrikaanderwijk is 83% van de bewoners van allochtone herkomst. De grootste allochtone groepen zijn Turken, Surinamers en Marokkanen. De autochtone Nederlanders in de wijk zijn voornamelijk ouderen.

De woningvoorraad is eenzijdig: 95% bestaat uit goedkope huurwoningen. De helft van deze woningen is bovendien een portiek- of galerijwoning.

De Afrikaanderwijk is een sociaaleconomisch zwakke wijk: bijna 30% van de huishoudens heeft een inkomen onder de armoedegrens. Nog eens een kwart van de huishoudens moet rondkomen van een inkomen rond het sociaal minimum. Er zijn veel voorzieningen in de Afrikaanderwijk op het terrein van onderwijs, gezondheidszorg, religie, welzijn, sport, etc. Deze voorzieningen bieden soms

activiteiten die (speciaal) gericht zijn op allochtone vrouwen, bijvoorbeeld taallessen en welzijns- of sportactiviteiten, zoals leren fietsen en zwemmen. Door de samenstelling van de wijkpopulatie zijn ook religieuze organisaties en zelforganisaties in de wijk goed vertegenwoordigd.

Het Oude Noorden is de grootste van de vier besproken wijken naar inwonertal. Van de inwoners is 63% van allochtone herkomst. De grootste allochtone groepen worden gevormd door Marokkanen, Turken en Surinamers.

De woningvoorraad in het Oude Noorden bestaat voor 89% uit huurwoningen. Ruim de helft van de woningen in het Oude Noorden is een portiek- of galerijwoning.

Een kwart van de huishoudens in het Oude Noorden heeft een inkomen onder de armoedegrens. Van de huishoudens in de wijk heeft 21% een jaarinkomen van niet meer dan het sociaal minimum en zit 28% onder de 110% van het sociaal minimum.

Er zijn veel voorzieningen in het Oude Noorden op het terrein van onderwijs, gezondheidszorg, religie, welzijn, sport, etc. Deze voorzieningen bieden soms activiteiten die (speciaal) gericht zijn op allochtone vrouwen, zoals taallessen.

Ongeveer 60% van de inwoners van Pendrecht is van allochtone herkomst. De grootste allochtone groepen in Pendrecht zijn Surinamers, Antillianen, Turken en Marokkanen. Met name het percentage Antillianen is in Pendrecht een stuk hoger dan het gemiddelde in Rotterdam.

In Pendrecht is tot 2012 een grote herstructureringsoperatie gaande: 1900 woningen (voornamelijk flats) worden gesloopt, herbouwd of gerenoveerd. Het is de bedoeling om hierdoor weer meer gezinnen en tweeverdieners in de wijk te krijgen, waardoor de economische kracht van de wijk vergroot wordt.

Ruim 20% van de huishoudens heeft een inkomen onder de armoedegrens. Het percentage huishoudens met een inkomen rond het sociaal minimum is 19%. Een kwart van de huishoudens in de wijk heeft maximaal een inkomen van 110% van het sociaal minimum.

Er zijn voorzieningen in Pendrecht op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg, religie, welzijn, sport, etc. Activiteiten (speciaal) voor allochtone vrouwen worden georganiseerd vanuit het welzijnswerk en de Vrouwenstudio.

Schiebroek telt 16.000 inwoners. Hiervan wonen er ongeveer 7.000 in Schiebroek-Zuid. Bijna 40% van de inwoners van Schiebroek-Zuid is van allochtone herkomst. De grootste allochtone groepen in Schiebroek-Zuid zijn Surinamers, Turken en Marokkanen.

Het beeld van Schiebroek is dat van een wijk met relatief hoge inkomens. Dit beeld klopt echter niet voor alle buurten van Schiebroek. Het noorden van Schiebroek is het 'rijkere deel' en telt veel straten met particuliere eengezinswoningen. Schiebroek-Zuid daarentegen wordt gekenmerkt door veel corporatiebezit: sociale huurwoningen (met name kleine portiekflats) waarin mensen wonen met lage inkomens. Momenteel vindt in Schiebroek een grootschalige

herstructurering van de woningvoorraad plaats met sloop en nieuwbouw. Deze herstructurering betreft zowel fysieke als economische en sociale aspecten. Het gemiddelde inkomen van de inwoners van Schiebroek is hoger dan dat in de andere drie besproken wijken, waarbij echter het inkomen van inwoners van Schiebroek-Zuid aanmerkelijk lager ligt dan dat van de inwoners van Schiebroek-Noord.

Er zijn voorzieningen in Schiebroek-Zuid op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg, religie, welzijn, sport, etc. Activiteiten (speciaal) voor allochtone vrouwen worden georganiseerd vanuit het welzijnswerk.

Schets van de onderzoeksgroep

Voor het behoefteonderzoek ‘Allochtone vrouwen doen mee!’ zijn in totaal 460 vrouwen geïnterviewd. Dit hoofdstuk bevat nadere gegevens over de achtergrondkenmerken van de geïnterviewde vrouwen. Achtereenvolgens gaan we in op etniciteit, de wijk waarin men woont, leeftijd, verblijfsduur, migratiemotieven, gezinssamenstelling, mantelzorg, beheersing Nederlandse taal, opleidingsniveau, arbeidsmarktpositie en woontijd in de buurt.

De groep allochtone vrouwen in het behoefteonderzoek is vooral via de sneeuwbal methode geworven, zoals in hoofdstuk 3 al aan de orde kwam. Er is dus geen sprake van een statistisch representatieve groep.

4.1 Achtergrondkenmerken

In het eerste deel van het interview is gevraagd naar enkele achtergrondkenmerken van de geïnterviewden. Hieronder wordt op deze achtergrondkenmerken nader ingegaan. Naast gangbare kenmerken die in bijna alle onderzoeken naar etnische groepen worden gebruikt, is ook gevraagd naar de woontijd in de buurt, vanwege de mogelijke samenhang met de participatie van vrouwen op het buurtniveau - het centrale thema in dit onderzoek.

Etnische herkomst

In dit onderzoek gaat het om allochtone vrouwen van de eerste generatie. Zoals toegelicht in hoofdstuk 2 betekent dit dat de vrouwen geboren zijn in het land van herkomst én hier in meerderheid pas op volwassen leeftijd zijn gekomen. Bij deze categorie vrouwen valt het meest te winnen in termen van participatie.

In aansluiting bij het aandeel van verschillende etnische groepen in de bevolkingssamenstelling van de onderzochte wijken, werd de volgende verdeling over etnische herkomst nagestreefd bij de interviews.

Land	Gewenste verdeling in het onderzoek
Marokko	22%
Turkije	26%
Suriname	19%
Nederlandse Antillen/Aruba	8%
Kaapverdië	5%
Anders	20%

Deze gewenste verdeling komt tamelijk goed overeen met de gerealiseerde. Van de 460 geïnterviewden is ruim 30% geboren in Turkije. Ruim een kwart is afkomstig uit Marokko. 14% van de geïnterviewden is in Suriname geboren en 8% is afkomstig van de Nederlandse Antillen/Aruba. Kaapverdiaanse vrouwen zijn iets sterker vertegenwoordigd dan de bedoeling was, het gevolg van een oververtegenwoordiging van Kaapverdiaanse studentes onder de interviewsters. De Kaapverdiaanse vrouwen vormen 10% van de geïnterviewden. Vrouwen uit overige herkomstlanden waren juist iets minder vertegenwoordigd dan nagestreefd. De grootste categorie binnen deze verzamelcategorie wordt overigens gevormd door Somalische vrouwen.¹³

Land	Aantal	Percentage
Marokko	122	26,5%
Turkije	143	31,1%
Suriname	63	13,7%
Nederlandse Antillen/ Aruba	36	7,8%
Kaapverdië	45	9,8%
Anders	51	11,1%
Totaal	460	100%

Wijk

Ruim een derde van de geïnterviewden is woonachtig in het Oude Noorden. Ruim een kwart van de geïnterviewden woont in de Afrikaanderwijk. Een klein kwart is afkomstig uit Pendrecht. Vijftien procent van de onderzoekspopulatie woont in Schiebroek-Zuid.

Wijk	Aantal	Percentage
Afrikaanderwijk	124	27,0%
Oude Noorden	164	35,7%
Pendrecht	101	22,0%
Schiebroek-Zuid	71	15,4%
Totaal	460	100%

¹³ Eenentwintig vrouwen in de onderzoeksgroep zijn afkomstig uit Somalië. Daarnaast zijn de volgende herkomstlanden genoemd, waaruit enkele (variërend van een tot maximaal vier) geïnterviewden afkomstig zijn: Algerije, Angola, Armenië, Azerbeidjan, China, Filippijnen, Ghana, Guyana, Jamaica, Nigeria, Oekraïne en Thailand.

Ook dit komt aardig overeen met het nagestreefde aantal per wijk, dat is gebaseerd op het aantal eerste generatie vrouwen en het bewonertal per wijk.

Spreiding naar wijk	Gewenste verdeling in het onderzoek
Afrikaanderwijk	31%
Oude Noorden	33%
Pendrecht	23%
Schiebroek-Zuid	13%

De geïnterviewde populatie in de Afrikaanderwijk is het scheefst verdeeld naar etnische herkomst, zoals ook in werkelijkheid het geval is. Ruim de helft van de respondenten in de Afrikaanderwijk is van Turkse komaf, de overige groeperingen maken hooguit rond de 10% uit van de geïnterviewden. In het Oude Noorden voeren Marokkaanse en Turkse vrouwen samen de boventoon. Zij maken ruim een derde resp. een kwart van de geïnterviewden uit. De Antilliaanse en 'overige' groep is naar verhouding klein. In Pendrecht is sprake van een tamelijk gelijkmatige spreiding naar etniciteit; Marokkaanse vrouwen zijn er beter vertegenwoordigd onder de geïnterviewden dan de overige groeperingen. In Schiebroek-Zuid, tot slot, vormen Turken (28%), Marokkanen (27%) en Antillianen (20%) samen de meerderheid.

Herkomstland	Afrikaanderwijk	Oude Noorden	Pendrecht	SchiebroekZuid
Turkije	54,5%	25,0%	13,9%	28,2%
Marokko	10,5%	37,2%	28,7%	26,8%
Suriname	12,1%	17,1%	17,8%	2,8%
Ned. Antillen/Aruba	0,8%	2,4%	16,8%	19,7%
Kaapverdië	12,9%	12,2%	3,0%	8,5%
Anders	8,9%	6,1%	19,8%	14,1%
Totaal	100%	100%	100%	100%

De verdeling van de onderzoeksgroepen over de wijken sluit grofweg aan bij de verdeling van etnische groepen over de wijken zoals besproken in hoofdstuk 2.

Leeftijd

De grote meerderheid van de respondenten valt in de leeftijdscategorie van 30 tot 60 jaar. Gemiddeld zijn de geïnterviewde vrouwen 43,5 jaar oud.

Leeftijd	Aantal	Percentage
Jonger dan 30 jaar	70	15,2%
30 tot en met 44 jaar	183	39,8%
45 tot en met 59 jaar	140	30,4%
60 jaar en ouder	67	14,6%
Totaal	460	100%

Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen in de onderzoekspopulatie zijn gemiddeld het oudst. Ongeveer een op de drie is ouder dan 60 jaar. De vrouwen afkomstig uit een ander herkomstland zijn gemiddeld juist het jongst: bijna een kwart is jonger dan 30 jaar. Bij Antilliaanse en 'overige' vrouwen valt het grote aandeel 30- tot 45-jarigen op.

Leeftijd	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	Kaapverdiaans	Anders
Jonger dan 30 jaar	13,3%	23,0%	9,5%	13,9%	0%	23,5%
30 tot en met 44 jaar	45,5%	39,3%	27,0%	52,8%	13,3%	54,9%
45 tot en met 59 jaar	35,0%	29,5%	25,4%	16,7%	55,6%	13,7%
60 jaar en ouder	6,3%	8,2%	38,1%	16,7%	31,1%	7,8%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Verblijfsduur

Ongeveer een kwart van de vrouwen in de onderzoekspopulatie verblijft minder dan 10 jaar in Nederland. Bijna de helft van de vrouwen verblijft meer dan 20 jaar in Nederland. Een kwart van de geïnterviewde vrouwen heeft een verblijfsduur van tussen de 10 en de 20 jaar.

Verblijfsduur	Aantal	Percentage
5 jaar of minder	44	9,6%
6 tot 8 jaar	32	6,9%
8 tot 10 jaar	31	6,7%
10-15 jaar	44	9,6%
15-20 jaar	81	17,6%
20-25 jaar	61	13,3%
25-30 jaar	77	16,7%
30-40 jaar	85	18,5%
40 jaar en meer	5	1,1%
Totaal	460	100%

Als we kijken naar de verblijfsduur van de onderzoekspopulatie naar wijk, dan blijkt dat in de Afrikaanderwijk en in het Oude Noorden gemiddeld meer vrouwen zijn geïnterviewd die al lang in Nederland verblijven. In Pendrecht en Schiebroek-Zuid zijn juist relatief veel vrouwen geïnterviewd die nog maar kort in Nederland wonen. Dit verschil kan in belangrijke mate worden verklaard door het gegeven dat in Pendrecht en Schiebroek-Zuid gemiddeld meer vrouwen zijn geïnterviewd die afkomstig zijn van de Antillen/Aruba en uit andere herkomstlanden. Deze vrouwen zijn gemiddeld later naar Nederland gekomen dan bijvoorbeeld Kaapverdianen en Surinamers.

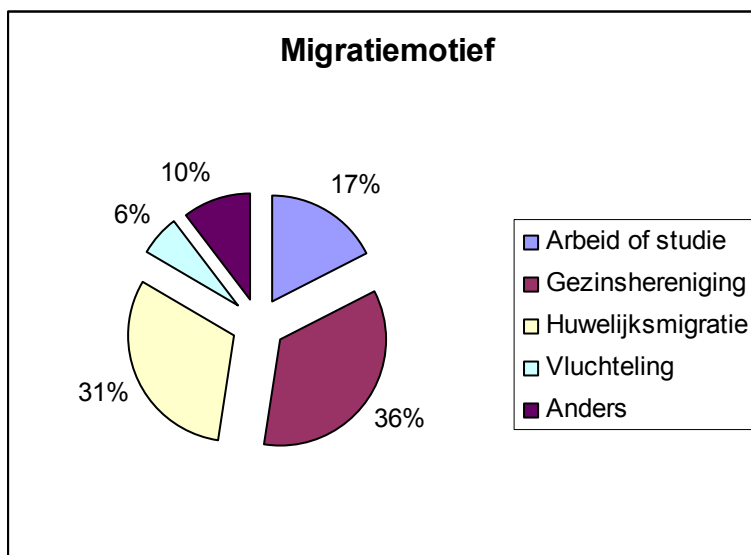
Verblijfsduur	Afrikaanderwijk	Oude Noorden	Pendrecht	SchiebroekZuid
5 jaar of minder	3%	7%	22%	8%
6 tot 8 jaar	5%	5%	12%	7%
8 tot 10 jaar	6%	4%	11%	10%
10-15 jaar	10%	11%	8%	10%
15-20 jaar	18%	15%	19%	21%
20-25 jaar	14%	16%	10%	9%
25-30 jaar	21%	16%	11%	19%
30-40 jaar	23%	24%	6%	15%
40 jaar en meer	0%	2%	1%	1%
Totaal	100%	100%	100%	100%

Hieronder wordt nog wat preciezer ingegaan op de verblijfsduur in relatie tot etniciteit. De Kaapverdiaanse en Surinaamse vrouwen in ons onderzoek verblijven gemiddeld het langst in Nederland. Meer dan de helft van deze groepen verblijft al meer dan 25 jaar in ons land. Bij de Kaapverdiaanse vrouwen in de tabel is goed te zien dat de migratiestroom naar Nederland halverwege de jaren tachtig bijna tot stilstand kwam. Bij de Antilliaanse vrouwen in de tabel is te zien dat bijna een kwart van hen de afgelopen vijf jaar naar Nederland is gekomen. Dit geldt voor iets minder dan een vijfde van de vrouwen met een ander herkomstland. Bij Marokkaanse en Turkse vrouwen is de verblijfsduur het meest gespreid: er zijn vrouwen die al een lange verblijfsduur in Nederland hebben, de zogenaamde gezinsherenigers, maar er zijn ook vrouwen die relatief kort in Nederland verblijven. Dit zijn de gezinsvormers, of huwelijksmigranten. Deze gegevens weerspiegelen in grote lijnen de migratiegeschiedenis van de verschillende groepen.

Verblijfsduur	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	Kaapverdiaans	Anders
5 jaar of minder	6,3%	11,5%	3,2%	22,3%	4,4%	17,7%
6 tot 8 jaar	7,0%	6,6%	6,4%	8,4%	2,2%	11,8%
8 tot 10 jaar	7,0%	5,8%	9,5%	16,7%	0,0%	7,8%
10-15 jaar	10,5%	8,2%	8,0%	11,2%	2,2%	17,7%
15-20 jaar	15,4%	11,6%	8,0%	22,3%	2,2%	31,4%
20-25 jaar	13,3%	20,5%	12,8%	19,6%	20,1%	9,9%
25-30 jaar	22,4%	18,0%	8,0%	0,0%	37,8%	2,0%
30-40 jaar	19,1%	16,4%	41,4%	0,0%	29,0%	2,0%
40 jaar en meer	0,7%	1,6%	3,2%	0,0%	0,0%	0,0%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Migratiemotieven

Aan de geïnterviewden is de vraag voorgelegd waarom zij (destijds) naar Nederland zijn gekomen. Gezinshereniging staat als migratiemotief op de eerste plaats: ruim een derde van de geïnterviewde vrouwen is om deze reden naar Nederland gekomen. Iets minder dan een derde kwam in het kader van huwelijksmigratie naar ons land. Arbeid of studie was voor een op de zes vrouwen reden voor migratie. Ruim 6% van de geïnterviewden is gevlucht uit het land van herkomst. Een tiende van de geïnterviewden heeft een ander migratiemotief, variërend van 'als kind van een gezin', of 'hierheen gehaald door broer of zus' tot 'vakantie en niet meer teruggegaan'.

Turkse en Marokkaanse geïnterviewden zijn in overgrote meerderheid vanwege gezinshereniging of gezinsvorming naar Nederland gekomen. Bij Surinaamse, Antilliaanse en Kaapverdiaanse vrouwen is studie of werk vaker het motief voor migratie geweest. Bij Antilliaanse en Surinaamse vrouwen is dit te verklaren uit de koloniale banden die tussen Nederland en deze herkomstlanden (hebben) bestaan. Dit bood mogelijkheden voor studie en werk. Van Kaapverdiaanse vrouwen is bekend dat zij naar Nederland zijn gekomen om te werken in de dienstensector (schoonmaakbranche, hotels en horeca) (Strooij, 2000). Gezinshereniging is bij deze drie groepen minder en huwelijksmigratie véél minder het motief voor migratie. Dat laatste is niet verwonderlijk, gezien het grote aantal etnisch gemengde relaties bij deze groeperingen en de geringe geneigdheid om, als er gehuwd wordt, een partner uit het herkomstland te halen (bijv. Distelbrink en Hooghiemstra, 2005). De groep vrouwen met een ander herkomstland dan de hier genoemde bestaat voor een groot deel uit vluchtelingen, zoals ook in de tabel zichtbaar wordt. Ruim de helft noemt vlucht uit het land van herkomst als migratiemotief.

Migratiemotief	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	Kaapverdiaans	Anders
Arbeid of studie	0,7%	3,3%	41,3%	63,9%	35,6%	19,6%
Gezinshereniging	44,1%	42,6%	31,7%	19,4%	37,8%	5,9%
Huwelijksmigratie	48,3%	43,4%	9,5%	0,0%	17,8%	9,8%
Vluchteling	0,7%	0,0%	0,0%	0,0%	2,2%	52,9%
Anders	6,3%	10,7%	17,5%	16,7%	6,7%	11,8%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

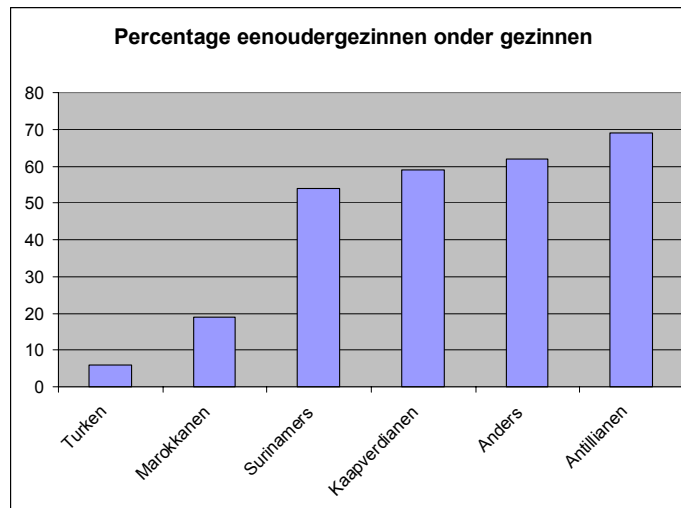
Gezinssamenstelling

Van de geïnterviewde vrouwen heeft bijna twee derde inwonende kinderen. Bijna een op de drie daarvan voedt de kinderen alleen op. De grootste categorie in de onderzoeksgroep wordt gevormd door (echt)paren met inwonende kinderen.

Samenstelling	Aantal	Percentage
(Echt)paar zonder kinderen	71	15,4%
(Echt)paar met kinderen	210	45,7%
Eenoudergezin	83	18,0%
Alleenstaand	80	17,4%
Anders	16	3,5%
Totaal	460	100%

Tussen de etnische groepen bestaan - zoals ook landelijk geldt - flink wat verschillen in gezinssamenstelling, deels veroorzaakt door leeftijdsverschillen en deels door culturele verschillen, bijvoorbeeld in het belang dat het huwelijk of een gezin heeft voor vrouwen. Turkse vrouwen hebben in grote meerderheid een gezin. Uit landelijk onderzoek is bekend dat zij jong trouwen en kinderen krijgen (Distelbrink & Hooghiemstra 2005). De Marokkaanse vrouwen in dit onderzoek leven iets vaker met een partner zonder kinderen. Een tiende van hen woont alleen. Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen zijn naar verhouding het vaakst alleenstaand. Het aandeel gezinnen (al dan niet met een partner) ligt in deze groepen lager door de hogere leeftijd van de vrouwen van de eerste generatie. Deels gaat het om vrouwen wier kinderen al het huis uit zijn. Bij Antilliaanse en 'overige' vrouwen valt vooral het hoge aandeel eenoudergezinnen op.

Samenstelling	Turks	Marokkaans	Surinaams	Anti/Arub	Kaapverdiaans	Anders
(Echt)paar zonder kinderen	14,7	18,9	15,9	0,0	26,7	9,8
Tweeoudergezin	73,4	54,9	19,0	22,2	15,6	21,6
Eenoudergezin	4,9	13,1	22,2	50,0	22,2	35,3
Alleenstaand	3,5	10,7	41,3	25,0	33,3	23,5
Anders	3,5	2,5	1,6	2,8	2,2	9,8
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

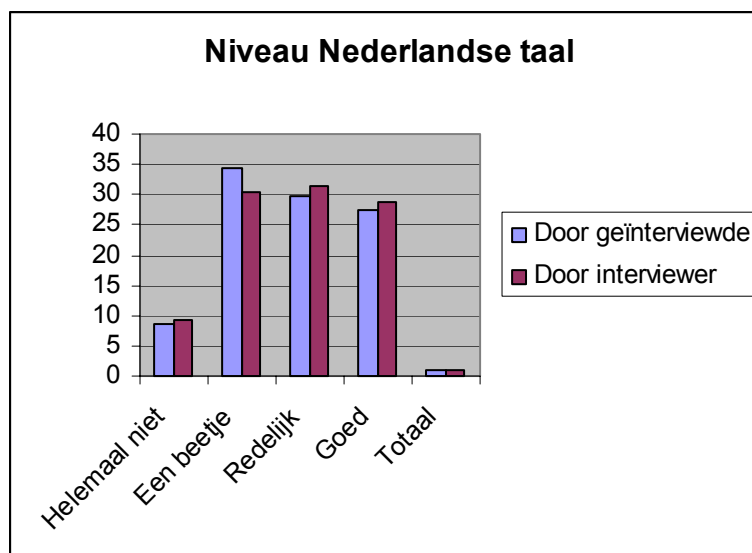
Uit onderzoek is bekend dat Rotterdam naar verhouding veel eenoudergezinnen telt: twee keer zoveel als landelijk onder gezinnen (Pool, Distelbrink en Lucassen 2006). In bepaalde etnische groepen in Rotterdam, zoals Surinamers en Antillianen, ligt het aandeel eenoudergezinnen boven de 50% (ibid.). Dat geldt ook in de onderzoeksgroep, en niet alleen voor de Surinamers en Antillianen. Ook bij de Kaapverdianen en de 'overige' groepen is meer dan de helft van de gezinnen een eenoudergezin. Zoals ook landelijk geldt (Distelbrink en Hooghiemstra 2005), spannen Antilliaanse vrouwen de kroon: zeven op de tien voeden de kinderen alleen op. Turkse gezinnen in dit onderzoek zijn in de overgrote meerderheid van de gevallen een tweoudergezin. De meeste gezinnen in het onderzoek tellen een tot drie kinderen.

Mantelzorg

Op de vraag: 'Zijn er nog andere mensen waar u voor zorgt, bijvoorbeeld (schoon)ouders?' antwoordt bijna 90% van de vrouwen dat dit niet het geval is; 10% van de onderzoekspopulatie zorgt dus wel voor andere mensen. Er is nauwelijks sprake van spreiding naar etniciteit, of naar wijk.

Beheersing van de Nederlandse taal

Om het niveau van de beheersing van de Nederlandse taal van de onderzoekspopulatie te duiden is aan de geïnterviewden gevraagd om een eigen oordeel te geven. Antwoordcategorieën zijn goed, redelijk, een beetje en helemaal niet. Om eventuele onder- of overschatting van het eigen taalniveau zichtbaar te maken is de vraag naar het taalniveau van de geïnterviewde ook gesteld aan de interviewster. Zoals in onderstaande figuur te zien is, wijken beide peilingen echter niet veel van elkaar af.

Een kleine 10% van de geïnterviewde vrouwen spreekt geen Nederlands. Ruim de helft van de vrouwen beheerst het Nederlands redelijk tot goed.

Vrouwen van Turkse herkomst beheersen de Nederlandse taal naar verhouding het slechtst. Dit sluit aan bij het landelijke beeld (Turkenburg en Gijsberts 2006). Zes op de tien Turkse geïnterviewden spreken geen Nederlands, of slechts een beetje. Ook Kaapverdiaanse vrouwen kenmerken zich door een geringe taalbeheersing. Marokkaanse vrouwen en vrouwen van overige herkomst nemen een tussenpositie in. Van de Antilliaanse en Surinaamse vrouwen heeft slechts een kleine minderheid veel moeite met de taal, wat niet verwonderlijk is gezien de status van het Nederlands als officiële taal in het herkomstland. Toch spreken niet alle Antilliaanse vrouwen goed Nederlands. Uit onderzoek is bekend dat recent geïmmigreerden minder goed scoren op taal dan vrouwen die enkele decennia terug naar Nederland kwamen (Distelbrink en Hooghiemstra 2005).

Niveau Nederlandse taal	Kaapver-					
	Turks	Marokkaans	Surinaams	Anti/Arub	diaans	Anders
Helemaal niet	15,4%	9,8%	1,6%	0,0%	8,9%	2,0%
Een beetje	44,1%	32,8%	6,3%	13,9%	48,9%	47,1%
Redelijk	28,7%	32,0%	14,3%	30,6%	40,0%	35,3%
Goed	11,9%	25,4%	77,8%	55,6%	2,2%	15,7%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Opleidingsniveau

Gevraagd naar de gevolgde opleiding in het land van herkomst, blijkt dat bijna twee derde van de vrouwen in de onderzoekspopulatie geen opleiding, of alleen lagere school heeft gevolgd.

Opleiding land van herkomst	Aantallen	Percentage
Geen	68	14,8%
Lagere school	222	48,3%
School voor voortgezet onderwijs	133	28,9%
(beroeps)opleiding ná het voortgezet onderwijs	37	8,0%
Totaal	460	100%

Ook hier zijn verschillen naar etniciteit te zien. De Kaapverdiaanse vrouwen in ons onderzoek hebben het vaakst helemaal geen scholing gehad. Dit geldt voor ongeveer een derde van hen. Ongeveer 20% van de Marokkaanse geïnterviewden is nooit naar school geweest; bij de Turkse vrouwen en de vrouwen afkomstig uit een ander herkomstland is dat een kleine 15%. Bijna twee derde van de Turkse vrouwen heeft alleen lagere school gevolgd. Dit geldt voor een kleine helft van de Marokkaanse vrouwen en de helft van de Kaapverdiaanse vrouwen. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen in ons onderzoek hebben het hoogste opleidingsniveau. Twee derde van de Surinaamse en Antilliaanse vrouwen heeft voortgezet onderwijs en/of een beroepsopleiding gevolgd.

Opleiding land van herkomst	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	Kaapverdiaans	Anders
Geen	13,3%	19,7%	4,8%	5,6%	31,1%	14,8%
Lagere school	61,5%	44,3%	31,7%	33,3%	48,9%	48,3%
School voor voortgezet onderwijs	22,4%	32,0%	39,7%	44,4%	17,8%	28,9%
(beroeps)opleiding ná het voortgezet onderwijs	2,8%	4,1%	23,8%	16,7%	2,2%	8,0%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Aan de vrouwen is gevraagd of zij *in Nederland* een opleiding hebben gevolgd, bijvoorbeeld een beroepsopleiding, Nederlandse taalles, een cursus, etc. Bijna 6% van de vrouwen volgde in Nederland voortgezet onderwijs, en een kleine 20% volgde een (beroeps)opleiding ná het voortgezet onderwijs. Ruim 60% van de vrouwen volgde een cursus Nederlandse taal en 23% van de vrouwen volgde een andere cursus. Een kleine 40% van de vrouwen heeft geen Nederlandse les gevolgd.

De Surinaamse en Antilliaanse vrouwen volgden het vaakst voortgezet onderwijs of een beroepsopleiding in Nederland, wat strookt met het feit dat een relatief groot aantal naar Nederland kwam om te studeren of te werken. De Marokkaanse en Turkse vrouwen, alsmede de vrouwen afkomstig uit een ander herkomstland, volgden het vaakst Nederlandse les.

Arbeidsmarktpositie

Driekwart van de vrouwen heeft op dit moment geen betaald werk. In totaal 122 vrouwen werken wel, grotendeels in laag- of middelbaar geschoolde functies. Schoonmaakwerk is het vaakst genoemd. Maar liefst 36 vrouwen werken in deze branche, ruim een kwart van alle werkenden dus. In de verpleging/verzorging of thuiszorg werken 16 vrouwen; 20 hebben een administratieve functie; 18 vrouwen werken als verkoopster of productiemedewerkster; 10 vrouwen werken in het onderwijs of de kinderopvang en 5 hebben een baan in de horeca. De overige vrouwen hebben een ander beroep, variërend van begrafenisondernemer tot woonbegeleidster of klantmanager bij Sociale Zaken.

Betaald werk?	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	Kaapverdiaans	Anders
Ja	19,6%	18,9%	38,1%	41,7%	42,2%	25,5%
Nee	80,4%	81,1%	61,9%	58,3%	57,8%	74,5%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

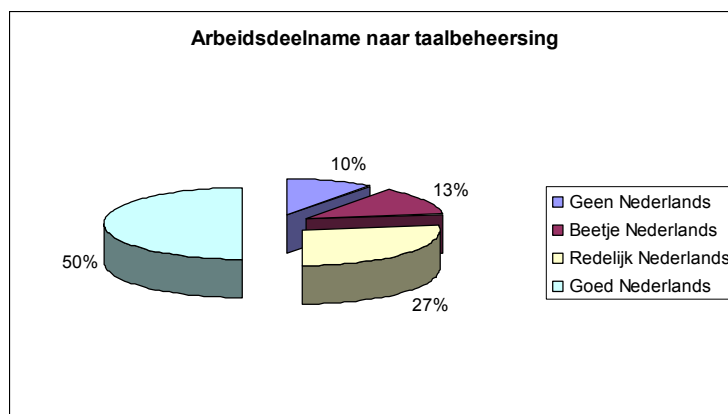
De Kaapverdiaanse, Antilliaanse en Surinaamse vrouwen in ons onderzoek hebben het vaakst een betaalde baan, namelijk in ongeveer 40% van de gevallen. Dat Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen zo vaak werken, wijst op een hoge arbeidsdeelname in de jongere leeftijdscategorieën. Een derde van de vrouwen in deze groeperingen is immers 60 jaar of ouder en van deze oudere vrouwen werkt er geen een. De hoge arbeidsdeelname van met name Surinaamse vrouwen is al langer landelijk bekend (bijv Keuzenkamp en Oudhof 2000). Voor Turkse en Marokkaanse vrouwen is buitenshuis werken veel minder vanzelfsprekend (bijv. Merens 2006). Een kleine 20% van de Marokkaanse en Turkse vrouwen in de onderzoeksgroep verricht betaalde arbeid. Dit geldt voor een kwart van de vrouwen afkomstig uit een ander herkomstland.

Aan de vrouwen die geen betaalde arbeid verrichten is gevraagd waarom zij geen betaalde baan hebben. Hieronder wordt naar de redenen gekeken in relatie tot etniciteit.

Reden geen betaald werk	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	Kaapverdiaans	Anders
Huisvrouw	66,1%	69,7%	20,5%	52,4%	30,8%	53,3%
Werkloos/werkzoekend	8,7%	10,1%	17,9%	14,3%	3,8%	11,8%
Arbeidsongeschikt	16,5%	5,1%	10,3%	4,8%	38,5%	14,5%
Bezig met studie	3,5%	11,1%	0,0%	14,3%	0,0%	6,5%
Anders	5,2%	4,0%	51,3%	14,3%	26,9%	13,9%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Bij Turkse en Marokkaanse vrouwen is de belangrijkste reden om niet buitenshuis te werken het huishouden (en de zorg voor de kinderen). Twee derde van hen

noemt deze reden. Ook Antilliaanse vrouwen en vrouwen met een ander herkomstland noemen het huishouden als hoofdreden: ongeveer de helft van hen geeft aan geen baan te hebben vanwege werkzaamheden thuis. Een opvallend hoog percentage Kaapverdiaanse vrouwen is arbeidsongeschikt. Ook Turkse vrouwen zijn naar verhouding vaak in de WAO beland (vgl. Snel en Stavenuiter 2002), evenals vrouwen uit overige landen. Marokkaanse en Antilliaanse vrouwen noemen 'studie' het vaakst als reden om geen betaalde arbeid te verrichten. De helft van de Surinaamse en ruim een kwart van de Kaapverdiaanse vrouwen noemt 'andere' redenen voor het niet hebben van een betaalde baan. De vaakst genoemde andere reden is het bereikt hebben van de pensioengerechtigde leeftijd.

In de onderzoeksgroep hangt arbeidsdeelname overigens niet samen met de gezinssituatie. Of vrouwen nu een partner hebben of niet, kinderen hebben of niet, ongeveer een kwart werkt buitenshuis. Wél is de Nederlandse taal een belangrijke factor. Van de vrouwen die geen Nederlands spreken heeft 10% werk, terwijl de helft van de vrouwen die het Nederlands goed beheersen werkt. Van de 305 vrouwen met een partner heeft in 62% van de gevallen de partner een betaalde baan. De Marokkaanse en Turkse respondenten hebben het vaakst een partner die werkt.

Woonduur in de wijk

Twee derde van de vrouwen woont vijf jaar of langer in de wijk. Twintig procent van de vrouwen woont korter dan drie jaar in de wijk.

Woonduur in de wijk	Aantal	Percentage
Korter dan 1 jaar	28	6,1%
1 tot 3 jaar	58	12,6%
3 tot 5 jaar	74	16,1%
5 tot 10 jaar	136	29,6%
Langer dan 10 jaar	164	35,7%
Totaal	460	100%

Hier is nagegaan of de gemiddelde woontduur per wijk verschilt. In Pendrecht is de gemiddelde woontduur onder de onderzoekspopulatie aanmerkelijk korter dan in de andere wijken. Opvallend is dat ruim de helft van de vrouwen in de Afrikaanderwijk en een kleine helft van de vrouwen uit het Oude Noorden langer dan tien jaar in de wijk woont.

Woontduur in de wijk	Afrikaanderwijk	Oude Noorden	Pendrecht	SchiebroekZuid
Korter dan 1 jaar	4,8%	5,5%	9,9%	4,2%
1 tot 3 jaar	4,8%	12,2%	22,8%	12,7%
3 tot 5 jaar	12,1%	14,6%	22,8%	16,9%
5 tot 10 jaar	23,4%	25,0%	30,7%	49,3%
Langer dan 10 jaar	54,8%	42,7%	13,9%	16,9%
Totaal	100%	100%	100%	100%

4.2 Samenvattend

Voor dit onderzoek zijn 460 eerste generatie allochtone vrouwen geïnterviewd die wonen in de Afrikaanderwijk, het Oude Noorden, Pendrecht en Schiebroek-Zuid. Het gaat om vrouwen die (als volwassene) naar Nederland zijn gekomen in het kader van gezinsvorming, gezinshereniging, studie of scholing of bijvoorbeeld vanwege een vluchtverleden. In de vier wijken die in dit onderzoek zijn opgenomen vormen Turken en Marokkanen relatief grote etnische categorieën. Deze groeperingen zijn dan ook het best vertegenwoordigd in de onderzoekspopulatie. Turkse vrouwen vormen 30% van de ondervraagden, Marokkaanse vrouwen een kwart; 14% is afkomstig uit Suriname; 8% van de Nederlandse Antillen/Aruba; 10% van de geïnterviewden heeft haar herkomst op de Kaapverdische eilanden en nog eens 10% van de vrouwen is geboren in een overig herkomstland.

Een derde van de geïnterviewden is woonachtig in het Oude Noorden. Marokkaanse vrouwen vormen in deze wijk de grootste groep onder de geïnterviewden (een derde van de respondenten). Ruim een kwart van de geïnterviewde vrouwen woont in de Afrikaanderwijk. Daar vormen Turkse respondenten de grootste groep (ruim de helft). Een klein kwart van de onderzoekspopulatie woont in Pendrecht. In die wijk is sprake van een relatief gelijkmatige spreiding naar etniciteit, met een lichte oververtegenwoordiging van Marokkaanse vrouwen. Ten slotte woont 15% van de onderzoekspopulatie in Schiebroek-Zuid. Daar vormen Turken en Marokkanen opnieuw de grootste groepen (samen ruim de helft). In Pendrecht is de woontduur in de wijk onder de onderzoekspopulatie gemiddeld aanmerkelijk korter dan in de andere wijken. In de Afrikaanderwijk en het Oude Noorden woont men gemiddeld juist lang.

Globaal is de onderzoeksgroep als volgt te kenmerken: de meesten hebben weinig opleiding gevolgd (bijna twee derde volgde maximaal basisonderwijs in het herkomstland), twee derde heeft inwonende kinderen, een krappe helft spreekt weinig of geen Nederlands, en de meeste vrouwen kwamen naar

Nederland in verband met gezinshereniging of gezinsvorming (een huwelijk met een hier woonachtige partner). Degenen die werken (25%) hebben vaak een laaggeschoolde baan of een middelbare functie. Nadere bestudering van de achtergrondkenmerken binnen de verschillende etnische groepen maakt echter duidelijk dat 'de eerste generatie' allochtone vrouwen niet bestaat. Het gaat om een diverse groep met grote verschillen in levensfase waarin men verkeert, arbeidsdeelname, beheersing van het Nederlands enzovoort.

Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen in het onderzoek zijn gemiddeld wat ouder dan de andere vrouwen. Een derde is 60 jaar of ouder en naar verhouding veel vrouwen zijn - mede in verband hiermee - alleenstaand. Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen werken naar verhouding vaak (40%). Als zij niet meer werken, heeft dit vaak met hun leeftijd te maken. Of, bij Kaapverdiaanse vrouwen, met arbeidsongeschiktheid. Kaapverdiaanse vrouwen onderscheiden zich van Surinaamse doordat zij gemiddeld zeer laag zijn opgeleid en een slechte taalbeheersing hebben. Surinaamse vrouwen zijn juist hoger opgeleid dan veel andere groepen vrouwen en beheersen het Nederlands het best.

Antilliaanse vrouwen en vrouwen van *overige herkomst* onderscheiden zich door een hoog aandeel alleenstaande moeders. Ook van de Surinaamse en Kaapverdiaanse moeders is overigens meer dan de helft alleenstaand. Voor Rotterdam als geheel geldt dat vrouwen hun kinderen naar verhouding vaak alleen opvoeden. Zowel Antilliaanse vrouwen als vrouwen van overige herkomst zijn in vergelijking met de andere etnische groepen relatief kort in Nederland. De migratieachtergrond verschilt sterk. Veel Antilliaanse vrouwen kwamen naar Nederland om hun positie te verbeteren; vrouwen van overige herkomst hebben vaak een vluchtachtergrond. Rond de 40% van de Antilliaanse vrouwen werkt. Bij vrouwen van overige herkomst ligt de arbeidsdeelname lager. Vrouwen van overige herkomst lijken meer op Kaapverdiaanse dan op Antilliaanse vrouwen in hun gemiddeld zeer lage opleidingsniveau en hun vrij geringe taalbeheersing.

Marokkaanse en *Turkse* vrouwen in de onderzoeksgroep hebben naar verhouding het vaakst een partner. Eenoudergezinnen komen in deze categorieën minder voor. Het merendeel van de vrouwen heeft inwonende kinderen. Vooral voor Turkse vrouwen is het (tweeouder)gezin dé dominante huishoudensvorm. Beide etnische groepen hebben gemiddeld weinig opleiding genoten en niet meer dan een vijfde werkt buitenshuis, naar eigen zeggen vooral als gevolg van zorgverplichtingen. De beide groepen verschillen onderling in taalbeheersing: Turkse vrouwen spreken minder goed Nederlands dan Marokkaanse, zoals ook landelijk geldt. Over de groepen heen blijkt taalbeheersing een zeer belangrijke variabele die arbeidsdeelname bepaalt. Van de vrouwen die het Nederlands niet beheersen werkt 10%, van de vrouwen die het goed beheersen de helft.

Buurtnetwerken en buurtactiviteiten

In dit hoofdstuk gaan we uitvoerig in op de sociale netwerken van de geïnterviewde vrouwen in de buurt. We maken daarvoor onder andere gebruik van gegevens in de interviews die vergaard zijn door toepassing van de Contactladder©, een sociaal diagnose-instrument¹⁴. Het instrument geeft een precies beeld van de verschillende facetten van de contacten die de geïnterviewde vrouwen hebben in de buurt. Hoe intensief gaan de vrouwen om met mensen bij hen in de buurt? Het gaat daarbij niet alleen om de (beleving van) al aanwezige contacten, maar ook om de behoefte aan buurtcontacten. Het verschil tussen feitelijke en gewenste contacten, gewogen naar het belang dat de vrouwen aan deze contacten hechten, geeft een indicatie van mogelijke aanknopingspunten voor sociale interventies.

Tot slot beschrijven we aan welke (buurt)activiteiten de vrouwen deelnemen en in de toekomst zouden willen deelnemen.

5.1 Het sociale netwerk in de buurt

Aan de hand van stellingen is het buurtcontact en de mate van buurtbetrokkenheid in kaart gebracht. Na iedere stelling is gevraagd of de vrouwen hierover tevreden zijn en de situatie zo willen houden, of ze van mening zijn dat dit beter zou kunnen of dat ze het niet belangrijk vinden. Hieronder staat weergegeven hoe de stellingen in de enquête zijn bevestigd (zie de bijlage voor de gehele vragenlijst).

¹⁴ De ontwikkeling van de Contactladder is een gezamenlijk project van een multidisciplinair onderzoeksteam, bestaande uit prof. dr. J.W. Duyvendak (hoogleraar Sociologie aan de UvA), dr. A.P.M. Krouwel (universitair docent Politicologie aan de VU), drs. L. Veldboer (onderzoeker UvA), drs. N. Boonstra en drs. P. van der Graaf (onderzoekers bij het Verwey-Jonker Instituut).

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Wil ik graag zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
In deze buurt bemoeien de bewoners zich niet met elkaar.							

Met elkaar bemoeien

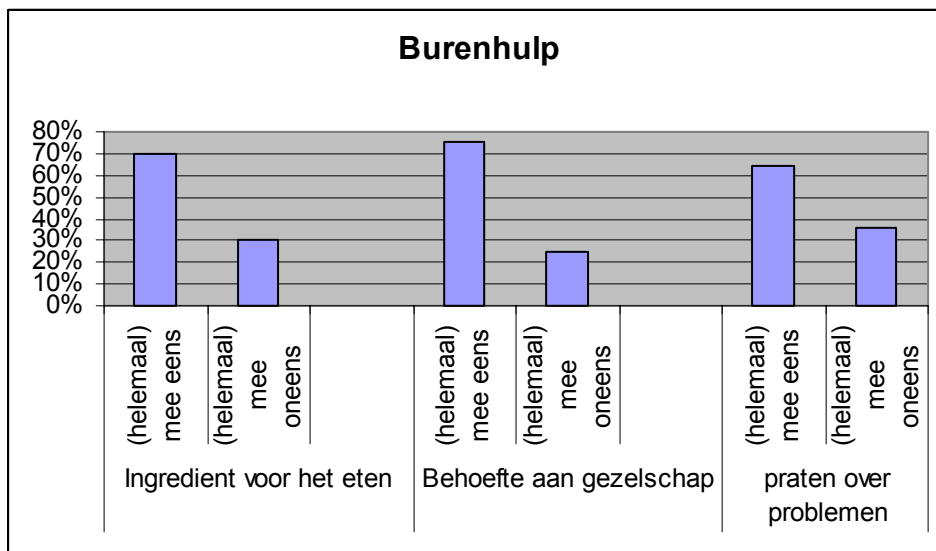
De meeste vrouwen vinden dat buurtbewoners zich niet met elkaar bemoeien. Het meest uitgesproken zijn de Kaapverdiaanse vrouwen, waarvan 90% aangeeft het met de stelling (helemaal) eens te zijn. De Antilliaanse vrouwen zijn het in meerderheid niet eens met de stelling, en vinden dat in hun buurt bewoners zich wel met elkaar bemoeien.

Vijf op de tien vrouwen zijn tevreden en willen de situatie ook graag zo houden. Een op de drie vrouwen ziet wel ruimte voor verbetering. De Turkse en Suri-naamse vrouwen zijn hierover het meest uitgesproken: vier op tien van hen vindt dat buurtbewoners zich vaker met elkaar mogen bemoeien.

De verschillen tussen buurten zijn gering. In het Oude Noorden is men het iets vaker met de stelling eens dan in de andere wijken.

In deze buurt bemoeien de bewoners zich niet met elkaar							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	23%	38%	22%	17%	55%	35%	10%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	18,9%	38,5%	25,4%	17,2%	64,8%	27,9%	7,4%
Turks	30,8%	30,1%	22,4%	16,8%	51,7%	39,9%	8,4%
Surinaams	25,4%	36,5%	19%	19%	42,9%	44,4%	12,7%
Antilliaans	11,1%	33,3%	36,1%	19,4%	55,6%	27,8%	16,7%
Kaapverdiaans	24,4%	62,2%	8,9%	4,4%	57,8%	31,1%	11,1%
Anders	17,6%	41,2%	13,7%	27,5%	51%	33,3%	15,7%
<i>Wijk</i>							
Afrikaander-wijk	19,4%	37,1%	29,8%	13,7%	49,2%	33,9%	16,9%
Oude Noorden	24,4%	45,1%	18,9%	11,6%	54,4%	40,9%	4,9%
Pendrecht	27,7%	33,7%	14,9%	23,8%	58,4%	30,7%	10,9%
Schiebroek-Zuid	21,1%	28,2%	22,5%	28,2%	60,6%	28,2%	11,3%

Wederzijdse hulp

Ondanks de geringe onderlinge bemoeienis weten bewoners elkaar wel te vinden als dat nodig is. Een ruime meerderheid geeft aan op hun buurtgenoten terug te kunnen vallen als er een ingrediënt voor het eten ontbreekt (70%), als er behoefte is aan gezelschap (75%) of zelfs als er sprake is van een persoonlijk probleem (64%). Een behoorlijke groep (variërend van 25% tot 29%) ziet hier ruimte voor verbetering.

Er zijn verschillen naar etniciteit te benoemen. Zo spannen de Turkse vrouwen de kroon op het gebied van wederzijdse hulp. Acht op de tien van hen kan terecht bij iemand uit de buurt voor het lenen van een ingrediënt voor het eten, als ze behoefte hebben aan gezelschap of om over persoonlijke problemen te praten. Opvallend is verder dat meer dan de helft van de Surinaamse vrouwen geen beroep kan doen op een buurtgenoot voor het lenen van een ingrediënt voor het eten. Net als vrouwen uit andere etnische groepen vinden ook zij (25%) dat dit beter zou kunnen. Kaapverdiaanse vrouwen en de groep met een overige etniciteit geven het vaakst aan dat de burenhulp beter zou kunnen.

In de Afrikaanderwijk kunnen vrouwen het vaakst een beroep doen op burenhulp. Zeventig procent wil de situatie dan ook graag zo houden. De verschillen tussen de andere wijken zijn klein. Interessant is dat in de andere drie wijken vaker dan in de Afrikaanderwijk wordt aangegeven (ongeveer 15% om 30%) dat het verlenen van burenhulp beter zou kunnen. Van de vrouwen die in het Oude Noorden, Pendrecht en Schiebroek-Zuid wonen, wil 30% in de toekomst vaker een beroep kunnen doen op een buurtgenoot voor het lenen van een ingrediënt voor het eten, voor gezelschap of om over een persoonlijk probleem te praten.

Als ik een ingrediënt voor het eten mis, dan kan ik dat lenen van iemand uit de buurt.							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	42%	28%	6%	23%	67%	24%	9%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	36,1%	41,8%	5,7%	16,4%	63,9%	24,4%	10,7%
Turks	67,8%	15,4%	4,9%	11,9%	77,6%	14,7%	7,7%
Surinaams	31,7%	7,9%	6,3%	54%	61,9%	25,4%	12,7%
Antilliaans	22,2%	38,9%	5,6%	33,3%	66,7%	19,4%	13,9%
Kaapverdiaans	28,9%	48,9%	11,1%	11,1%	62,2%	33,3%	4,4%
Anders	25,5%	31,4%	5,9%	37,3%	51%	43,1%	5,9%
<i>Wijk</i>							
Afrikaander- wijk	62,9%	21%	4%	12,1%	72,6%	16,1%	11,3%
Oude Noorden	33,5%	35,4%	4,9%	26,2%	62,8%	25,6%	11,6%
Pendrecht	31,7%	26,7%	8,9%	32,7%	68,3%	26,7%	5%
Schiebroek- Zuid	42,3%	26,8%	8,5%	22,5%	62%	32,4%	5,6%

Als ik behoefte heb aan gezelschap, dan kan ik terecht bij iemand uit de buurt							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	43%	32%	14%	12%	66%	29%	5%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	34,4%	38,5%	20,5%	6,6%	71,3%	27%	1,6%
Turks	63,6%	18,9%	7,7%	9,8%	68,5%	25,2%	6,3%
Surinaams	39,7%	22,2%	14,3%	23,8%	57,1%	31,7%	11,1%
Antilliaans	25%	41,7%	16,7%	16,7%	75%	19,4%	5,6%
Kaapverdiaans	22,2%	60%	8,9%	8,9%	57,8%	37,8%	4,4%
Anders	41,2%	29,4%	13,7%	15,7%	56,9%	43,1%	0%
<i>Wijk</i>							
Afrikaander- wijk	59,7%	29,2%	4,8%	7,3%	69,4%	22,6%	8,1%
Oude Noorden	32,9%	40,2%	15,2%	11,6%	61,6%	34,8%	3,7%
Pendrecht	32,7%	26,7%	21,8%	18,8%	67,3%	27,7%	5%
Schiebroek- Zuid	52,1%	23,9%	12,7%	11,3%	67,6%	31%	1,4%

Als ik persoonlijke problemen heb, dan kan ik daarover praten met iemand uit de buurt.							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	38%	26%	15%	21%	65%	27%	8%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	28,7%	35,2%	21,3%	14,8%	67,2%	27,9%	4,9%
Turks	62,2%	18,2%	5,6%	14%	67,8%	25,2%	7%
Surinaams	38,1%	9,5%	12,7%	39,7%	66,7%	19%	14,3%
Antilliaans	27,8%	30,6%	11,1%	30,6%	63,9%	16,7%	19,4%
Kaapverdiaans	11,1%	35,6%	33,3%	20%	57,8%	31,1%	11,1%
Anders	21,6%	33,3%	15,7%	29,4%	58,8%	39,2%	2%
<i>Wijk</i>							
Afrikaander- wijk	56,5%	21%	7,3%	15,3%	71,8%	14,5%	13,7%
Oude Noorden	25%	34%	18,3%	22,6%	63,4%	29,9%	6,7%
Pendrecht	32,7%	17,8%	17,8%	31,7%	62,4%	30,7%	6,9%
Schiebroek- Zuid	42,3%	26,8%	16,9%	14,1%	62%	33,8%	4,2%

5.2 Betrokkenheid bij de buurt

De respondenten hebben een positief gevoel over de mate van burenhulp. Naast het gevoel dat burenhulp voor elkaar klaarstaan, vinden de vrouwen ook dat er sprake is van sociale controle in de buurt. Maar liefst 68% geeft aan dat bewoners een oogje in het zeil houden. Toch mag dit volgens een kwart van de bewoners nog wel vaker gebeuren. Surinaamse vrouwen en vrouwen afkomstig uit een ander herkomstland zijn het meest uitgesproken: meer dan de helft van deze vrouwen vindt dat de sociale controle in de buurt beter zou kunnen. Verschillen tussen wijken zijn er niet.

De betrokkenheid bij de buurt gaat verder dan burenhulp en sociale controle.

Het merendeel van de vrouwen is ook van de partij als er in de buurt iets georganiseerd wordt. De Surinaamse en Antilliaanse vrouwen, waarvan 80% meedoet aan buurtactiviteiten zoals een straatfeest, spannen de kroon.

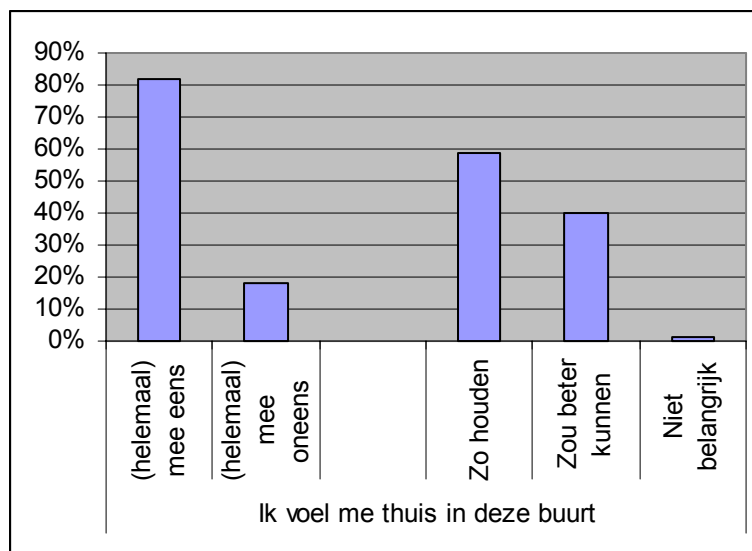
Buurtactiviteiten zijn het minst in trek bij de Marokkaanse (33%) en Kaapverdiaanse vrouwen (40%). Toch vindt ook ongeveer een derde van deze vrouwen dat ze in de toekomst vaker betrokken willen zijn als er in de buurt iets wordt georganiseerd. Het aantal mensen dat zich daadwerkelijk inzet voor de buurt is kleiner: 18% van de bewoners heeft het afgelopen jaar samengewerkt met andere bewoners om iets speciaal voor de buurt te doen. De animo is wel groter: 38% wil actief meewerken aan activiteiten om het samenleven in de buurt te verbeteren. Vrouwen in de Afrikaanderwijk zeggen vaker deel te willen nemen aan buurtactiviteiten dan de vrouwen in de andere drie wijken (71% versus ± 55%). De meesten

wil dit ook graag zo houden. Ongeveer een kwart van de vrouwen in het Oude Noorden geeft aan deelname aan buurtactiviteiten niet belangrijk te vinden. Dit geldt voor ongeveer 15% van de vrouwen in de Afrikaanderwijk en Schiebroek-Zuid, en voor 9% van de vrouwen in Pendrecht.

Heeft u het afgelopen jaar samengewerkt met andere mensen uit de buurt om iets speciaals te doen voor de buurt?					
	Ja	Nee	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	18%	82%	35%	38%	27%
<i>Etniciteit</i>					
Marokkaans	15,6%	84,4%	32%	34,4%	33,6%
Turks	15,4%	84,4%	37,8%	33,6%	28,7%
Surinaams	41,3%	58,7%	39,7%	39,7%	20,6%
Antilliaans	22,2%	77,8%	31,4%	48,6%	20%
Kaapverdiaans	4,4%	95,6%	48,9%	24,4%	26,7%
Anders	7,8%	92,2%	22%	64%	14%
<i>Wijk</i>					
Afrikaanderwijk	16,1	83,9%	41,9%	33,9%	24,2%
Oude Noorden	19,5%	80,5%	35,4%	39,6%	25%
Pendrecht	21,8%	78,2%	31,3%	45,5%	23,2%
Schiebroek-Zuid	9,9%	90,1	29,6%	32,4%	38%

In deze buurt houden wij een oogje op elkaar							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	30%	38%	20%	12%	55%	40%	5%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	24%	40,5%	25,6%	9,9%	60,3%	36,4%	3,3%
Turks	44,1%	35,7%	10,5%	9,8%	57,3%	36,4%	6,3%
Surinaams	33,3%	33,3%	14,3%	19%	44,4%	52,4%	3,2%
Antilliaans	19,4%	47,2%	22,2%	11,1%	72,2%	25, %	2,8%
Kaapverdiaans	4,4%	55,6%	28,9%	11,1%	53,3%	37,8%	8,9%
Anders	29,4%	25,5%	31,4%	13,7%	37,3%	60,8%	2%
<i>Wijk</i>							
Afrikaanderwijk	32,3%	41,9%	17,7%	8,1%	51,6%	41,1%	7,3%
Oude Noorden	25%	44,5%	20,1%	10,4%	53,7%	43,3%	3%
Pendrecht	29%	26%	25%	20%	51%	43%	6%
Schiebroek-Zuid	38%	35,2%	16,9%	9,9%	69%	29,6%	1,4%

Als er iets in de buurt georganiseerd wordt, bijvoorbeeld een straatfeest, dan doe ik mee							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	32%	26%	19%	24%	51%	32%	16%
Etniciteit							
Marokkaans	16,5%	16,5%	29,8%	37,2%	41,3%	28,9%	29,8%
Turks	42,7%	25,9%	11,9%	19,6%	49%	38,5%	12,6%
Surinaams	49,2%	27%	9,5%	14,3%	63,5%	25,4%	11,1%
Antilliaans	47,2%	33,3%	13,9%	5,6%	80,6%	13,9%	5,6%
Kaapverdiaans	4,4%	35,6%	24,4%	35,6%	57,8%	26,7%	15,6%
Anders	29,4%	35,3%	19,6%	15,7%	41,3%	49%	9,8%
Wijk							
Afrikaander-wijk	41,1%	29,8%	11,3%	17,7%	50,8%	33,9%	15,3%
Oude Noorden	24,4%	25%	21,3%	29,3%	43,3%	33,5%	23,2%
Pendrecht	34%	23%	24%	19%	60%	31%	9%
Schiebroek-Zuid	29,6%	26,8%	16,9%	26,8%	59,2%	28,2%	12,7%

Uit het bovenstaande blijkt dat de geïnterviewde vrouwen over het algemeen tevreden zijn over de mate van buurencontact. De meesten van hen zijn van mening dat ze een beroep kunnen doen op een buur om iets te lenen of zomaar voor de gezelligheid. Ook buurtactiviteiten kunnen rekenen op een grote belangstelling bij deze groep vrouwen. Dit verklaart misschien het feit dat een grote meerderheid (82%) zegt zich thuis te voelen in de buurt en dat twee derde

van de vrouwen zich sterk betrokken voelt bij de buurt. Interessant is dat zo goed als niemand vindt dat je thuis voelen in de buurt niet belangrijk is. Veertig procent van de geïnterviewden is van mening dat het thuis voelen in de buurt nog beter kan.

De verschillen naar etniciteit zijn gering. Het thuisgevoel blijkt het grootst te zijn onder de Surinaamse vrouwen (94%). Deze groep heeft het afgelopen jaar ook verreweg het meest samengewerkt met andere buurtbewoners om iets in hun buurt te organiseren (40%). Kaapverdiaanse vrouwen hebben het minst samengewerkt met anderen om iets voor de buurt te organiseren. Vrouwen met een ander herkomstland voelen zich het minst vaak thuis in (63%) en betrokken bij (60%) de buurt. Zij rapporteren ook vaker dan andere vrouwen dat dit beter zou kunnen (ongeveer driekwart). Over de groepen heen geldt dat een goede taalbeheersing ertoe bijdraagt dat vrouwen gemakkelijker samen met andere mensen iets organiseren in de buurt.

Tussen de wijken zijn de verschillen klein. De respondenten uit Schiebroek-Zuid vinden wel vaker dat het niet belangrijk is om je betrokken te voelen bij de buurt: 24% versus \pm 10% in de andere wijken. In Schiebroek-Zuid zet men zich ook minder vaak in voor buurtactiviteiten (10%) dan in de andere wijken (ongeveer 20%).

Ik voel mij thuis in deze buurt							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	44%	38%	13%	5%	59%	40%	1%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	27%	54,1%	14,8%	4,1%	67,2%	29,5%	3,3%
Turks	62,9%	19,6%	11,2%	6,3%	64,3%	35,7%	0%
Surinaams	57,1%	36,5%	4,8%	1,6%	60,3%	36,5%	3,2%
Antilliaans	36%	50%	5,7%	8,3%	61,1%	38,9%	0%
Kaapverdiaans	22,2%	57,8%	15,6%	4,4%	53,3%	46,7%	0%
Anders	36,3%	27,5%	27,5%	9,8%	31,4%	68,6%	0%
<i>Wijk</i>							
Afrikaander- wijk	57,3%	30,6%	9,7%	2,4%	59,7%	39,5%	1%
Oude Noorden	37,8%	40,9%	12,8%	8,5%	63,4%	36,6%	0%
Pendrecht	35,6%	41,6%	15,8%	6,9%	54,5%	43,6%	2%
Schiebroek- Zuid	43,7%	39,4%	15,5%	1,4%	57,7%	38%	4,2%

Ik voel mij sterk betrokken bij deze buurt							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	34%	32%	22%	12%	50%	40%	10%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	23%	36,9%	27,9%	12,3%	52,9%	33,9%	13,2%
Turks	53,1%	17,5%	18,2%	11,2%	56,6%	35,7%	7,7%
Surinaams	41,3%	31,7%	6,3%	20,6%	47,6%	42,9%	9,5%
Antilliaans	22,2%	52,8%	22,2%	2,8%	61,1%	30,6%	8,3%
Kaapverdiaans	8,9%	46,7%	31,1%	13,3%	44,4%	42,2%	13,3%
Anders	25,5%	35,2%	29,4%	9,8%	23,5%	72,5%	3,9%
<i>Wijk</i>							
Afrikaander- wijk	42,7%	32,3%	17,7%	7,3%	49,2%	39,5%	11,3%
Oude Noorden	29,3%	34,8%	23,8%	12,2%	50,6%	46,3%	3%
Pendrecht	23,8%	34,7%	23,8%	12,2%	47%	45%	8%
Schiebroek- Zuid	42,3%	22,5%	23,9%	11,3%	53,5%	22,5%	23,9%

5.3 Buurtveiligheid

De helft van de vrouwen geeft aan zich niet veilig te voelen in de buurt. Van de vrouwen uit een ander herkomstland is dit zelfs 74%. Alleen de Turkse en Antilliaanse vrouwen voelen zich in meerderheid veilig in de buurt (58% en 61%). Zes op de tien vrouwen zien mogelijkheden voor verbetering en willen zich veiliger voelen in de wijk.

Schiebroek-Zuid is de enige wijk waarin een meerderheid van de vrouwen zich veilig voelt, al is het verschil met het Oude Noorden en de Afrikaanderwijk niet groot. De vrouwen uit Pendrecht voelen zich het vaakst onveilig. Zij zeggen ook vaker dan vrouwen uit andere wijken dat het beter zou kunnen (70% versus ± 60%)

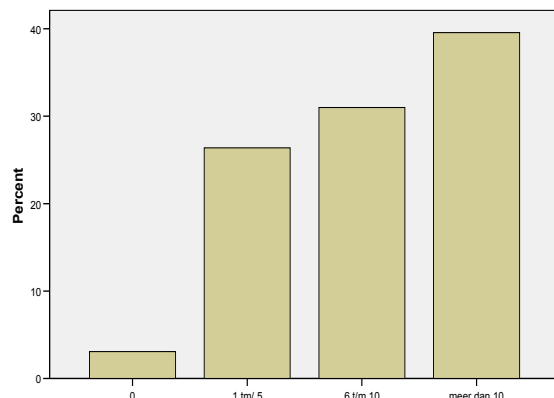
Ik voel mij niet veilig in deze buurt							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	16%	37%	19%	29%	38%	60%	2%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	10,7%	44,3%	27,9%	17,2%	33,6%	64,8%	1,6%
Turks	19,6%	23,1%	9,8%	47,6%	53,8%	43,4%	2,8%
Surinaams	22,2%	34,9%	23,8%	19%	27%	73%	0%
Antilliaans	11,1%	27,8%	30,6%	30,6%	22,2%	75%	2,8%
Kaapverdiaans	11,1%	46,7%	17,8%	24,4%	40%	57,8%	2,2%
Anders	17,6%	56,9%	9,8%	15,7%	25,5%	74,5%	0%
<i>Wijk</i>							
Afrikaander- wijk	16,1%	36,3%	19,4%	28,2	41,9%	57,3%	0,8%
Oude Noorden	15,2%	36,6%	22%	26,2%	37,8%	60,4%	1,8%
Pendrecht	18,8%	39,6%	19,8%	21,8%	29,7%	69,3%	1%
Schiebroek- Zuid	12,7%	33,8%	9,9%	43,7%	42,3%	53,5%	4,2%

Als we deze gegevens afzetten tegen die over (on)veiligheidsgevoelens bij Rotterdammers in het algemeen, dan kunnen we concluderen dat de vrouwen in het onderzoek zich gemiddeld tweemaal zo vaak onveilig voelen. In 2005 voelde namelijk een kwart van de Rotterdammers zich onveilig (variërend van altijd tot zelden) in de eigen buurt (Gemeente Rotterdam 2006).

5.4 Mate van contact in de buurt

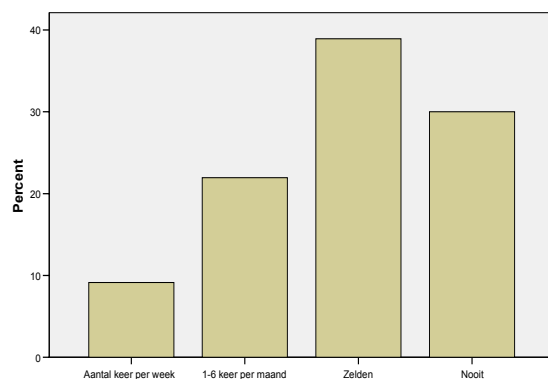
De contacten in de buurt beperken zich regelmatig tot incidentele ontmoetingen: burens kennen elkaar bij naam en groeten elkaar en/of maken een praatje als ze elkaar tegenkomen in winkels en cafés. 80% van de vrouwen groet meer dan zes buurtgenoten, 70% kent er meer dan zes bij naam en 60% maakt ook een praatje met deze mensen.

Hoeveel mensen kent u bij naam in deze buurt?

Bij elkaar op bezoek gaan doet men ook relatief vaak: meer dan de helft doet dit regelmatig bij één tot vijf buurtgenoten, 13% bezoekt er tussen de zes en de tien, en 15% meer dan tien. De meesten willen dit zo houden (66%). De vrouwen helpen andere buurtbewoners niet vaak met boodschappen doen of de planten water geven: zeven op de tien vrouwen doet dit zelden of nooit. Wel vindt een relatief grote groep (29%) dat dit vaker zou kunnen en zouden burens vaker elkaars naam willen weten (31%). Dit geldt in sterkere mate voor de Surinaamse en de Kaapverdiaanse vrouwen en vrouwen uit een ander herkomstland. Verschillen tussen de wijken zijn er niet echt.

Hoe vaak helpt u mensen uit de buurt met kleine dingen, zoals boodschappen doen, de planten water geven, mee gaan naar de dokter?

Ontmoetingen met buurtbewoners leiden soms tot intensievere vormen van contact. Eerder is gebleken dat veel vrouwen een beroep kunnen doen op burens. Ze kunnen zelfs persoonlijke problemen bespreken met mensen uit de buurt. Dit strookt met het feit dat 74% van de vrouwen aangeeft nieuwe vrienden te hebben gekregen door in de buurt te gaan wonen.

Voor de Turkse vrouwen en vrouwen met een ander herkomstland geldt dit zelfs voor meer dan 80% van hen. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen scoren hier onder het gemiddelde. Een derde van alle vrouwen zou (nog) meer vrienden in de buurt willen hebben. De Antilliaanse vrouwen hebben hieraan het minst behoefte: slechts 14% van hen ziet ruimte voor verbetering. De meeste vriendschappen zijn ontstaan in Schiebroek-Zuid en de Afrikaanderwijk (85% en 88%).

Hoeveel mensen kent u bij naam in deze buurt?							
	0	1 t/m 5	6 t/m 10	> 10	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	3%	26%	30,7%	39,1%	64%	31%	5%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	4,2%	33,6%	19,3%	42,9%	71,3%	26,2%	2,5%
Turks	0%	18,9%	37,8%	43,4%	74,8%	24,5%	0,7%
Surinaams	6,3%	30,2%	22,2%	41,3%	52,4%	34,9%	12,7%
Antilliaans	14,3%	22,9%	42,9%	20%	61,1%	22,2%	16,7%
Kaapverdiaans	0%	18,2%	36,4%	45,5%	46,7%	44,4%	8,9%
Anders	0%	35,3%	37,3%	27,5%	43,1%	51%	5,9%
<i>Wijk</i>							
Afrikaanderwijk	0,8%	25%	25,8%	46,8%	59,7%	33,9%	6,5%
Oude Noorden	2,4%	22,6%	36,6%	38,4%	67,7%	28,7%	3,7%
Pendrecht	8,9%	34,7%	31,7%	24,8%	57,4%	37,6%	5%
Schiebroek-Zuid	0%	23,9%	23,9%	47,9%	69%	22,5%	8,5%

Hoeveel mensen die bij u in de buurt wonen, groet u als u ze tegenkomt?							
	0	1 t/m 5	6 t/m 10	> 10	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	0,7%	17,8%	32,8%	48,3%	68,5%	28%	3,5%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	2,5%	16,4%	24,6%	56,6%	77%	21,3%	1,6%
Turks	0%	16,1%	37,1%	46,9%	78,3%	21%	0,7%
Surinaams	0%	12,7%	34,9%	52,4%	54%	39,7%	6,3%
Antilliaans	0%	22,2%	27,8%	47,2%	63,9%	22,2%	13,9%
Kaapverdiaans	0%	17,8%	37,8%	42,2%	57,8%	40%	2,2%
Anders	0%	29,4%	37,3%	33,3%	51%	43%	6%
<i>Wijk</i>							
Afrikaanderwijk	0%	16,9%	29,8%	52,4%	67,7%	29,8%	2,4%
Oude Noorden	0%	19,5%	36,6%	43,3%	68,9%	29,3%	1,8%
Pendrecht	2%	21,8%	30,7%	45,5%	60,4%	35,6%	4%
Schiebroek-Zuid	0%	9,9%	32,4%	56,3%	80%	11%	8,5%

Met hoeveel mensen uit uw buurt maakt u een praatje wanneer u ze tegenkomt?							
	0	1 t/m 5	6 t/m 10	> 10	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	3,7%	35,7%	26,3%	33,7%	69,3%	27,2%	3,5%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	5,7%	39,3%	23%	32%	75,4%	22,1%	2,5%
Turks	1,4%	30,8%	25,9%	42%	78,3%	21%	0,7%
Surinaams	6,3%	34,9%	17,5%	41,3%	65,1%	27%	7,9%
Antilliaans	11,1%	27,8%	36,1%	22,2%	75%	16,7%	8,3%
Kaapverdiaans	0%	35,6%	40%	20%	53,3%	40%	6,7%
Anders	0%	47,1%	27,5%	25,5%	45,1%	52,9%	2%
<i>Wijk</i>							
Afrikaanderwijk	0%	29,8%	24,2%	43,5%	68,5%	25,8%	5,6%
Oude Noorden	1,2%	42,1%	26,8%	29,9%	67,7%	29,9%	2,4%
Pendrecht	14,9%	38,6%	22,8%	23,8%	70%	27,7%	2%
Schiebroek-Zuid	0%	26,8%	33,8%	39,4%	73,2%	22,5%	4,2%

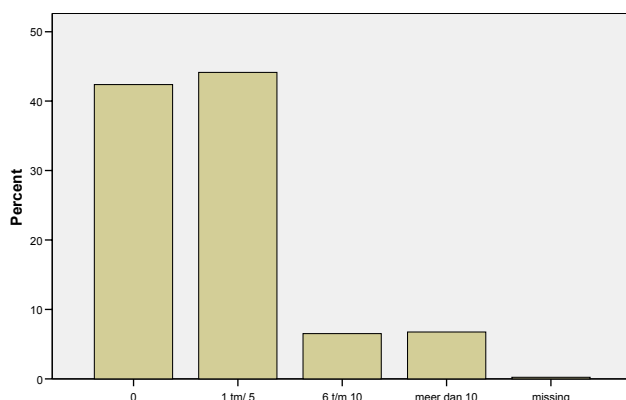
Bij hoeveel mensen uit de buurt gaat u regelmatig op bezoek?							
	0	1 t/m 5	6 t/m 10	> 10	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	13,5%	57,6%	12,8%	15,4%	65,7%	29%	5,3%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	9,8%	55,7%	18%	16,4%	70,5%	26,2%	3,3%
Turks	3,5%	56,6%	13,3%	26,6%	74,8%	24,5%	0,7%
Surinaams	41,3%	42,9%	3,2%	11,1%	69,8%	19%	11,1%
Antilliaans	30,6%	47,2%	11,1%	8,3%	61%	22,2%	16,8%
Kaapverdiaans	11,1%	86,7%	0%	0%	44,4%	48,9%	6,7%
Anders	5,9%	64,7%	23,5%	5,9%	45,1%	47,1%	7,8%
<i>Wijk</i>							
Afrikaanderwijk	11,3%	58,1%	9,7%	19,4%	66,9%	25%	8,1%
Oude Noorden	12,2%	65,2%	9,1%	12,8%	67,1%	28,7%	4,3%
Pendrecht	24,8%	48,5%	17,8%	8,9%	64,4%	32,7%	3%
Schiebroek-Zuid	4,2%	52,1%	19,7%	23,9%	62%	31%	7%

Hoe vaak helpt u mensen uit de buurt met kleine dingen, zoals boodschappen doen, de planten water geven, meegaan naar de dokter?

	Aantal keer per week	1 tot 6 keer per maand	Zelden	Nooit	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale							
populatie	9,1%	22%	38,9%	30%	56,1%	29,3%	13,9%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	4,1%	15,6%	46,7%	33,6%	50,8%	27,9%	21,3%
Turks	10,5%	25,2%	46,9%	17,5%	64,1%	30,3%	5,6%
Surinaams	7,9%	17,5%	30,2%	44,4%	58,7%	28,6%	12,7%
Antilliaans	13,9%	19,4%	33,3%	33,3%	51,4%	20%	28,6%
Kaapverdiaans	15,6%	42,2%	24,4%	17,8%	66,7%	15,6%	17,8%
Anders	9,8%	17,6%	25,5%	47,1%	40%	52%	8%
<i>Wijk</i>							
Afrikaander- wijk	13,7%	25%	30,6%	30,6%	58,9%	26,6%	14,5%
Oude Noorden	4,3%	19,5%	45,7%	30,5%	48,2%	35,4%	16,5%
Pendrecht	7,9%	24,8%	35,6%	31,7%	66,3%	25,5%	8,2%
Schiebroek- Zuid	14,1%	18,3%	42,3%	25,4%	57,7%	26,8%	15,5%

Het percentage familieleden dat in de buurt woont is relatief hoog. Vier op de tien vrouwen geven aan dat er geen familie bij hen in de buurt woont, wat betekent dat dit dus bij 60% wel het geval is. De grootste groep vrouwen (44%) heeft tussen de een en vijf familieleden in de buurt wonen. 6,5% heeft tussen de zes en de tien familieleden in de buurt wonen en een even grote groep heeft meer dan tien familieleden in de buurt wonen. Er zijn geen belangrijke verschillen tussen de buurten. De vrouwen met een ander land van herkomst wonen het vaakst zonder familie in de buurt. Zij ervaren dit als een gemis en zouden hier graag verandering in zien. Antilliaanse en Turkse vrouwen geven minder vaak dan de andere vrouwen aan behoefte te hebben aan meer familie in de buurt.

Hoeveel familieleden wonen er in de buurt?

Als er familie in de buurt woont, is het contact wel intensief. Een kwart van de vrouwen gaat wekelijks bij familie op bezoek, en een even grote groep gaat tussen de een en zes keer per maand langs bij familie in de buurt. De Antilliaanse vrouwen hebben het vaakst familiecontact. De wens om meer familiebezoek te hebben is onder de Kaapverdiaanse vrouwen het grootst (58%).

Door in deze buurt te wonen heb ik nieuwe vrienden gekregen							
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	40%	34%	12%	14%	63%	33%	4%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	29,5%	38,5%	20,5%	11,5%	62,3%	32%	5,7%
Turks	62,9%	25,2%	4,9%	7%	67,1%	29,4%	3,5%
Surinaams	27%	34,9%	12,7%	25,4%	63,5%	34,9%	1,6%
Antilliaans	33,3%	30,6%	8,3%	27,8%	75%	13,9%	11,1%
Kaapverdiaans	11,1%	53,3%	20%	15,6%	51,1%	44,4%	4,4%
Anders	49%	31,4%	9,8%	9,8%	52,9%	47,1%	0%
<i>Wijk</i>							
Afrikaander-wijk	52,4%	35,5%	4,8%	7,3%	68,5%	29,8%	1,6%
Oude Noorden	29,9%	39%	17,7%	13,4%	57,3%	37,8%	4,9%
Pendrecht	36,6%	21,8%	14,9%	26,7%	61,4%	33,7%	5%
Schiebroek-Zuid	47,9%	36,6%	9,9%	5,6%	67,6%	26,8%	5,6%

Hoeveel familieleden wonen er in de buurt?							
	0	1 t/m 5	6 t/m 10	> 10	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	42,4%	44,1%	6,5%	6,7%	41,5%	41,7%	15,7%
<i>Etniciteit</i>							
Marokkaans	41,8%	41,8%	6,6%	9,8%	45,9%	37,7%	16,4%
Turks	40,6%	49%	3,5%	6,3%	53,5%	29,6%	16,9%
Surinaams	42,9%	44,4%	3,2%	9,5%	33,3%	52,4%	14,3%
Antilliaans	27,8%	47,2%	19,4%	5,6%	58,3%	27,8%	13,9%
Kaapverdiaans	44,4%	53,3%	0%	2,2%	22,2%	60%	17,8%
Anders	56,9%	25,5%	15,7%	2%	14,9%	72,3%	12,8%
<i>Wijk</i>							
Afrikaanderwijk	34,7%	51,6%	3,2%	10,5%	37,1%	45,2%	17,7%
Oude Noorden	36,6%	51,2%	6,1%	5,5%	46,3%	40,9%	12,8%
Pendrecht	54,5%	32,7%	9,9%	3%	46,9%	33,3%	19,8%
Schiebroek-Zuid	52,1%	31%	8,5%	8,5%	33,8%	52,1%	14,1%

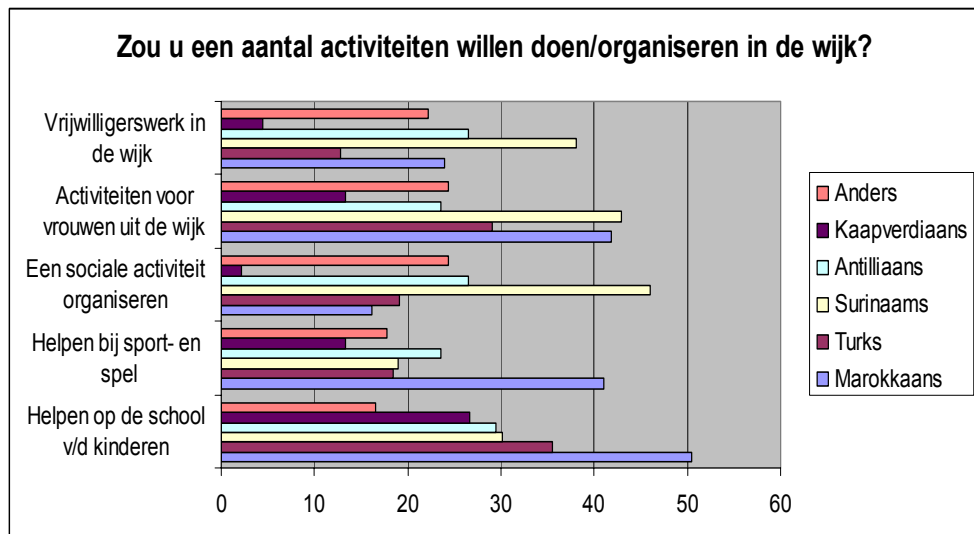
Hoe vaak gaat u op bezoek bij familieleden in de buurt?								
	Aantal keer per week	1 tot 6 keer per maand	Zelden	Nooit	N.V.T.	Zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
Totale populatie	26%	25%	7%	5%	37%	49%	25%	24%
<i>Etniciteit</i>								
Marokkaans	30,3%	24,6%	5,7%	3,3%	36,1%	58,8%	16,8%	24,4%
Turks	21,7%	33,6%	4,2%	3,5%	37,1%	51,1%	18,4%	30,5%
Surinaams	25,4%	22,2%	7,9%	17,5%	27%	50,8%	36,5%	12,7%
Antilliaans	41,7%	19,4%	11,1%	0%	27,8%	80,6%	11,1%	8,3%
Kaapverdiaans	15,6%	26,7%	13,3%	6,7%	37,8%	22,2%	57,8%	20%
Anders	29,4%	7,8%	3,9%	3,9%	54,9%	30,4%	30,4%	39,1%
<i>Wijk</i>								
Afrikaanderwijk	32,3%	29%	4%	5,6%	29%	49,2%	25%	25,8%
Oude Noorden	20,7%	34,8%	6,7%	7,9%	29,9%	50,6%	28,7%	20,7%
Pendrecht	22,9%	15,8%	7,9%	3%	50,5%	61,5%	19,8%	18,7%
Schiebroek-Zuid	33,8%	8,5%	8,5%	2,8%	46,5%	38%	23,9%	38%

5.5 Organiseren van activiteiten in de wijk

Naast het feitelijke gebruik van voorzieningen en organisaties zijn we ook geïnteresseerd in de bereidheid onder de geïnterviewde vrouwen om zich in hun vrije tijd in te zetten voor buurt- en wijkactiviteiten. We hebben ze de volgende bezigheden voorgelegd:

- Helpen op de school van de kinderen.
- Een sociale activiteit organiseren;
- Activiteiten voor vrouwen uit de wijk.
- Helpen bij sport en spel.
- Vrijwilligerswerk in de wijk.

De vraag luidde of de vrouwen deze activiteiten al deden, of zouden willen doen. Uit de antwoorden blijkt dat de (bereidheid tot) inzet voor activiteiten in hun directe woonomgeving groot is. Helpen op de school van de kinderen en meehelpen bij het organiseren van activiteiten voor vrouwen uit de wijk zijn de populairste activiteiten. Drie op de tien vrouwen willen zich hiervoor inzetten of dit type activiteiten doen. Een kwart wil meehelpen of helpt mee bij een sociale activiteit, bij sport en spel of bij meer algemeen vrijwilligerswerk in de wijk. Voor alle typen activiteiten geldt: een betere beheersing van de Nederlandse taal draagt bij aan een hogere score op (bereidheid tot) activiteiten.

De school van de kinderen heeft vooral aantrekkingskracht op de Marokkaanse vrouwen; de helft van hen geeft aan te willen helpen op de school van hun kinderen. Ook voor het helpen bij sport en spel kan een beroep worden gedaan op deze groep vrouwen. Een nadere analyse waarbij alleen naar moeders is gekeken, maakt nog duidelijker hoe belangrijk kinderen zijn als aangrijppunt voor sociale activiteiten. Van alle moeders in de onderzoeksgroep wil bijna de helft wel iets doen op school (of doet dit al) en/of helpen bij sport en spel. Niet alleen Marokkaanse, maar ook Surinaamse moeders springen er in positieve zin uit. Twee derde van hen staat positief tegenover helpen op school en/of met sport en spel.

De Surinaamse, Marokkaanse en in mindere mate de Turkse vrouwen tonen zich het meest bereid zich in te zetten voor andere vrouwen uit de buurt, of zijn hier al actief in. Het organiseren van activiteiten voor de eigen sekse is bij deze groepen in goede handen. De Kaapverdiaanse vrouwen voelen hier weinig voor. Ook vrijwilligerswerk scoort bij de Kaapverdiaanse vrouwen niet hoog. Het zijn de Surinaamse en Antilliaanse, en in mindere mate de Marokkaanse en de vrouwen uit een ander land van herkomst, die zeggen bereid te zijn vrijwilligerswerk in de wijk te doen (of dit al doen). Turkse vrouwen voelen net als de Kaapverdiaanse vrouwen weinig voor vrijwilligerswerk. In het algemeen zijn het vooral de vrouwen van Marokkaanse en Surinaamse afkomst die zich willen inzetten voor hun buurt.

Verschillen tussen de wijken doen zich vooral voor op het punt van de bereidheid tot het organiseren van activiteiten voor andere vrouwen uit de wijk. Vier op de tien vrouwen in het Oude Noorden en Pendrecht geven aan hiertoe bereid te zijn, tegen twee op de tien vrouwen in de Afrikaanderwijk, en een op de tien in Schiebroek-Zuid. Daarnaast valt op dat Schiebroek-Zuid er in negatieve zin uitspringt. De vrouwen in deze wijk zijn minder vaak bereid zich in te zetten voor het organiseren van sociale activiteiten, activiteiten voor vrouwen uit de wijk, of om te helpen bij sport en spel. Ook de interesse voor vrijwilligerswerk is in deze wijk gering.

5.6 Persoonlijke ambities van de vrouwen voor de toekomst

Aan de geïnterviewde vrouwen is gevraagd om te reageren op een aantal uitspraken over persoonlijke ambities voor de nabije toekomst. Ze konden 'ja' of 'nee' antwoorden en zo aangeven of de betreffende ambitie op hen van toepassing is.

In de tabel hieronder staan de resultaten voor de totale onderzoekspopulatie.

In de nabije toekomst wil ik	Ja	Nee
Nederlandse les volgen	42,0%	58,0%
Een (andere) cursus volgen	44,8%	55,2%
Nieuwe contacten leggen	66,3%	33,7%
(Meer) gaan sporten	44,6%	55,4%
Meer tijd buitenshuis doorbrengen	44,8%	55,2%
Betaald werk gaan verrichten	42,2%	57,8%
(Meer) vrijwilligerswerk gaan doen	25,4%	74,6%

De respondenten noemden het leggen van nieuwe contacten het vaakst als ambitie voor de nabije toekomst. Ook sporten, meer tijd buitenshuis doorbrengen, werken en (Nederlandse) les volgen staan op de agenda. Een kwart van de vrouwen heeft zich voorgenomen om in de nabije toekomst (meer) vrijwilligerswerk te gaan doen.

Als we kijken naar de spreiding naar etniciteit, dan valt een aantal zaken op. Nederlandse les volgen is een ambitie die vooral bij Turkse vrouwen en bij vrouwen uit een ander herkomstland hoog op de agenda staat: 60% zou graag in de nabije toekomst Nederlandse les volgen. Dit geldt voor ongeveer 40% van de Marokkaanse en Kaapverdiaanse vrouwen in ons onderzoek. De Surinaamse en Antilliaanse vrouwen hebben minder belangstelling voor het volgen van Nederlandse les: een op de tien formuleert dit als ambitie. Als we deze gegevens naast die over taalvaardigheid leggen, dan blijkt dat twee derde van de vrouwen die geen of slechts een beetje Nederlands spreken, graag Nederlandse les wil volgen. De diverse etnische groepen zijn redelijk eensgezind als het gaat om de belangstelling voor het volgen van een (andere) cursus in de nabije toekomst: ongeveer vier op de tien is daarin geïnteresseerd. De Kaapverdiaanse vrouwen hebben minder dan gemiddeld belangstelling, namelijk in een kwart van de gevallen, en de vrouwen met een ander herkomstland hebben meer dan gemiddeld belangstelling, namelijk in zes op de tien gevallen. Het leggen van nieuwe contacten scoort, zoals hierboven blijkt, het hoogst: twee derde van de vrouwen heeft hiervoor belangstelling. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen en vrouwen met een ander herkomstland scoren nog hoger: acht op de tien zijn hierin geïnteresseerd. Kaapverdiaanse vrouwen zijn het minst gemotiveerd om nieuwe contacten te leggen, namelijk in vier op de tien gevallen. Bij de ambitie '(meer) gaan sporten' is de spreiding naar etniciteit niet heel groot. De Antilliaanse vrouwen springen eruit: bijna zes op de tien zouden graag meer aan sport gaan doen. De Kaapverdiaanse vrouwen blijven juist wat achter: ruim twee op de tien van hen hebben er behoefte aan om (meer) te sporten in de nabije toekomst. Bij de ambitie 'meer tijd buitenshuis doorbrengen' valt op dat de vrouwen met een ander herkomstland hoog scoren: driekwart van hen zou dat wel willen. Ook hier zijn de Kaapverdiaanse vrouwen het minst geïnteresseerd: 20% zou meer tijd buitenshuis willen doorbrengen. De overige groepen scoren gemiddeld. Betaald werken is een ambitie waarover weinig spreiding naar etniciteit te melden valt. Ongeveer vier op de tien vrouwen hebben hiervoor belangstelling. De Kaapverdiaanse vrouwen wederom het minst: een kwart van hen zou betaald werk willen gaan verrichten in de nabije toekomst. De animo om (meer) vrijwilligerswerk te doen is het grootst (\pm 40%) onder de vrouwen met een ander herkomstland en de Surinaamse vrouwen. Ook hier scoren de Kaapverdiaanse vrouwen het laagst (15%). Voor bijna alle bovengenoemde ambities geldt dat er een samenhang bestaat met de taalbeheersing. Naarmate de respondenten de Nederlandse taal beter beheersen, benoemen zij meer ambities. Omgekeerd geldt dat vrouwen die de Nederlandse taal niet of nauwelijks machtig zijn, minder ambities benoemen, met uitzondering van het volgen van Nederlandse les. De gezinssituatie blijkt ook van invloed te zijn op enkele van de bovenstaande ambities. Alleenstaande moeders hebben meer belangstelling voor betaald werk en voor het volgen van een cursus dan andere vrouwen.

Nederlandse les volgen	Ja	Nee
Totale populatie	42,0%	58,0%
Marokkaans	38,5%	61,5%
Turks	59,4%	40,6%
Surinaams	11,1%	88,9%
Antilliaans	8,3%	91,7%
Kaapverdiaans	44,4%	55,6%
Anders	60,8%	39,2%

Een (andere) cursus volgen	Ja	Nee
Totale populatie	44,8%	55,2%
Marokkaans	46,7%	53,3%
Turks	42,7%	57,3%
Surinaams	44,4%	55,6%
Antilliaans	50,0%	50,0%
Kaapverdiaans	26,7%	73,3%
Anders	58,8%	41,2%

Nieuwe contacten leggen	Ja	Nee
Totale populatie	66,3%	33,7%
Marokkaans	62,3%	37,7%
Turks	63,6%	36,4%
Surinaams	81,0%	19,0%
Antilliaans	80,6%	19,4%
Kaapverdiaans	42,2%	57,8%
Anders	76,5%	23,5%

(Meer) gaan sporten	Ja	Nee
Totale populatie	44,6%	55,4%
Marokkaans	41,8%	58,2%
Turks	48,3%	24,7%
Surinaams	50,8%	49,2%
Antilliaans	55,6%	44,4%
Kaapverdiaans	22,2%	77,8%
Anders	45,1%	54,9%

Meer tijd buitenshuis doorbrengen	Ja	Nee
Totale populatie	44,8%	55,2%
Marokkaans	38,5%	61,5%
Turks	45,5%	54,5%
Surinaams	46,0%	54,0%
Antilliaans	44,4%	55,6%
Kaapverdiaans	22,2%	77,8%
Anders	76,5%	23,5%

Betaald werk gaan verrichten	Ja	Nee
Totale populatie	42,2%	57,8%
Marokkaans	45,9%	54,1%
Turks	39,9%	60,1%
Surinaams	42,9%	57,1%
Antilliaans	50,0%	50,0%
Kaapverdiaans	26,7%	73,3%
Anders	47,1%	52,9%

(Meer) vrijwilligerswerk gaan doen	Ja	Nee
Totale populatie	25,4%	74,6%
Marokkaans	20,5%	79,5%
Turks	23,8%	76,2%
Surinaams	38,1%	61,9%
Antilliaans	22,2%	77,8%
Kaapverdiaans	15,6%	84,4%
Anders	37,3%	62,7%

De ambities van vrouwen om te participeren in de eigen buurt zijn gepeild door middel van een open vraag over wat de vrouwen zouden kunnen bijdragen aan hun wijk. De vraag luidde: 'De meeste mensen denken dat het voor een wijk belangrijk is als bewoners bereid zijn om dingen voor de wijk te doen. Ziet u voor uzelf een rol weggelegd, met andere woorden: wat zou ú kunnen doen voor uw wijk?'

Ruim een op de drie respondenten is van mening dat zij niets kan of wil bijdragen aan de wijk. Gezondheidsproblemen, onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal en 'te druk' worden het vaakst als reden genoemd, maar er zijn ook enkele vrouwen die denken dat ze geen vaardigheden hebben die nuttig kunnen zijn voor de wijk, of die vinden dat de gemeente meer verantwoordelijkheid zou moeten nemen voor problemen in de wijk.

Ruim een op de tien vrouwen antwoordde 'ik weet het niet'. Als toelichting geven deze vrouwen vaak aan dat ze 'niet weten wat er nodig is en niet weten wat er kan'.

Maar liefst bijna 40% van de geïnterviewden toont bereidheid om 'iets' te ondernemen, waarbij de voorkeur uiteenloopt van activiteiten voor de buurt tot activiteiten voor specifieke doelgroepen: jeugd, vrouwen of ouderen.

Een op de tien vrouwen geeft aan dat zij iets voor de buurt zou kunnen organiseren. Veel genoemd worden straatfeesten, koken, ontmoetingsbijeenkomsten, cursussen (bijvoorbeeld naaien of opvoedingsondersteuning). Een op de twintig vrouwen denkt te kunnen bijdragen aan het netjes houden van de buurt, of aan het bestrijden van kleine criminaliteit.

Een grotere groep uit belangstelling voor activiteiten voor specifieke doelgroepen. Een deel van hen zou graag iets voor kinderen of jongeren willen organiseren. Als het gaat om kinderen wordt vaak gesproken over toezicht op straat (bijvoorbeeld bij speeltuinen) en opvang van kinderen van werkende moeders. Bij jongeren denkt men aan het organiseren van activiteiten, zodat zij zich niet vervelen in de buurt, maar ook wil men toezicht houden op hangjongeren, zodat zij geen overlast veroorzaken. Een op de tien vrouwen zou graag bijdragen aan het organiseren van activiteiten voor vrouwen. Soms wordt gerefereerd aan een specifieke etnische groep, soms bedoelt men vrouwen in het algemeen. Ten slotte zou een kleinere groep graag iets doen voor ouderen in de buurt, zoals boodschappen doen of ouderen bezoeken.

5.7 Samenvattend

De buurt blijkt voor de geïnterviewde vrouwen een plek te zijn voor het opdoen van sociale contacten, om familie te bezoeken en om nieuwe vrienden te maken. Voor het opbouwen en in stand houden van hun sociale netwerk is de buurt overduidelijk van belang. Het sociale netwerk van de vrouwen blijkt voor een belangrijk deel te bestaan uit beloofbare sociale contacten: vrienden en familieleden waar men gemakkelijk langs kan gaan en waarmee men gezamenlijk activiteiten kan ondernemen. In tegenstelling tot wat veelal wordt beweerd, zijn allochtone vrouwen van de eerste generatie dus meestal niet geïsoleerd in de eigen buurt. De vrouwen in dit onderzoek beschikken over een buurtnetwerk. De vrouwen hebben ook het gevoel dat ze een beroep kunnen doen op hun burens. In de praktijk verlenen echter maar weinig vrouwen burenhulp.

De contacten die men heeft zijn wel vaak met gelijkgestemden. Binnen de buurt gaan bepaalde groepen vrouwen (met name Turkse en Marokkaanse) vooral om met familie en vrienden. Er bestaat wel een grote behoefte aan meer burenccontact en het ontmoeten van andere vrouwen in de buurt.

Een grote meerderheid van de vrouwen geeft aan zich thuis te voelen in de buurt. De buurtbetrokkenheid is dan ook groot. Ze tonen zich bereid om iets voor

de buurt te betekenen, bijvoorbeeld door mee te helpen bij het organiseren van buurtactiviteiten. Het meest enthousiast zijn de vrouwen voor de mogelijkheid om te helpen op de school van de kinderen, bij sport en spel en bij het organiseren van activiteiten voor vrouwen uit de wijk.

Verschillen tussen de wijken zijn er nauwelijks. Wat wel opvalt, is dat Schiebroek-Zuid er in negatieve zin uitspringt. De vrouwen in deze wijk zijn in mindere mate bereid zich in te zetten voor het organiseren van sociale activiteiten en/of activiteiten voor vrouwen uit de wijk, of om te helpen bij sport en spel. Ook de bereidheid om vrijwilligerswerk te doen is in deze wijk minder.

Door de tekst heen zijn op diverse plekken verschillen tussen etnische groepen ter sprake gekomen. We vatten ze hier samen, zodat een beter beeld per etnische groep ontstaat.

Turkse vrouwen blijken zich prima thuis te voelen in de buurt: ze voelen zich relatief veilig, zijn sterk betrokken bij de buurt, gaan veel bij buurtgenoten op bezoek en hebben veel buurtgenoten op wie ze een beroep kunnen doen voor zowel praktische als emotionele steun. Niet verwonderlijk, aangezien in de wijken waar ze wonen sprake is van een grote concentratie van landgenoten. Dat geldt vooral voor de Afrikaanderwijk, waar de helft van de Turkse vrouwen in dit onderzoek woont, geldt dat. Al met al zijn Turkse vrouwen sterk gericht op hun eigen netwerk. Bij activiteiten als straatfeesten zijn ze nog wel betrokken, maar als het gaat om het zelf (mee)organiseren van activiteiten springt deze groep minder in het oog. Het is zeer wel denkbaar dat hun geringe taalbeheersing hierbij een belangrijke rol speelt.

Marokkaanse vrouwen vormen qua contacten met buurtgenoten en het gevoel bij buurtgenoten terecht te kunnen de middenmoot. Het valt op dat zij weinig meedoen aan activiteiten als straatfeesten. Bijna een derde van hen vindt dit ook niet belangrijk. Wél willen veel Marokkaanse vrouwen activiteiten organiseren voor andere vrouwen in de wijk. Een ander belangrijk aanknopingspunt bij deze vrouwen zijn de kinderen. Twee derde van de Marokkaanse moeders is bereid zich in te zetten voor de school van de kinderen of voor sport en spel, of doet dit al. Eerder werd duidelijk dat Marokkaanse vrouwen vaak niet werken. Activiteiten op de school kunnen dan een belangrijke opstap zijn naar maatschappelijke participatie.

Surinaamse vrouwen vallen op doordat zij sterk hechten aan elkaar groeten in de buurt, aan buurtgenoten die een oogje in het zeil houden, aan een zekere mate van bemoeienis met elkaar. Al deze zaken kunnen in hun ogen beter dan nu het geval is. Ze voelen zich sterk betrokken bij de buurt en voelen zich er thuis, maar driekwart van hen vindt dat de veiligheid beter kan. Surinaamse vrouwen maken evenals Turkse vrouwen vaak een praatje met buurtbewoners en ze zouden graag zien dat er meer familie in de buurt zou wonen. Ze zijn met Antilliaanse vrouwen het vaakst van de partij op straatfeesten of andere activiteiten en zetten zich geregeld in voor het organiseren van activiteiten in de buurt en voor vrijwilligerswerk. Ook organiseren Surinaamse moeders graag

activiteiten voor kinderen. Hun goede taalbeheersing speelt mogelijk mee bij hun grote belangstelling voor activiteiten in de buurt: de taalbeheersing hangt namelijk samen met de geneigdheid iets voor de buurt te doen. Surinaamse vrouwen zijn niet zo sterk gericht op het verlenen van persoonlijke hulp aan of bezoeken bij buurtgenoten. Ze kunnen in hun ogen weinig beroep doen op burens om een ingrediënt voor het eten te lenen of voor gezelschap en zijn verdeeld over de vraag of ze op de buurt kunnen terugvallen voor persoonlijke problemen. Ze onderscheiden zich echter niet door een sterke wens dat dit verandert.

Antilliaanse vrouwen zijn evenals Surinaamse vrouwen niet erg gericht op meer burenhulp of persoonlijke contacten met buurtgenoten. Zij hebben het minst behoefte aan meer gezelschap of meer praten over problemen met mensen uit de buurt, aan meer vrienden maken in de buurt of aan buurtgenoten die een oogje op elkaar houden. Net als Surinaamse vrouwen komen ze weinig thuis bij buurtgenoten. Wellicht speelt hierbij mee dat Antilliaanse vrouwen het vaakst van alle groepen familie in de buurt hebben wonen en daarmee wél intensieve contacten hebben. Evenals Surinaamse vrouwen zijn Antilliaanse vrouwen veel aanwezig bij activiteiten in de buurt, zoals straatfeesten. Ze zijn ook het meest bereid tot vrijwilligerswerk. Evenals voor Surinaamse vrouwen is de veiligheid van de buurt een verbeterpunt voor driekwart van de Antilliaanse vrouwen.

Kaapverdiaanse vrouwen zijn in veel opzichten weinig uitgesproken. Het vaakst van alle groepen zijn ze het ‘gedeeltelijk eens’ met voorgelegde stellingen. Bijvoorbeeld bij de vraag of men in de buurt een oogje op elkaar houdt, of zij zich thuis voelen in de buurt en of ze meedoen aan activiteiten. Kaapverdiaanse vrouwen helpen anderen het meest met praktische zaken als meegaan naar de dokter. Een verklaring hiervoor is vermoedelijk de hoge leeftijd van een deel van hen en niet zozeer hun grote betrokkenheid bij buurtgenoten. De interesse in activiteiten in de buurt is bij deze groep namelijk zeer gering. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Surinaamse vrouwen organiseren ze nauwelijks iets met buurtgenoten en ze hebben weinig belangstelling voor activiteiten of vrijwilligerswerk. Mogelijk hangt dit samen met hun slechte taalbeheersing in combinatie met een slechte gezondheid. Zoals in hoofdstuk 4 ter sprake kwam, zijn veel Kaapverdiaanse vrouwen arbeidsongeschikt. Kaapverdiaanse vrouwen hebben in de buurten die in dit onderzoek betrokken zijn niet veel familie wonen. Het is bekend dat de meeste Kaapverdianen in Rotterdam in Delfshaven wonen, en niet in de hier onderzochte buurten. Zestig procent is dan ook van mening dat er wel meer familie in de buurt zou mogen wonen en ze vinden het vaakst dat er wel meer bezoek over en weer zou mogen zijn van familieleden in de buurt. In het algemeen zijn ze van mening dat bezoek over en weer beter kan in de buurt en zouden ze graag meer gezelschap hebben in de buurt. Evenals Surinaamse vrouwen vinden ze tot slot dat er in de buurt meer gegroet kan worden en dat er meer praatjes mogen worden gemaakt.

Vrouwen van *overige herkomst* vallen op door een sterke wens tot meer betrokkenheid bij de buurt op diverse terreinen. Ze willen het meest van iedereen meer sociale en emotionele steun in de buurt, meer organiseren met anderen, meer sociale contacten, meer mensen bij naam kennen, vaker een

praatje maken, vaker bij mensen in de buurt op bezoek. De vrouwen hebben het minst vaak familie in de buurt, voelen zich het minst thuis in en betrokken bij de buurt, en in het algemeen is hun netwerk er klein. De familieleden die ze hebben bezoeken ze geregeld. Deze verzamelcategorie vrouwen heeft evenals Turkse vrouwen vaak vrienden gemaakt in de buurt, maar het merendeel van hen vindt dat dit beter kan. Deze vrouwen voelen zich van alle groepen het minst veilig in hun buurt. Een groot deel van hen woont in Pendrecht, een buurt die ook niet als bijzonder veilig te boek staat (zie Gemeente Rotterdam 2006). Een aantal van hen heeft interesse in vrijwilligerswerk of het organiseren van activiteiten. Gezien hun wensen lijken vooral contacten met andere vrouwen een goed aangrijppunt om de vrouwen in deze groepen te activeren.

Aan de respondenten zijn tot slot diverse persoonlijke ambities voorgelegd, met de vraag of deze op hen betrekking hebben. Het leggen van nieuwe contacten scoort het hoogst: twee derde van de respondenten wil hier in de toekomst aandacht aan besteden. Ook het volgen van Nederlandse les of een (andere) cursus, (meer) gaan sporten, meer tijd buitenshuis doorbrengen en betaald werk gaan verrichten, behoorden in iets minder dan de helft van de gevallen tot de ambities van de respondenten. Daarbij valt op dat er een sterke relatie bestaat met taalvaardigheid: hoe beter de vrouwen Nederlands spreken, hoe vaker zij bovengenoemde ambities hebben, met uitzondering van het volgen van Nederlandse les, waarbij de relatie zoals te verwachten juist omgekeerd is. De interesse voor inzet voor anderen (zonder dat dit als vrijwilligerswerk wordt benoemd) zien we terug in de antwoorden op de open vraag naar wat de respondenten zouden kunnen bijdragen aan hun wijk: ongeveer een op de drie vrouwen noemt een activiteit die ten goede komt aan anderen (in de buurt), zoals het geven van een cursus, het organiseren van straatfeesten of activiteiten voor kinderen/jongeren, vrouwen of ouderen als mogelijke activiteiten waaraan zij een bijdrage wil leveren.

Kansen en belemmeringen bij participatie in de buurt

In dit hoofdstuk bespreken we welke kansen en belemmeringen bij participatie in de buurt de geïnterviewde vrouwen benoemen. In het interview is gevraagd naar kansen en belemmeringen bij de vrouwen zélf en naar kansen en belemmeringen die de vrouwen vanuit de informele en institutionele omgeving ervaren. Omdat in de vragenlijst vooral is gefocust op kansen en belemmeringen op het gebied van kennis, vaardigheden, attitudes, etc. van de vrouwen zelf, blijven mogelijke institutionele kansen en belemmeringen in dit hoofdstuk onderbelicht. Deze zijn wel in hoofdstuk 1 (paragraaf 1.2) besproken. Ook in hoofdstuk 8, bij de conclusies, wordt deze informatie meegenomen.

In dit hoofdstuk gaan we allereerst in op belemmeringen voor participatie; daarna komen de kansen aan bod.

6.1 Belemmeringen voor participatie

Aan de respondenten is de volgende open vraag voorgelegd: ‘Wat zou voor u de belangrijkste belemmering zijn om activiteiten buitenshuis te doen?’

De belemmeringen van de vrouwen om activiteiten buitenshuis te doen liggen voor ruim een derde van hen voornamelijk op het vlak van tijd(sgebrek), veroorzaakt door zorgen of werken. Een kwart van de vrouwen geeft aan dat er helemaal geen belemmering bestaat. Bijna een op de zes vrouwen noemt gezondheidsproblemen als belangrijkste belemmering om activiteiten buitenshuis te ontplooiën. Bij nadere analyse blijkt dat dit aandeel feitelijk hoger ligt: in de categorie ‘andere belemmeringen’ blijken ook vaak gezondheidsklachten genoemd te zijn. Overige ‘andere belemmeringen’ zijn taalproblemen, ouderdom, bezwaar van partner en/of familie en mantelzorg.

Belangrijkste belemmering	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	Kaapverdiaans	Anders	Totaal
Geen belemmering	27,3%	26,2%	25,4%	27,8%	13,3%	27,5%	25,4%
Te druk met zorgen	34,3%	29,5%	15,9%	22,2%	11,1%	11,8%	24,8%
Te druk met werk	4,9%	9,8%	22,2%	13,9%	20,0%	7,8%	11,1%
Gebrekkige gezondheid	17,5%	12,3%	22,2%	0,0%	26,7%	11,8%	15,7%
Geen belangstelling	2,1%	8,2%	1,6%	13,9%	6,7%	7,8%	5,7%
Anders	14,0%	13,9%	12,7%	22,2%	22,2%	33,3%	17,4%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Als we kijken naar belemmeringen die door de onderscheiden etnische groepen zijn genoemd, dan valt op dat de Turkse en Marokkaanse vrouwen het vaakst de gezinszorg noemen als belemmering bij participatie in de buurt. Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen en vrouwen met een andere herkomst noemen deze factor het minst. De Antilliaanse vrouwen nemen een middenpositie in. Deze gegevens corresponderen met de gegevens over de gezinssamenstelling van de diverse groepen: de Turkse, Marokkaanse en in mindere mate Antilliaanse vrouwen hebben vaker een gezin met (kleine) thuiswonende kinderen. Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen melden vaker dat werk hen belemmert om te participeren in de buurt. Ook bij 'een gebrekkige gezondheid' als belemmering scoren de Kaapverdiaansen en Surinaamsen het hoogst. Dit kan worden verklaard door het gegeven dat deze vrouwen gemiddeld ouder zijn dan de andere vrouwen in de onderzoekspopulatie.

Ook is aan de respondenten een aantal stellingen voorgelegd over participatie in de buurt. Hieronder volgt eerst een verslag van de antwoorden op de stellingen die te maken hebben met belemmeringen om te participeren *bij de vrouwen zelf*. Daarna komen de antwoorden op de stellingen over informele en institutionele belemmeringen aan bod.

Belemmeringen bij de respondent	Oordeel				
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee	Helemaal mee oneens	NVT
Door mijn kennis van het Nederlands kan ik niet goed meedoen aan activiteiten buitenshuis	23	24	13	34	6
Door mijn gezondheid kan ik niet deelnemen aan activiteiten buitenshuis	13	20	11	49	8

* getallen in percentages

Bijna de helft van de vrouwen is het helemaal of gedeeltelijk eens met de stelling dat hun (gebrekkige) kennis van de Nederlandse taal een belemmering vormt bij het meedoen aan activiteiten buitenshuis. Bij de antwoorden op deze stelling zien we een grote spreiding naar etniciteit. Maar liefst twee derde van de Kaapverdiaanse en Turkse vrouwen is het geheel of gedeeltelijk met de stelling eens. Iets minder dan de helft van de Marokkaanse vrouwen vindt (gebrekkige) kennis van het Nederlands een belemmering. Een derde van de vrouwen met een andere herkomst en ongeveer een kwart van de Antillianen en Surinamers onderschrijft de stelling.

Door mijn kennis van het Nederlands kan ik niet goed meedoen aan activiteiten buitenshuis				
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	22,8%	23,9%	13,3%	34,3%
Marokkaans	20,5%	23,8%	16,4%	35,2%
Turks	39,2%	25,2%	10,5%	21,7%
Surinaams	7,9%	11,1%	4,8%	63,5%
Antilliaans	8,3%	19,4%	2,8%	63,9%
Kaapverdiaans	22,2%	44,4%	15,6%	8,9%
Anders	11,9%	21,6%	29,4%	13,3%

Een derde van de vrouwen is het geheel of gedeeltelijk eens met de stelling dat hun gezondheid een belemmering vormt bij participatie. Ook hier is sprake van spreiding naar etnische herkomst. Een ruime helft van de Kaapverdiaanse vrouwen is het geheel of gedeeltelijk met deze stelling eens, evenals vier op de tien Surinaamse en Turkse vrouwen. Dit laatste is opmerkelijk:

aangezien de Turkse vrouwen in de onderzoekspopulatie gemiddeld jonger zijn dan de Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen, zou men wellicht minder gezondheidsbelemmeringen verwachten.

Een kwart van de Marokkaansen is het geheel of gedeeltelijk eens met de stelling dat hun gezondheid een belemmering vormt bij het ondernemen van activiteiten buitenshuis. Dit geldt voor een op de vijf Antilliaansen en een op de zes vrouwen met een andere herkomst.

Door mijn gezondheid kan ik niet deelnemen aan activiteiten buitenshuis				
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	12,8%	19,8%	10,7%	48,5%
Marokkaans	9,8%	15,6%	15,6%	51,6%
Turks	14,7%	23,1%	9,8%	46,2%
Surinaams	12,7%	27,0%	6,3%	47,6%
Antilliaans	-	19,4%	5,6%	72,2%
Kaapverdiaans	28,9%	26,7%	2,2%	28,9%
Anders	9,8%	5,9%	17,6%	49,0%

Belemmeringen in de omgeving	Oordeel				
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee	Helemaal mee oneens	NVT
Instellingen hebben vaak een andere cultuur die niet bij mij past	18	25	22	27	8
Door de zorg voor mijn gezin kom ik niet aan activiteiten buitenshuis toe	18	24	16	23	19
Mijn familie en schoonfamilie hebben er bezwaar tegen als ik activiteiten buitenshuis zou doen	4	6	11	56	24
Vrienden en kennissen vormen een belemmering om activiteiten buitenshuis te doen	1	5	10	64	20
Om roddel te voorkomen doe ik liever geen activiteiten buitenshuis	5	9	14	58	14
Ik zorg veel voor mensen buiten het gezin en heb daardoor geen tijd voor extra activiteiten	5	13	9	50	23
Vanwege mijn geloof doe ik liever geen activiteiten buitenshuis	2	6	11	64	17

* getallen in percentages

De cultuur van instellingen kan een belemmering zijn bij participatie in de omgeving. Een kleine helft van de vrouwen in de onderzoekspopulatie is het geheel of gedeeltelijk eens met de stelling dat instellingen een andere cultuur hebben, die niet bij hen past. Dit geldt voor bijna zes op de tien Turkse vrouwen en ongeveer de helft van de Antilliaanse en Surinaamse vrouwen en vrouwen met een andere herkomst. De Marokkaanse en Kaapverdiaanse vrouwen zijn het minst negatief over de cultuur van instellingen: ongeveer een kwart is het eens met de stelling dat deze niet (helemaal) bij hen past. Het geheel of gedeeltelijk eens zijn met deze stelling hangt sterk samen met de beheersing van de Nederlandse taal. Van de vrouwen die geen Nederlands spreken, is bijna de helft het helemaal met deze stelling eens. Nog eens een kwart is het er gedeeltelijk mee eens.

Instellingen hebben vaak een andere cultuur, die niet bij mij past

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	17,8%	25,0%	22,0%	27,2%
Marokkaans	8,2%	20,5%	22,1%	35,2%
Turks	32,2%	25,2%	24,5%	16,8%
Surinaams	15,9%	25,4%	7,9%	44,4%
Antilliaans	5,6%	47,2%	30,6%	11,1%
Kaapverdiaans	2,2%	22,2%	37,8%	20,0%
Anders	25,5%	21,6%	11,8%	33,3%

Ruim vier op de tien respondenten is het helemaal of gedeeltelijk eens met de stelling dat de zorg voor het gezin een belemmering vormt om activiteiten buitenshuis te ontplooiën. Zoals we hierboven al zagen bij de antwoorden op de open vraag, zijn Turkse en Marokkaanse vrouwen het met deze stelling het vaakst eens: iets meer dan de helft van de Turkse en iets minder dan de helft van de Marokkaanse respondenten onderschrijft de stelling. Ook de Antilliaanse vrouwen scoren relatief hoog: ongeveer vier op de tien zijn het eens met de stelling. Ongeveer een derde van de Surinaamse en een kwart van de vrouwen met een andere herkomst onderschrijft de stelling. Een op de zes Kaapverdiaanse vrouwen is het met de stelling geheel of gedeeltelijk eens.

Door de zorg voor mijn gezin kom ik niet aan activiteiten buitenshuis toe

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	18,0%	23,9%	16,1%	22,8%
Marokkaans	13,9%	32,8%	22,1%	18,9%
Turks	31,5%	25,9%	11,9%	23,1%
Surinaams	14,3%	19,0%	9,5%	30,2%
Antilliaans	16,7%	25,0%	19,4%	16,7%
Kaapverdiaans	2,2%	13,2%	17,8%	26,7%
Anders	9,8%	11,8%	17,6%	23,5%

De mening of invloed van (schoon)familie zou een belemmering bij participatie kunnen vormen. Met de stelling: 'Mijn familie en schoonfamilie hebben er bezwaar tegen als ik activiteiten buitenshuis zou doen', is echter maar een klein deel van de onderzoekspopulatie het geheel of gedeeltelijk eens, namelijk een op de tien. De Marokkaanse vrouwen in de onderzoekspopulatie zijn het vaakst geheel of gedeeltelijk eens met de stelling, namelijk in ongeveer een op de zes gevallen. De Antilliaanse en Kaapverdiaanse vrouwen zijn het maar in een enkel geval eens met de stelling. De Turkse en Surinaamse vrouwen en de vrouwen met een andere herkomst onderschrijven de stelling iets vaker, maar nog steeds is minder dan een op de tien vrouwen het ermee eens.

Mijn familie en schoonfamilie hebben er bezwaar tegen als ik activiteiten buitenshuis zou doen

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	3,7%	5,7%	10,9%	55,7%
Marokkaans	4,1%	11,5%	19,7%	43,4%
Turks	6,3%	4,2%	9,1%	67,1%
Surinaams	3,2%	3,2%	3,2%	60,3%
Antilliaans	2,8%	-	16,7%	72,2%
Kaapverdiaans	-	-	4,4%	46,7%
Anders	-	7,8%	5,9%	43,1%

Nog minder respondenten zijn het eens met de stelling dat vrienden en kennissen een belemmering vormen om activiteiten buitenshuis te ontplooiën. Slechts gemiddeld een op de twintig respondenten is het geheel of gedeeltelijk hiermee eens. Opnieuw zijn de Marokkaanse vrouwen het vaakst eens met de stelling, namelijk in een op de tien gevallen. De Turkse vrouwen volgen met een op de twaalf vrouwen. Bij de vrouwen uit de andere etnische groepen is geen, of slechts een enkeling het eens met de stelling.

Vrienden en kennissen vormen een belemmering om activiteiten buitenshuis te doen

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	1,3%	4,6%	10,0%	63,9%
Marokkaans	1,6%	8,2%	15,6%	57,4%
Turks	1,4%	6,3%	7,0%	72,7%
Surinaams	3,2%	-	3,2%	61,9%
Antilliaans	-	2,8%	19,4%	72,2%
Kaapverdiaans	-	-	6,7%	62,2%
Anders	-	2,0%	9,8%	52,9%

‘Om roddel te voorkomen doe ik liever geen activiteiten buitenshuis’, is een stelling die door ongeveer een op de zeven vrouwen geheel of gedeeltelijk wordt onderschreven. Een op de vijf Turkse vrouwen en vrouwen met een andere herkomst is het met de stelling eens. Dit geldt voor een op de zes Marokkaanse vrouwen en een op de tien Surinaamse vrouwen. Bij de Antilliaanse en Kaapverdiaanse vrouwen is slechts een enkeling het geheel of gedeeltelijk eens met de stelling.

Om roddel te voorkomen doe ik liever geen activiteiten buitenshuis

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	5,0%	9,1%	13,9%	58,0%
Marokkaans	4,1%	12,3%	18,9%	50,8%
Turks	6,3%	12,6%	11,9%	59,4%
Surinaams	7,9%	3,2%	6,3%	69,8%
Antilliaans	-	2,8%	27,8%	63,9%
Kaapverdiaans	2,2%	-	13,3%	62,2%
Anders	5,9%	11,8%	7,8%	49,0%

Mantelzorg kan een reden zijn om niet te participeren in activiteiten buitenshuis. Op de stelling: ‘Ik zorg veel voor mensen buiten het gezin en heb daardoor geen tijd voor extra activiteiten’, antwoordt een op de vijf vrouwen dat zij het hiermee (gedeeltelijk) eens is. De Turkse, Surinaamse en Antilliaanse vrouwen zien de zorg voor mensen buiten het gezin het vaakst als een belemmering: in een kwart van de gevallen onderschrijven zij de stelling. De vrouwen met een andere herkomst onderschrijven de stelling het minst vaak, namelijk in ongeveer een op de tien gevallen. De Marokkaanse en Kaapverdiaanse vrouwen nemen een tussenpositie in.

Ik zorg veel voor mensen buiten het gezin en heb daardoor geen tijd voor extra activiteiten

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	5,4%	12,8%	8,9%	49,6%
Marokkaans	1,6%	12,3%	8,2%	40,2%
Turks	8,4%	13,3%	8,4%	57,3%
Surinaams	12,7%	11,1%	4,8%	57,1%
Antilliaans	2,8%	22,2%	22,2%	44,4%
Kaapverdiaans	2,2%	15,6%	13,3%	40,0%
Anders	2,0%	5,9%	3,9%	52,9%

Ten slotte is ongeveer een op de tien vrouwen in de onderzoekspopulatie het (gedeeltelijk) eens met de stelling dat zij vanwege het geloof liever niet meedoet aan activiteiten buitenshuis. De Turkse vrouwen zijn het vaakst met deze stelling eens, namelijk in een op de zes gevallen. Er zijn geen Kaapverdiaanse of Antilliaanse vrouwen die het met deze stelling (gedeeltelijk) eens zijn. De overige etnische groepen nemen een tussenpositie in.

Vanwege mijn geloof doe ik liever geen activiteiten buitenshuis

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	2,4%	5,9%	10,9%	64,3%
Marokkaans	-	7,4%	14,8%	59,0%
Turks	6,3%	8,4%	15,4%	58,7%
Surinaams	3,2%	1,6%	-	82,5%
Antilliaans	-	-	5,6%	86,1%
Kaapverdiaans	-	-	2,2%	66,7%
Anders	-	9,8%	13,7%	10,9%

6.2 Kansen voor participatie

Aan de respondenten is de volgende open vraag voorgelegd: 'Wat zou voor u de belangrijkste reden zijn om activiteiten buitenshuis te doen?'

Ruim vier op de tien vrouwen noemen het leggen van sociale contacten als belangrijkste reden om te participeren. Het plezier in de activiteit zelf wordt door bijna een kwart van de respondenten genoemd als reden om activiteiten buitenshuis te ontplooiën. Bijna een op de zes vrouwen vindt vooral belangrijk om nieuwe vaardigheden en kennis op te doen en een op de tien noemt het gevoel iets nuttigs te doen als belangrijkste reden. In de categorie 'andere redenen om activiteiten buitenshuis te doen' zijn onder andere genoemd: geld

verdienen, het leren/verbeteren van de Nederlandse taal en ‘een combinatie van alle genoemde redenen’.

Belangrijkste reden/kans	Turks	Marok- kaans	Suri- naams	Antilli- aans	Kaapver- diaans	Anders	Totaal
Sociale contacten	53,1%	40,2%	25,4%	38,9%	37,8%	37,3%	41,5%
Plezier (in activiteit)	18,2%	19,7%	15,9%	33,3%	26,7%	29,4%	21,5%
Gevoel iets nuttigs te doen	9,8%	13,1%	9,5%	5,6%	17,8%	7,8%	10,9%
Nieuwe vaardigheden/kennis opdoen	15,4%	16,4%	6,3%	19,4%	13,3%	21,6%	15,2%
Anders	3,5%	10,7%	42,9%	2,8%	4,4%	3,9%	10,9%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Vrouwen met verschillende etnische achtergronden hebben niet radicaal verschillend van elkaar geantwoord op deze vraag. Wel zijn er accentverschillen. Zo noemen Turkse vrouwen vaker dan anderen het leggen van sociale contacten als reden voor participatie en Surinaamse vrouwen juist minder vaak. Kaapverdiense vrouwen zeggen het vaakst te (willen) participeren omdat zij hiervan het gevoel krijgen iets nuttigs te doen. Het opdoen van nieuwe vaardigheden of kennis scoort het hoogst bij de vrouwen met een andere herkomst. Dit heeft wellicht te maken met het feit dat deze groep mede bestaat uit personen (veelal vluchtelingen) die nog niet zo lang in Nederland verblijven.

Ook is aan de respondenten een aantal stellingen voorgelegd over participatie in de buurt. Hieronder doen we eerst verslag van de antwoorden op de stellingen die te maken hebben met kansen *bij de vrouwen zelf*. Daarna komen de antwoorden op de stellingen over kansen in de informele en institutionele sfeer aan bod.

Kansen bij de respondent	Oordeel				
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee	Helemaal mee oneens	NVT
Ik ken de mogelijkheden om activiteiten buitenshuis te doen	27*	32	20	17	4
Ik denk dat ik de kennis en vaardigheden heb om activiteiten buitenshuis te doen	34	31	18	14	4
Voor het meedoen aan activiteiten buitenshuis heb ik genoeg zelfvertrouwen	40	28	19	11	3
Ik denk dat instellingen iemand als ik kunnen gebruiken als vrijwilliger	20	27	22	25	6

* getallen in percentages

Zes op de tien vrouwen kennen de mogelijkheden om activiteiten buitenshuis te doen. Bij Surinaamse en Antilliaanse en bij vrouwen met een andere herkomst is dit zelfs zeven op de tien. De Marokkaanse vrouwen zijn het slechtst op de hoogte van de mogelijkheden: vier op de tien is het gedeeltelijk of helemaal met de stelling eens. De overige etnische groepen nemen een tussenpositie in.

Ik ken de mogelijkheden om activiteiten buitenshuis te doen				
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	27,0%	32,4%	19,8%	17,2%
Marokkaans	22,1%	21,3%	28,7%	21,3%
Turks	23,8%	36,4%	18,9%	20,3%
Surinaams	42,9%	30,2%	11,1%	12,7%
Antilliaans	27,8%	41,7%	19,4%	11,1%
Kaapverdiaans	22,2%	40,0%	11,1%	15,6%
Anders	31,4%	37,3%	19,6%	9,8%

‘Ik denk dat ik de kennis en vaardigheden heb om activiteiten buitenshuis te doen’, is een stelling die twee derde van de respondenten geheel of gedeeltelijk onderschrijft. De spreiding naar etnische achtergrond is aanzienlijk. De Kaapverdiaanse vrouwen zijn het het minst vaak eens met de stelling, namelijk in ongeveer de helft van de gevallen. Negen op de tien Antilliaanse en acht op de tien Surinaamse vrouwen onderschrijven echter de stelling. De Turkse en

Marokkaanse vrouwen en de vrouwen met een andere herkomst vinden in ongeveer zes op de tien gevallen dat zij de kennis en vaardigheden hebben om activiteiten buitenshuis te doen.

Ik denk dat ik de kennis en vaardigheden heb om activiteiten buitenshuis te doen

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	33,7%	30,9%	18,3%	13,7%
Marokkaans	24,6%	33,6%	23,8%	13,9%
Turks	32,2%	28,0%	18,2%	21,7%
Surinaams	58,7%	25,4%	6,3%	7,9%
Antilliaans	41,7%	50,0%	8,3%	-
Kaapverdiaans	15,6%	33,3%	17,8%	15,6%
Anders	39,2%	23,5%	27,5%	5,9%

Twee derde van de vrouwen stelt dat zij genoeg zelfvertrouwen heeft voor het meedoen aan activiteiten buitenshuis. Ook hier zijn het de Surinaamse en Antilliaanse vrouwen die het vaakst met de stelling eens zijn, namelijk in negen van de tien gevallen. De Marokkaanse, Turkse en Kaapverdiaanse vrouwen zeggen in ongeveer zes van de tien gevallen dat zij voldoende zelfvertrouwen hebben voor het meedoen aan activiteiten buitenshuis. Voor vrouwen afkomstig uit een ander herkomstland geldt dit in zeven op de tien gevallen.

Voor het meedoen aan activiteiten buitenshuis heb ik genoeg zelfvertrouwen

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	39,6%	27,8%	18,5%	11,1%
Marokkaans	25,4%	31,1%	25,4%	13,1%
Turks	37,1%	25,2%	19,6%	18,2%
Surinaams	77,8%	14,3%	7,9%	-
Antilliaans	55,6%	33,3%	11,1%	-
Kaapverdiaans	20,0%	40,0%	15,6%	8,9%
Anders	39,2%	29,4%	19,6%	9,8%

Ongeveer de helft van de respondenten antwoordt (gedeeltelijk) bevestigend op de stelling dat 'instellingen iemand als ik kunnen gebruiken'. De Surinaamse en Antilliaanse vrouwen antwoorden het vaakst bevestigend op deze stelling, namelijk in zeven op de tien gevallen. Marokkaanse, Turkse en Kaapverdiaanse vrouwen zijn het maar in vier op de tien gevallen met deze stelling eens. De vrouwen met een andere herkomst nemen een tussenpositie in: ongeveer de helft is het eens met de stelling.

Ik denk dat instellingen iemand als ik kunnen gebruiken als vrijwilliger

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	20,2%	26,5%	21,7%	25,2%
Marokkaans	18,0%	22,1%	25,4%	27,9%
Turks	13,3%	25,2%	6,3%	13,9%
Surinaams	49,2%	19,0%	6,3%	20,6%
Antilliaans	16,7%	52,8%	13,9%	16,7%
Kaapverdiaans	17,8%	24,4%	28,9%	11,1%
Anders	13,7%	33,3%	25,5%	15,7%

Kansen in de omgeving	Oordeel				
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee	Helemaal mee oneens	NVT
Mijn partner zou het goedvinden als ik activiteiten buitenshuis zou doen	27	21	8	13	31
Als ik gevraagd zou worden, zou ik zeker vrijwilligerswerk willen doen	19	23	19	34	6

* getallen in percentages

Een kans voor participatie in de omgeving zou de attitude van de partner ten aanzien van activiteiten buitenshuis kunnen zijn. Ongeveer de helft van de vrouwen onderschrijft de stelling dat de partner het goed zou vinden als zij activiteiten buitenshuis zou doen. Er zijn grote verschillen tussen de etnische groepen. Zeven op de tien Turkse en vijf op de tien Marokkaanse vrouwen onderschrijven de stelling. Dit geldt voor vier op de tien Surinaamse en Antilliaanse vrouwen en vrouwen met een andere herkomst. Nog geen een op de tien Kaapverdiaanse vrouwen is het met de stelling eens. De grote verschillen kunnen deels worden verklaard door het feit dat Marokkaanse en Turkse vrouwen vaker een partner hebben dan Antilliaanse, Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen.

Mijn partner zou het goedvinden als ik activiteiten buitenshuis zou doen

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	27,2%	21,3%	7,6%	13,0%
Marokkaans	18,9%	32,8%	13,1%	11,5%
Turks	43,4%	26,6%	9,1%	16,1%
Surinaams	32,7%	6,3%	3,2%	14,3%
Antilliaans	22,2%	16,7%	-	2,8%
Kaapverdiaans	2,2%	4,4%	6,7%	22,2%
Anders	21,6%	15,7%	2,0%	5,9%

Op de stelling: 'Als ik gevraagd zou worden, zou ik zeker vrijwilligerswerk willen doen', antwoorden ruim vier op de tien vrouwen bevestigend. Dit geldt voor zes op de tien Surinaamse vrouwen en vijf op de tien vrouwen met een andere herkomst. Slechts twee op de tien Kaapverdiaanse vrouwen is het eens met de stelling. De overige etnische groepen nemen een tussenpositie in.

Als ik gevraagd zou worden, dan zou ik zeker vrijwilligerswerk willen doen

	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee oneens	Helemaal mee oneens
Totale populatie	18,7%	22,6%	18,7%	33,5%
Marokkaans	17,2%	18,9%	24,6%	32,8%
Turks	17,5%	22,4%	15,4%	39,9%
Surinaams	41,3%	20,6%	9,5%	23,8%
Antilliaans	11,1%	30,6%	22,2%	33,3%
Kaapverdiaans	6,7%	13,3%	28,9%	42,2%
Anders	14,0%	38,0%	14,0%	22,0%

6.3 Samenvattend

In dit hoofdstuk is op verschillende manieren naar kansen en belemmeringen voor participatie gevraagd. De respondenten hebben naar aanleiding van open vragen kunnen aangeven of, en zo ja welke belemmeringen en kansen zij ervaren. Een kwart van de vrouwen heeft gezegd geen last te hebben van belemmeringen voor participatie. Aan de vrouwen in de onderzoekspopulatie is ook gevraagd om te reageren op stellingen die met belemmeringen en kansen voor participatie te maken hebben. De nadruk hierbij lag op stellingen over belemmeringen en kansen bij de vrouwen zelf.

Driekwart van de respondenten weet desgevraagd wel een belemmering voor participatie te noemen. Het vaakst genoemd is tijdgebrek (veroorzaakt door zorgen en/of werken), maar ook gezondheidsproblemen worden relatief vaak gemeld. Een belangrijke belemmering die respondenten voorts zien is hun soms geringe beheersing van de Nederlandse taal. Bijna de helft ziet dit als een belemmering voor het ondernemen van activiteiten buitenshuis. Familie, schoonfamilie of de partner worden naar verhouding weinig genoemd als belemmering, evenals religie. Minder dan een op de tien vrouwen noemt deze belemmeringen. Roddel is voor een op de zeven vrouwen een reden om terughoudend te zijn bij het ondernemen van activiteiten buitenshuis. Relevante aanknopingspunten om allochtone vrouwen beter te kunnen bereiken zijn de beperkte kennis van de mogelijkheden bij een tamelijk groot deel van hen (vier op de tien) en een gering vertrouwen in de eigen capaciteiten of het belang van de eigen vaardigheden of kennis voor instellingen. Een actievere en meer informerende benadering van vrouwen lijkt op zijn plaats, zeker gezien het feit dat bijna de helft van de vrouwen zegt vrijwilligerswerk te willen doen als het ze gevraagd zou worden. Motieven voor deelname zijn er genoeg. Vrouwen zien in dat vrijwilligerswerk diverse voordelen met zich mee kan brengen. Het belangrijkste voordeel is de mogelijkheid sociale contacten te leggen. Daarnaast worden het plezier in de activiteit zelf en het opdoen van nieuwe vaardigheden en kennis door een deel van de vrouwen genoemd. In potentie valt er dus veel te winnen. Dit geldt ook voor de cultuur van de instellingen. Een kleine helft van de vrouwen onderschrijft de stelling dat instellingen een cultuur hebben die niet bij hen past. Vooral vrouwen die de Nederlandse taal slecht beheersen ervaren een grote afstand tot instellingen.

Zoals ook bij buurtcontacten en -netwerken tekenen zich verschillen af tussen vrouwen van verschillende etnische herkomst. Gezien de gemiddeld hoge leeftijd van Kaapverdiaanse en Surinaamse vrouwen en hun naar verhouding hoge arbeidsdeelname, zal het niet verwonderen dat zij werk en hun gezondheid als de belangrijkste belemmeringen noemen. De taal is voor Kaapverdiaanse vrouwen ook een grote belemmering. Opnieuw valt op dat de Kaapverdiaanse vrouwen niet gemakkelijk te interesseren zijn voor activiteiten als vrijwilligerswerk, zelfs als zij zouden worden gevraagd. Surinaamse vrouwen onderscheiden zich, evenals Antilliaanse vrouwen, als degenen die het best de weg kennen in het aanbod en het grootste vertrouwen hebben in hun eigen bijdragen aan activiteiten. De taal vormt voor deze groepen meestal geen belemmering. Wel valt op dat juist Antilliaanse vrouwen een grote afstand tot de cultuur van instellingen ervaren. Deze afstand vormt voor hen een belemmering voor participatie, samen met de zorg voor hun gezin.

Voor Turkse en Marokkaanse vrouwen vormen zorgtaken de belangrijkste belemmering om te participeren. Bij Turkse vrouwen zijn er beduidend meer factoren die hun deelname aan activiteiten belemmeren dan bij Marokkaanse vrouwen. Taal bijvoorbeeld, en hun soms slechte gezondheid. In hoofdstuk 4 kwam al ter sprake dat Turkse vrouwen naar verhouding vaak arbeidsongeschikt

zijn. Meer dan de meeste andere vrouwen ervaren Turkse vrouwen een grote afstand tot instellingen. De angst voor roddel is voor een klein deel van de Turkse vrouwen een reden om terughoudend te zijn bij het ondernemen van activiteiten buitenshuis. Ook religie weerhoudt een klein deel van hen. Marokkaanse vrouwen laten zich juist iets meer door de (schoon)familie tegenhouden. Een wat ambivalent beeld ontstaat bij deze groep als het gaat over de afstand tot instellingen. Marokkaanse vrouwen zijn het minst negatief over de cultuur van instellingen, maar zeggen het vaakst dat zij de mogelijkheden voor activiteiten buitenshuis niet kennen.

Waardering van de buurt en gebruik (buurt)voorzieningen

In dit hoofdstuk gaat het om de tevredenheid van de respondenten met hun buurt en de vraag van welke voorzieningen zij (in en buiten de wijk) gebruiken. We beginnen met een beschrijving van het oordeel van de vrouwen over een aantal fysieke en sociale buurtkenmerken. Het gaat bijvoorbeeld om de waardering van de sfeer in de straat en de wijk, de wijkbewoners, openbare ruimtes zoals pleinen en speelplaatsen, winkels en of ze zich veilig voelen in de wijk. Vervolgens staan we stil bij het gebruik van voorzieningen in de buurt. Aan de respondenten is gevraagd om aan te geven of ze gebruikmaken van voorzieningen op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg, jeugd- en jongerenwerk, sport, muziek en cultuur, buitenschoolse opvang, zelforganisaties en religieuze organisaties. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen voorzieningen in en buiten de wijk.

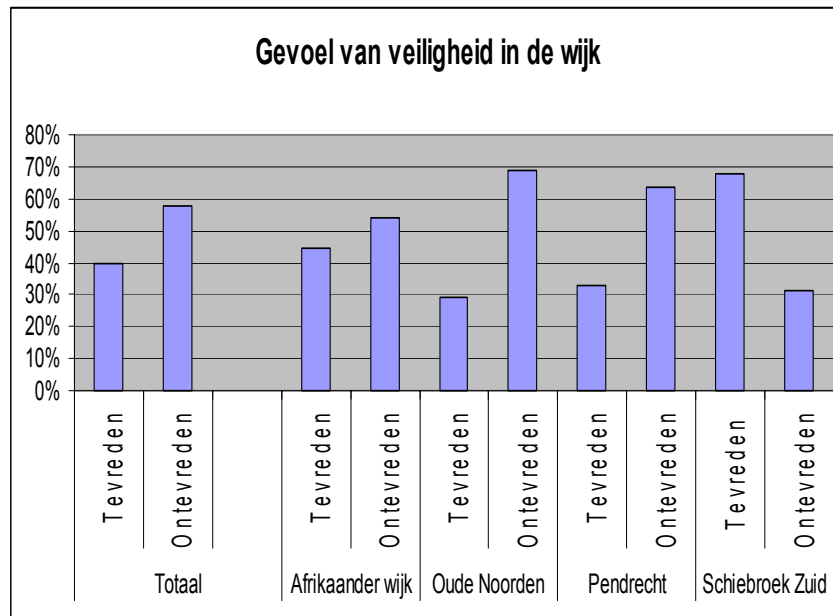
7.1 Buurtbeleving

De waardering van de buurt staat in deze paragraaf centraal. Hoe tevreden of ontevreden zijn de vrouwen over de fysieke en sociale staat van de buurt waarin ze wonen? Zijn er verschillen tussen de etnische groepen, of tussen de onderzochte buurten? Aan de vrouwen is gevraagd om voor de volgende onderwerpen aan te geven of ze daarover tevreden dan wel ontevreden zijn:

- eigen woning
- openbare ruimte
- openbaar vervoer
- winkels
- sfeer in de straat
- sfeer in de wijk
- wijkbewoners
- veiligheid

De geïnterviewden zijn over het algemeen tevreden over de wijk waarin ze wonen. Een ruime meerderheid geeft aan tevreden te zijn over bijna alle onderwerpen. Het meest tevreden is men over het openbaar vervoer en de winkels, gevolgd door de eigen woning, de openbare ruimte en de sfeer in de wijk. Minder te spreken zijn de vrouwen over de sfeer in de wijk en de wijkbewoners. Het meest ontevreden is men over de veiligheidssituatie. Zes op de tien vrouwen zijn hier ontevreden over. Een op de vier zegt ontevreden te zijn over de sfeer in de wijk en de straat, de openbare ruimte en de wijkbewoners. Als we onderscheid maken tussen fysieke en sociale buurtkenmerken, dan scoort de sociale kwaliteit enigszins slechter dan de fysieke: de vrouwen zijn het minst tevreden over de sfeer in de straat en de wijk, de inwoners van de wijk en de veiligheidssituatie.

Vrouwen van Marokkaanse en Surinaamse afkomst - evenals de vrouwen uit een ander land van herkomst - blijken zich het onveiligst te voelen. Twee op de drie zijn ontevreden over de wijkveiligheid. Dit beeld sluit aan bij de bevindingen in hoofdstuk 5, waarin we bespraken in hoeverre de respondenten het eens zijn met de stelling: 'Ik voel mij niet veilig in deze buurt'.

In de wijken het Oude Noorden en Pendrecht zijn de onveiligheidsgevoelens twee keer zo groot als in Schiebroek-Zuid. Pendrecht en het Oude Noorden scoren ook het slechtst op de onderwerpen 'de sfeer in de straat en de wijk' en 'de openbare ruimte'. Een derde van de respondenten in deze wijken geeft aan hier ontevreden over te zijn, terwijl deze percentages in de Afrikaanderwijk en in Schiebroek-Zuid rond de tien en vijftien procent liggen.

Buurtbeleving*		Eigen woning	Openbare ruimte	Openbaar vervoer	Winkels	Sfeer in de straat	Sfeer in de wijk	Wijkbewoners	Veiligheid
Totaal									
	Tevreden	76,5%	70,7%	82,6%	80%	74,1%	64%	66,5%	40%
	Ontevreden	21,7%	27,6%	14,3%	19,8%	24,1%	28%	25%	58%
Etniciteit**									
M	Tevreden	68,9%	50,8%	72,1%	63,1%	65,6%	49,2%	56,2%	27,9%
	Ontevreden	31,1%	45,1%	24,6%	36,9%	33,6%	41%	33,1%	69%
T	Tevreden	83,2%	69,2%	92,3%	93%	81,1%	74,1%	69,9%	51,7%
	Ontevreden	16,1%	29,4%	4,2%	7%	17,5%	21,7%	27,3%	45,5%
S	Tevreden	73%	68,3%	76,2%	79,4%	61,9%	61,9%	71,4%	30,2%
	Ontevreden	25,4%	31,7%	20,6%	19%	34,9%	33,3%	19%	68,3%
A	Tevreden	80,6%	88,9%	77,8%	77,8%	75%	69,4%	80,6%	50%
	Ontevreden	19,4%	8,3%	16,7%	22,2%	22,2%	25%	13,9%	50%
K	Tevreden	93,3%	95,6%	95,6%	95,6%	97,8%	80%	82,2%	53,3%
	Ontevreden	6,7%	4,4%	4,4%	4,4%	2,2%	6,7%	4,4%	46%
A	Tevreden	62,7%	90,6%	80,4%	72,5%	68,6%	54,9%	52,9%	29,4%
	Ontevreden	25,5%	9,8%	17,6%	27,5%	27,5%	31,4%	33,3%	66,7%
Wijk***									
A	Tevreden	87,1%	83,9%	95,2%	87,1%	87,1%	67,7%	70,2%	44,4%
	Ontevreden	12,1%	15,3%	3,2%	12,1%	11,3%	17,7%	15,3%	54%
O	Tevreden	76,8%	56,7%	78%	81,1%	67,7%	61,6%	58,5%	29,3%
	Ontevreden	22,6%	41,5%	18,9%	18,9%	31,1%	34,1%	38,4%	68,9%
P	Tevreden	54,5%	70,3%	73,3%	68,3%	58,4%	56,4%	69%	32,7%
	Ontevreden	39,6%	28,7%	20,8%	31,7%	38,6%	40,6%	25%	63,4%
S	Tevreden	88,7%	80,3%	84,5%	81,7%	88,7%	73,2%	76,1%	67,6%
	Ontevreden	11,3%	15,5%	14,1%	18,3%	9,9%	15,5%	11,3%	31%

* de categorie Niet van toepassing / geen mening is vanwege de lage score weggelaten

** M = Marokkaans, T = Turks, S = Surinaams, A= Antilliaans, K = Kaapverdiaans, A= anders

*** A = Afrikaanderwijk, O = Oude Noorden, P = Pendrecht, S = Schiebroek-Zuid

7.2 Gebruik van buurtvoorzieningen door de respondenten

In het algemeen kunnen we stellen dat de respondenten hoofdzakelijk gebruikmaken van voorzieningen die in hun wijk liggen. Het gaat om buurtgebonden voorzieningen als (basis)onderwijs, buitenschoolse opvang, eerstelijns gezondheidsvoorzieningen, jeugd- en jongerenwerk en welzijnsvoorzieningen. Organisaties en voorzieningen die buiten de wijk worden bezocht, zijn vooral kerken en moskeeën, en in mindere mate onderwijs- en sportvoorzieningen. Hieronder volgt een overzicht van de voorzieningen waarvan de respondenten in het onderzoek gebruikmaken, zowel binnen als buiten de eigen wijk.

		Onder- wijs	Buiten schoolse opvang	Gezond- heids- zorg	Jeugd/ jonge- renwerk	Religi- euze Org.	sport	Muziek en cultuur	Zelforg.	Welzijn	Overige
Totaal											
	In de wijk	38,7%	10,0%	89,6%	27,2%	36,1%	10,2%	3,7%	7,2%	28,9%	35,4%
	Buiten de wijk	13,9%	3,3%	5,0%	5,7%	33,7%	11,7%	9,1%	6,7%	6,3%	7,6%
Etniciteit**											
M	In de wijk	36,9%	9,8%	90,2%	20,5%	17,2%	6,6%	1,6%	1,6%	33,6%	40,2%
	Buiten de wijk	18,9%	0,8%	4,9%	4,9%	45,9%	7,4%	4,1%	4,1%	4,1%	5,7%
T	In de wijk	45,5%	2,8%	89,5%	32,9%	66,4%	9,8%	0,7%	6,3%	26,6%	31,5%
	Buiten de wijk	10,5%	2,8%	3,5%	6,3%	16,1%	17,5%	4,9%	4,2%	3,5%	7,7%
S	In de wijk	34,9%	12,7%	88,9%	23,8%	28,6%	15,9%	19,0%	22,2%	34,9%	36,5%
	Buiten de wijk	4,8%	1,6%	7,9%	3,2%	34,9%	6,3%	17,5%	1,6%	3,2%	1,6%
A	In de wijk	50,0%	27,8%	91,7%	33,3%	30,6%	5,6%	2,8%	16,7%	47,2%	36,1%
	Buiten de wijk	11,1%	11,1%	5,6%	13,9%	44,4%	19,4%	44,4%	25,0%	19,4%	19,4%
K	In de wijk	33,3%	2,2%	91,1%	31,1%	4,4%	11,1%	0,0%	0,0%	17,8%	22,2%
	Buiten de wijk	6,7%	2,2%	4,4%	2,2%	60,0%	8,9%	6,7%	22,2%	22,2%	8,9%
A	In de wijk	26,0%	21,6%	86,3%	23,5%	37,3%	15,7%	2,0%	3,9%	13,7%	46,0%
	Buiten de wijk	32,0%	7,8%	5,0%	5,9%	21,6%	9,8%	0,0%	0,0%	0,0%	10,0%
Wijk***											
A	In de wijk	52,4%	7,3%	87,9%	44,4%	64,5%	12,9%	8,1%	3,2%	40,3%	40,3%
	Buiten de wijk	9,7%	1,6%	6,5%	5,6%	13,7%	10,5%	4,0%	6,5%	4,0%	4,8%
O	In de wijk	39,0%	10,4%	94,5%	18,9%	41,5%	9,8%	1,8%	11,6%	26,2%	44,5%
	Buiten de wijk	12,8%	3,0%	2,4%	4,3%	36,6%	9,8%	7,3%	8,5%	9,8%	7,9%
P	In de wijk	30,0%	8,9%	81,2%	28,7%	11,9%	7,9%	4,0%	8,9%	32,7%	25,0%
	Buiten de wijk	19,0%	3,0%	7,9%	5,0%	36,6%	12,9%	15,8%	3,0%	4,0%	9,0%
S	In de wijk	26,8%	15,5%	93,0%	14,1%	8,5%	9,9%	0,0%	1,4%	9,9%	21,1%
	Buiten de wijk	16,9%	7,0%	4,2%	9,9%	57,7%	16,9%	12,7%	8,5%	5,6%	9,9%

* de categorie Niet van toepassing / geen mening is vanwege de lage score weggelaten

** M = Marokkaans, T = Turks, S = Surinaams, A= Antilliaans, K = Kaapverdiaans, A= anders

*** A = Afrikaanderwijk, O = Oude Noorden, P = Pendrecht, S = Schiebroek-Zuid

Vrouwen afkomstig uit de Nederlandse Antillen/Aruba hebben het vaakst contact met *onderwijsinstellingen* in de wijk (de helft). Overigens worden zij op de voet gevolgd door de Marokkaanse en Turkse vrouwen en vrouwen uit een ander herkomstland. Met andere woorden, de spreiding naar etniciteit is niet groot. De Kaapverdiaanse vrouwen hebben minder contacten met onderwijsinstellingen in de wijk: drie op de tien. De meeste vrouwen die contact hebben met onderwijsinstellingen, hebben deze op het niveau van de eigen wijk; Marokkaanse vrouwen en vrouwen uit een ander herkomstland maken het meest gebruik van onderwijsinstellingen buiten de wijk. In het onderzoek is niet nagegaan of het onderwijsinstellingen voor de kinderen of voor henzelf betreft. De hoge mate van contact

met onderwijsinstellingen buiten de wijk van vrouwen met een andere herkomst, is echter een indicatie dat deze vrouwen zelf (buiten de wijk) onderwijs volgen.

Turkse en Kaapverdiaanse vrouwen maken zeer weinig gebruik van *buitenschoolse opvang*. Dit is gezien de (hogere) leeftijd van de Kaapverdiaanse vrouwen en de geringe arbeidsparticipatie van Turkse vrouwen niet verwonderlijk. Opvallend is dat de Marokkaanse vrouwen, ondanks hun geringe arbeidsparticipatie, méér gebruikmaken van buitenschoolse opvang: ruim een op de tien Marokkaanse en Surinaamse vrouwen maakt gebruik van buitenschoolse opvang. Dit geldt voor drie op de tien vrouwen uit een ander herkomstland. Antilliaanse vrouwen zijn met vier op de tien de grootste afnemers van buitenschoolse opvang. Verreweg de meeste buitenschoolse opvang wordt gevonden in de eigen wijk. Antilliaanse vrouwen en vrouwen uit een ander herkomstland hebben het vaakst relaties met buitenschoolse opvangfaciliteiten buiten de wijk, namelijk in ongeveer een op de tien gevallen.

Met *gezondheidszorgvoorzieningen* hebben bijna alle vrouwen contact (ongeveer 95%). Negentig procent van de contacten vindt plaats in de eigen wijk. Er is nauwelijks sprake van spreiding naar etniciteit. We kunnen hieruit concluderen dat gezondheidszorgvoorzieningen een basisvoorziening vormen, waarnaar de respondenten hun weg goed weten te vinden.

Ruim een kwart van de vrouwen heeft contacten met het *jeugd- en jongerenwerk* in de eigen wijk. Hoewel de spreiding naar etniciteit niet groot is, kan worden opgemerkt dat Turkse, Antilliaanse en Kaapverdiaanse vrouwen iets vaker contacten hebben met het jeugd- en jongerenwerk in hun eigen buurt dan de overige groepen. De Antilliaanse vrouwen hebben (daarnaast) het vaakst contact met jeugd- en jongerenwerk buiten de eigen wijk (een kleine 15% tegenover ongeveer 5% bij de andere groepen vrouwen).

Religieuze organisaties worden door ruim twee derde van alle vrouwen bezocht. Marokkaanse en Turkse vrouwen hebben het vaakst een relatie met een religieuze organisatie (acht op de tien); de vrouwen afkomstig uit een ander herkomstland het minst vaak, hoewel ook van hen nog altijd zes op de tien banden heeft met een religieuze instelling. Wel zijn er verschillen tussen het gebruik van religieuze voorzieningen in de wijk en buiten de wijk. Deze verschillen zijn grotendeels te verklaren doordat er niet altijd religieuze voorzieningen van de eigen gezindte in de wijk aanwezig zijn. De Turkse vrouwen gaan veel vaker naar een moskee in de eigen wijk: 66% geeft aan dit te doen. Dit komt doordat in zowel de Afrikaanderwijk als in het Oude Noorden, waar veel Turkse respondenten wonen, een Turkse moskee aanwezig is. De Marokkaanse (46%) en Kaapverdiaanse (60%) vrouwen brengen vaker een bezoek aan een religieuze organisatie buiten de wijk. Bij de Surinaamse en Antilliaanse vrouwen en de vrouwen uit een ander herkomstland zijn de verschillen naar bezoek van religieuze instellingen in en buiten de wijk klein.

Van *sportfaciliteiten* in de eigen wijk wordt door gemiddeld 10% van de vrouwen gebruikgemaakt. Surinaamse vrouwen en vrouwen uit een ander herkomstland maken iets vaker dan gemiddeld gebruik van sportfaciliteiten in de eigen wijk, Marokkaanse en Antilliaanse vrouwen iets minder. Dit hoeft niet te betekenen dat laatstgenoemden minder sporten: Antilliaanse vrouwen hebben juist het vaakst contact met sportvoorzieningen buiten de eigen wijk (ongeveer twee op de tien).

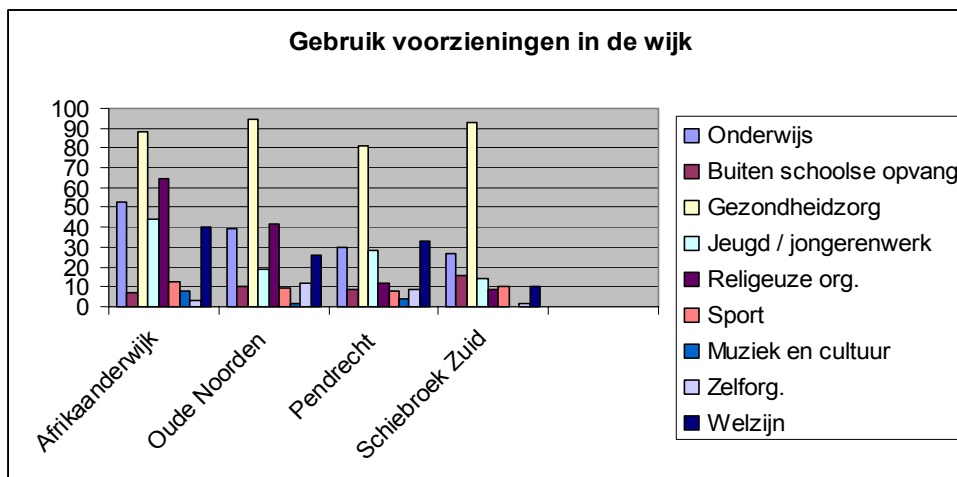
Voorzieningen op het gebied van *muziek en cultuur* binnen en buiten de eigen wijk worden vooral door Antilliaanse en Surinaamse vrouwen bezocht. Daarbij valt op dat Antilliaanse vrouwen het aanbod aan muziek en cultuur vrijwel volledig buiten de eigen wijk vinden, terwijl de Surinaamse vrouwen zowel binnen als buiten de wijk van deze voorzieningen gebruik (kunnen) maken. De overige groepen maken vrijwel geen gebruik van muziek- en cultuurvoorzieningen (ongeveer een op de twintig).

Zelforganisaties worden niet druk bezocht door Marokkaanse en Turkse vrouwen en vrouwen uit een ander herkomstland (minder dan een op de tien). Twee op de tien Surinaamse en Kaapverdiaanse vrouwen hebben wel contacten met een of meerdere zelforganisaties. In tegenstelling tot de Kaapverdiaanse vrouwen hoeven de Surinaamse vrouwen hiervoor niet de wijk uit. Voor vrouwen uit de Nederlandse Antillen blijkt de zelforganisatie een belangrijke ontmoetingsplek. Meer dan 40% geeft aan hier gebruik van te maken; een kwart van hen gaat hiervoor de wijk uit.

Gemiddeld maken ongeveer drie op de tien vrouwen gebruik van *welzijnsvoorzieningen* in de eigen wijk. Ook op dit gebied zijn Antilliaanse vrouwen de grootste afnemers (bijna de helft), op afstand gevolgd door de Surinaamse, Marokkaanse en Turkse vrouwen (gemiddeld rond de drie op de tien). Vrouwen uit een ander herkomstland maken het minst gebruik van welzijnsvoorzieningen. Overigens maken twee op de tien Kaapverdiaanse en Antilliaanse vrouwen (daarnaast) gebruik van welzijnsvoorzieningen buiten de eigen wijk. De vrouwen uit de andere groepen doen dit veel minder.

In het interview bestond de mogelijkheid om naar gebruik van *overige voorzieningen* in de wijk te verwijzen. Gemiddeld heeft ongeveer een derde van de vrouwen aangegeven van overige voorzieningen gebruik te maken. In het grote merendeel van de gevallen betreft het de bibliotheek.

In onderstaande figuur is aangegeven hoe het gebruik van voorzieningen per wijk is. Zoals we eerder in deze paragraaf opmerkten, is het lastig om uit verschillen per wijk conclusies te trekken over de mate waarin de respondenten de instellingen weten te vinden en vice versa. Dit komt doordat in sommige wijken (de Afrikaanderwijk en het Oude Noorden) simpelweg meer (verschillende) voorzieningen aanwezig zijn dan in de andere wijken.

7.3 Samenvattend

In dit hoofdstuk is eerst gekeken naar de waardering van de buurt door de respondenten in het onderzoek. Een meerderheid van de vrouwen is tevreden over bijna alle aspecten van de buurt, zoals de eigen woning, de openbare ruimte, openbaar vervoer, de winkels, de sfeer in de straat en in de wijk en de wijkbewoners. Over het algemeen zijn de vrouwen overigens iets tevredener over fysieke kenmerken van hun wijk (zoals de openbare ruimte) dan over de sociale kenmerken (zoals sfeer in de wijk). Het meest ontevreden is men over de veiligheidssituatie in de wijk: zes op de tien vrouwen zijn hierover ontevreden. Dit geldt het sterkst voor de bewoners van het Oude Noorden en Pendrecht. Als we kijken naar de etnische groepen in de onderzoeksgroep, dan zien we geen grote verschillen. Alleen de Marokkaanse vrouwen zijn op bijna alle punten ontevredener dan de andere vrouwen uit de onderzoeksgroep.

Vervolgens is gekeken naar het gebruik van voorzieningen. De vrouwen in het onderzoek maken voornamelijk gebruik van voorzieningen in de eigen wijk, behalve als deze voorzieningen in de eigen wijk niet aanwezig zijn. Het vaakst gaat het dan om religieuze voorzieningen. Gezondheidszorgvoorzieningen zijn in elke wijk aanwezig en vormen een basisvoorziening, waar dan ook negen op de tien vrouwen gebruik van maken in de eigen wijk. Ongeveer een derde van de vrouwen heeft contact met onderwijsinstellingen, jeugd- en jongerenwerk,

welzijnswerk, religieuze instellingen en overige voorzieningen in de eigen wijk. De respondenten maken aanmerkelijk minder gebruik van buitenschoolse opvang, sportvoorzieningen, muziek- en cultuurorganisaties en zelforganisaties in de eigen wijk.

Als we kijken naar de afzonderlijke etnische groepen, dan blijkt dat het gebruik van voorzieningen in en buiten de wijk sterk samenhangt met hun achtergrondkenmerken. In groepen met veel inwonende kinderen (Turkse, Marokkaanse en Antilliaanse vrouwen) wordt veel gebruikgemaakt van onderwijsvoorzieningen.

Als het over voorzieningen binnen de eigen wijk gaat, is ook het aanbod in de betreffende wijk van belang. Als een religieuze organisatie van de eigen gezindte in de wijk ontbreekt, dan wordt deze vaak buiten de eigen wijk bezocht.

Een opvallend gegeven is wel dat de Antilliaanse vrouwen in ons onderzoek er bij bijna alle voorzieningen uitspringen, in de zin dat zij een hoger dan gemiddeld gebruik rapporteren. Een gedeeltelijke verklaring voor dit hogere gebruik is wellicht hun gemiddeld betere beheersing van de Nederlandse taal.

Conclusies en aanbevelingen

Het SPR heeft als einddoel een 'levende en lerende buurt' voor ogen, waar bewoners zich verbonden voelen met elkaar en waar hun interactie met democratische instituties en sociale spelers een belangrijk aandachtspunt vormt. Het *activeren van allochtone vrouwen* is een van de speerpunten. Het SPR heeft dit tot speerpunt benoemd omdat zij constateerde dat een naar verhouding groot deel van de allochtone vrouwen in Rotterdam onvoldoende deelneemt aan het maatschappelijk leven, als gevolg van een lage opleiding, beperkte kennis van de Nederlandse maatschappij en geringe taalbeheersing. Dit geldt voor de vrouwen die behoren tot de pioniersgeneratie, die vanaf de jaren zeventig naar Nederland migreerde, maar ook voor veel vrouwen die zich later als huwelijksmigrant in Nederland hebben gevestigd. Vrouwen uit deze categorieën hebben vaak een relatief kleine actieradius en zijn sterk gebonden aan de directe omgeving en buurt. Met hun participatie in buurtverbanden zou naast hun eigen ontwikkeling ook het bredere buurtbelang gediend kunnen zijn.

Het Verwey-Jonker Instituut heeft in opdracht van het SPR onderzoek verricht naar de wijze waarop allochtone vrouwen in vier Rotterdamse wijken, te weten de Afrikaanderwijk, het Oude Noorden, Pendrecht en Schiebroek-Zuid, betrokken zijn bij hun buurt en wat voor hen belemmeringen en kansen zijn om te participeren. Ook is gekeken naar wensen en behoeften van deze vrouwen op het terrein van participatie. Tot slot is ook gekeken naar het aanbod aan voorzieningen dat reeds in de vier wijken aanwezig is.

Het hart van het onderzoeksmateriaal wordt gevormd door interviews met 460 allochtone vrouwen van de eerste generatie. Turkse en Marokkaanse vrouwen vormen de grootste etnische categorieën, gevolgd door Surinaamse vrouwen. De meeste respondenten kwamen naar Nederland voor gezinshereniging of een huwelijk met een in Nederland woonachtige partner. Een groot deel van hen heeft weinig opleiding gevolgd, twee derde heeft inwonende kinderen, een krappe helft spreekt weinig of geen Nederlands. Een kwart heeft betaald werk,

vaak een laaggeschoolde baan of een middelbare functie. Deze gemiddelden mogen niet verhullen dat er tussen en binnen de etnische groepen beduidende verschillen bestaan naar achtergrondkenmerken, zoals levensfase, arbeidsdeelname en beheersing van het Nederlands.

De *Surinaamse* en *Kaapverdiaanse* vrouwen in het onderzoek zijn gemiddeld wat ouder dan de andere vrouwen en vaker alleenstaand. Evenals de Antilliaansen werken zij het vaakst. Kaapverdiaanse vrouwen onderscheiden zich van Surinaamse doordat zij gemiddeld zeer laag zijn opgeleid; bovendien vormt hun veelal slechte beheersing van de Nederlandse taal een handicap. Surinaamse vrouwen zijn juist hoger opgeleid dan veel andere groepen vrouwen en zij zijn ook het vaardigst in het Nederlands.

Antilliaanse vrouwen en vrouwen van *overige herkomst* onderscheiden zich door een hoog aandeel alleenstaande moeders. Ook van de Surinaamse en Kaapverdiaanse moeders is meer dan de helft alleenstaand. Zowel de Antilliaanse vrouwen als vrouwen van overige herkomst zijn relatief kort in Nederland. Bij vrouwen van overige herkomst ligt de arbeidsdeelname lager. Zij lijken meer op de Kaapverdiaanse vrouwen in hun gemiddeld zeer lage opleidingsniveau en vrij geringe taalbeheersing.

Bij *Marokkaanse* en *Turkse* vrouwen in de onderzoeksgroep komen eenoudergezinnen minder voor, zoals overigens ook landelijk geldt. Het merendeel van deze vrouwen heeft inwonende kinderen. Beide etnische groepen hebben gemiddeld weinig opleiding genoten en niet meer dan een vijfde werkt buitenshuis. Ook landelijk ligt het aandeel van werkenden onder Turkse en Marokkaanse vrouwen relatief laag. Naast factoren als opleidingsniveau en taalbeheersing spelen hier ook sociale en culturele factoren mee, zoals de socialisatie van dienstbaarheid en conformiteit aan de ouders, partner en gemeenschap (Pels, 2004a; Pels & De Gruijter, 2006). Over de groepen heen blijkt taalbeheersing sterk samen te hangen met arbeidsdeelname: van de vrouwen die het Nederlands niet beheersen werkt tien procent, van de vrouwen die het goed beheersen de helft.

In paragraaf 8.1 presenteren wij de conclusies van het onderzoek, aan de hand van de onderzoeksvragen. In paragraaf 8.2 formuleren we op basis van de conclusies aanbevelingen aan het SPR. Alvorens wij echter ingaan op de resultaten, is een kort woord over de beperkingen van de studie op zijn plaats. Om te beginnen zijn de respondenten via de netwerken van de generatie van 'dochter' en vervolgens via de sneeuwbal methode geworven. Dit was een bewuste keuze, om het bereik van het onderzoek onder de deels als moeilijk bereikbaar bekendstaande groep vrouwen te vergroten, evenals het vertrouwen dat van belang is voor kwalitatieve betrouwbaarheid van de gegevens. Gezien de goede en open sfeer die meestal door de interviewende 'dochter' is ervaren, lijken wij geslaagd te zijn in de opzet om vertrouwen te wekken. Dit neemt niet weg dat sociaal wenselijke antwoorden - zeker in een tijd waarin activering en emancipatie van allochtone vrouwen hoog op de politieke agenda staan - nooit helemaal zijn uit te sluiten. Het kan goed zijn dat de behoeften en wensen die de vrouwen uiten, geëmancipeerder zijn dan hun dagelijkse praktijken en

keuzen, zoals ook uit emancipatie-onderzoek blijkt (Distelbrink & Pels, 2002). Niettemin vormen juist behoeften en wensen een belangrijk aanknopingspunt voor activering. De bevindingen zijn vanwege onze werkwijze niet generaliseerbaar in kwantitatieve zin. Dat wil zeggen dat we er niet van uit kunnen gaan dat de onderzoeksgroep een getrouwe afspiegeling vormt van de eerste generatie allochtone vrouwen in de vier bestudeerde wijken. De vraag in hoeverre wij erin zijn geslaagd non-respons onder de meest geïsoleerde vrouwen te minimaliseren, kunnen wij evenmin beantwoorden. De onverwacht hoge mate van buurtbetrokkenheid en de grote animo voor (buurt)activiteiten zouden kunnen doen vermoeden dat toch vooral de meer tot actie geneigde vrouwen zijn bereikt. Aan de andere kant kan in het geheel niet worden uitgesloten dat in de beeldvorming de activiteit van eerste generatie vrouwen onderschat en hun isolement overschat wordt. Meer in het algemeen is bij onderzoek met de genoemde beperkingen de vraag van belang of de bevindingen geschraagd worden door ander onderzoek. Hieronder hopen wij aan te tonen dat dit voor onze belangrijkste conclusies zeker het geval is.

8.1 Conclusies

Op welke manier zijn de allochtone vrouwen betrokken bij hun buurt en wat verwachten zij in dezen voor de toekomst?

Het sociale netwerk van de vrouwen blijkt voor een belangrijk deel te bestaan uit beloofbare sociale contacten. Veelal gaat het om gelijkgestemden - familieleden en vrienden - waarbij vooral de Turkse en Marokkaanse vrouwen zich vaak beperken tot de eigen etnische gemeenschap. Ook met burens is er het nodige contact: de meerderheid kan bij hen terecht voor kleine diensten, een praatje of zelfs bij persoonlijke problemen. De meeste vrouwen hebben ook nieuwe vrienden gemaakt in de buurt. De sociale contacten spelen zich dus sterk af in de directe omgeving van de vrouwen en hun netwerken zijn deels beperkt tot de eigen etnische kring.

Als er bij de onderzochte groepen al sprake is van sociaal isolement, dan vooral in de zin dat er niet veel inter-etnisch contact is. Wel zijn er twee groepen, de Kaapverdiansen en vooral de 'overigen', waarvan het merendeel vrouwen met een vluchtelingenverleden, die wat minder buurtcontacten hebben en meer dan de andere groepen deze sociale contacten zouden willen uitbreiden. Bij beide groepen speelt vermoedelijk de geringe concentratie van landgenoten in de onderzochte wijken mee, terwijl de vluchtelingenvrouwen bovendien recenter geïmmigreerd zijn en nog minder contacten hebben kunnen opbouwen.

De mate van buurtbetrokkenheid van de vrouwen is hoog. Een grote meerderheid geeft aan zich sterk betrokken bij en thuis te voelen in de buurt. Een derde van de respondenten toont zich ook bereid om iets voor de buurt te betekenen, bijvoorbeeld door mee te helpen bij de organisatie van buurtactiviteiten. Zij zijn

vooral enthousiast om te helpen op de school van de kinderen en met sport en spel; ook het organiseren van activiteiten voor vrouwen uit de wijk is een gewilde activiteit. Seksegenoten en zeker kinderen vormen dus een belangrijk aangrijppunt voor sociale activiteiten. Van alle moeders in de onderzoeksgroep wil bijna de helft wel iets doen op school (of doet dit al) en/of helpen bij sport en spel, waarbij de Marokkaanse en Surinaamse moeders er in positieve zin uitspringen. De Surinaamse, Marokkaanse en in mindere mate de Turkse vrouwen tonen zich het meest bereid zich in te zetten voor andere vrouwen uit de buurt, of zijn hier al actief in.

De interesse voor het genoemde type activiteiten blijkt ook uit de antwoorden op de vraag wat de vrouwen in de nabije toekomst in de buurt zouden kunnen of willen doen. Vier op de tien tonen zich bereid om iets te ondernemen, waarbij de voorkeur in de eerste plaats uitgaat naar activiteiten voor specifieke groepen, zoals jeugd, vrouwen en ook ouderen. Op de tweede plaats komen meer buurtgerichte activiteiten, zoals straatfeesten, ontmoetingsbijeenkomsten of het netjes houden van de buurt.

Vrijwilligerswerk is het meest in trek bij de Surinaamse en Antilliaanse vrouwen, en in mindere mate bij de Marokkaanse vrouwen en de vrouwen uit een ander land van herkomst. De Turkse en de Kaapverdiaanse vrouwen voelen weinig voor vrijwilligerswerk. Deze gegevens komen redelijk overeen met bestaand onderzoek naar etnische diversiteit in vrijwillige inzet in georganiseerd verband. De deelname aan vrijwilligerswerk is het grootst onder Surinaamse en Antilliaanse vrouwen en het geringst onder Turkse en Marokkaanse vrouwen (Van Daal, 2001; Klaver et al., 2005). Zeker de laatste groepen zijn van huis uit meer vertrouwd met informele onderlinge steun dan met georganiseerde en professionele vormen van dienstverlening. Naast mantelzorg in de engere zin moet daarbij gedacht worden aan dienstverlening in wijder verband, bijvoorbeeld van de buurt (zie bijvoorbeeld Pels & De Haan, 2003, over sociale controle en steun bij de opvoeding van kinderen) of van een weinig geformaliseerd vrouwennetwerk (bijvoorbeeld Van der Zwaard, 2004b). Ook Veikou (2002) signaleert op grond van onderzoek onder moslimvrouwen in vrouwen centra in Amsterdam een gerichtheid op 'partiële integratie'. De vrouwen richten zich niet op de Nederlandse samenleving in den brede, maar op de eigen buurt, netwerken en centra en op activiteiten in het verlengde van de zorg voor en opvoeding van hun kinderen (in Sijses, 2003; zie ook Dekker & Keuzenkamp, 2006).

Zoals participatie op de arbeidsmarkt gerelateerd is aan beheersing van de Nederlandse taal, geldt dit ook voor deelname aan de genoemde typen activiteiten: een betere beheersing van het Nederlands draagt bij aan een hogere score op (bereidheid tot) inzet voor activiteiten in de buurt of ten bate van groepen daarbinnen. De geringe (wil tot) participatie van de Turkse, Kaapverdiaanse en 'overige' vrouwen is er zeker deels mee te verklaren. Ook uit ander onderzoek komt de samenhang tussen taalbeheersing en (vrijwillige) inzet naar voren (Van Daal, 2001; Klaver et al., 2005). De beschikbare gegevens laten overigens geen harde uitspraak toe over de richting van het verband. De stap om zich vrijwillig

in te zetten wordt wellicht gemakkelijker als men taalvaardiger is, maar participatie kan er ook toe leiden dat de taalvaardigheid (verder) toeneemt. Uit onderzoek naar vrijwilligerswerk blijkt dat naast taalbeheersing ook opleidingsniveau een cruciale factor is: hoe hoger het niveau, hoe hoger de participatie. Ook hierin kan een deel van de verklaring liggen van de relatieve teruggetrokkenheid van de genoemde groepen.

Enkele factoren die volgens de algemene literatuur de mate van maatschappelijke inzet mede verklaren, zijn inkomen en gezondheid. Hoe hoger het inkomen, hoe hoger de mate van vrijwillige inzet, terwijl ziekte en handicaps een drukkend effect hebben (CBS, POLS 2003). Wij beschikken niet over objectieve gegevens hieromtrent, maar uit ander onderzoek is genoegzaam bekend dat de situatie van veel allochtone vrouwen in deze opzichten ongunstig afsteekt tegen het gemiddelde (zie bijvoorbeeld Hessing-Wagner, 2006; Merens & Van der Vliet, 2006). Het lage inkomensniveau kan ertoe bijdragen dat de voorkeur uitgaat naar betaald werk: in de onderzoeksgroep is de belangstelling hiervoor dan ook groter dan voor onbetaalde activiteiten, zoals blijkt uit de ambities die de vrouwen hebben voor de nabije toekomst.

De diversiteit in de onderzoekspopulatie, naar etnische herkomst, leeftijd, gezinsfase, arbeidsparticipatie en andere kenmerken, maakt het lastig om een nader onderscheid aan te brengen in typen. Uit oogpunt van activeringsbeleid is dat echter wel van belang. Als we ons beperken tot de belangrijkste grote lijnen, kan in ieder geval gezegd worden dat verschillende subgroepen verschillend beleid behoeven.

Ten eerste zijn er de vrouwen die werken of dat graag willen (blijven) doen. Hun opleidingsniveau en taalbeheersing lopen uiteen, zoals het contrast op deze punten tussen de Surinaamsen en Kaapverdiaansen laat zien. Taalbeheersing blijft dan ook aandacht verdienen, naast voortgaande scholing en toeleiding naar de arbeidsmarkt. Dat vrouwen zich (verder) willen ontwikkelen blijkt uit ons onderzoek, evenals uit de literatuur: 'stapelen' en doorleren na huwelijk en gezinsvorming lijken naar verhouding veel voor te komen bij allochtone vrouwen (Pels & De Gruijter, 2006). Op het punt van scholing en toeleiding verdienen de vluchtelingenvrouwen, die het merendeel uitmaken van de categorie 'overigen' in ons onderzoek, extra aandacht: hun motivatie om te werken is, zoals ook uit ander onderzoek blijkt, groot (bijvoorbeeld De Gruijter, 2005; Pels & De Gruijter, 2005).

Naast de vrouwen die betaald werk ambiëren zijn er de vrouwen die verder van de arbeidsmarkt afstaan, de categorie waarop het SPR zich vooral richt. Een laag opleidingsniveau en geringe vaardigheid in het Nederlands kunnen hierbij in het geding zijn, maar ook een geringe autonomie en zelfredzaamheid en/of een sterke focus op gezinstaken (zie ook Pels & De Gruijter, 2006). Voor deze vrouwen zijn meer laagdrempelige maatschappelijke activiteiten geschikter. Deze activiteiten zouden overigens wel zo moeten zijn ingericht dat ze op termijn een opstap (kunnen) bieden naar werk, bijvoorbeeld voor vrouwen die

willen herintreden nadat ze uit de kleine kinderen zijn. Voor deze categorie is dus eveneens naast taalles ook scholing van belang. Daar komt bij dat het opdoen van (taal)kennis en vaardigheden een belangrijke motivatie voor participatie vormt. Niettemin gaat het voornamelijk om vrouwen die maatschappelijke activiteiten ondernemen, of daarvoor zijn te winnen, die in meerdere opzichten dichterbij huis liggen. Voor de moeders onder hen vormt de betrokkenheid bij (hun) kinderen een belangrijk aangrijpingspunt, maar ook voor de anderen geldt dat zij zich graag oriënteren op bepaalde groepen mensen, of op activiteiten voor de nabije buurt. Daarbij valt nog een nader onderscheid te maken tussen vrouwen met een beperkte actieradius en een sterke voorkeur voor contacten met de eigen sekse en binnen de eigen etnische groep, en vrouwen die zich breder kunnen en/of willen oriënteren en derhalve bereikbaar zijn voor een breder scala aan activiteiten.

In de aanbevelingen zullen wij onderscheid maken naar de genoemde categorieën, waarbij wij ons, conform de onderzoeksopdracht, vooral richten op de mogelijkheden om de laatstgenoemde subgroepen vrouwen te activeren.

Welke kansen en belemmeringen komen naar voren als het gaat om participatie binnen formele of informele netwerken in de buurt?

We beginnen onze uitweiding met kansen en belemmeringen die meer bij de vrouwen zelf en hun informele netwerken gelegen zijn. Vervolgens komen kansen en belemmeringen aan de orde die verbonden zijn met de 'gelegenheidsstructuur' van activiteiten en voorzieningen.

Een deel van de vrouwen werkt of wil dat doen. Opvallend is de grote belangstelling voor scholing en betaald werk onder alleenstaande moeders, die - behalve bij de Marokkaanse en Turkse vrouwen - een flink deel uitmaken van de groep vrouwen met kinderen. Deze gerichtheid op vooruitkomen hangt waarschijnlijk samen met het lage inkomensniveau van (allochtone) moedergezinnen (Merens & Van der Vliet, 2006), die een grotere noodzaak tot het verwerven van een eigen inkomen meebrengt. Het ondersteunen van deze vrouwen zou, naast eventueel maatwerk in scholing en toeleiding, betekenen: voorzien in flexibele (deel)werktijden en toegankelijke voor-, tussen- en naschoolse kinderopvang; dat wil zeggen dat vrouwen op de kwaliteit en 'culturele sensitiviteit' ervan moeten kunnen bouwen. Vooral Turkse en Marokkaanse gezinnen maken weinig gebruik van kinderopvang (Merens, Keuzenkamp & Das, 2006). Door te werken aan vertrouwen in de kwaliteit en aansluiting bij de verwachtingen zou op dit gebied veel te winnen zijn. Ook lijkt het raadzaam vrouwen voor te lichten over de (toegenomen) betaalbaarheid van de kinderopvang voor lage inkomensgroepen en alleenstaande moeders.

Om de kansen op participatie te bevorderen is het, zeker voor de vrouwen met een grotere afstand tot maatschappelijke verbanden, van belang aan te sluiten bij hun mogelijkheden en motieven. Gezien het gemiddeld lage inkomensniveau zou (naast scholing) een kleine vergoeding soms een belangrijke stimulans kunnen zijn. Aan de andere kant zouden de kosten die aan activiteiten verbonden zijn, moeten worden geminimaliseerd, daar deze vaak een drempel tot deelname vormen.

Het opdoen van sociale contacten vormt een zeer belangrijke drijfveer voor participatie, zo blijkt uit de antwoorden op een open vraag over redenen om aan activiteiten buitenshuis mee te doen. Ook in het interviewdeel over de buurtcontacten kwam de behoefte aan ontmoeting met andere vrouwen uit de buurt klip en klaar naar voren. Aansluiting bij deze behoefte kan de aantrekkingskracht van activiteiten sterk vergroten. Voorzieningen werken nogal eens individugericht. Er zou meer uitgegaan moeten worden van het 'losse netwerk van hechte gemeenschapjes', zo stelt Van der Zwaard (2004a), waar concrete aanknopingspunten zitten voor de opbouw van sociaal kapitaal en verbetering, bijvoorbeeld kindvriendelijker maken, van de buurt.

In volgorde van frequentie noemden onze respondenten verder als drijfveren: plezier in de activiteit, opdoen van nieuwe kennis en vaardigheden en iets nuttigs doen. Deze motieven worden ook in ander onderzoek naar vrijwillige inzet gevonden. Opmerkelijk is daarbij de bevinding dat allochtonen het motief van leren en zelfontplooiing (deels ook in het kader van een mogelijke opstap naar betaald werk) veel vaker noemen dan autochtone Nederlanders (Van Daal, 1994, 2001; Klaver et al., 2005). Naast het contactmotief vormt het scholingsmotief een belangrijk aangrijpingspunt voor het stimuleren van maatschappelijke participatie. In termen van zelfontplooiing kunnen er overigens bepaalde risico's kleven aan vrijwilligerswerk, zoals Van der Zwaard (2004b) laat zien. Op grond van onderzoek onder Turkse en Antilliaanse vrouwen in Rotterdam beschrijft zij weinig geformaliseerde vrouwenverbanden die voorzien in opvang van nieuwkoomsters, onderlinge spaarsystemen of godsdienstige bijeenkomsten met een vrouwelijke *hodja*. Sommige vrouwen in haar onderzoek waren zo door anderen in beslag genomen, bijvoorbeeld door de veelvuldige hulpvragen van nieuwkoomsters, dat zij er nauwelijks aan toe kwamen hun kennis en contacten uit te breiden ten behoeve van hun eigen ontwikkeling.

In voornoemd onderzoek naar vrijwilligerswerk wordt ook betrokkenheid bij de eigen gemeenschap genoemd als motief van allochtonen om zich vrijwillig in te zetten. Dit motief is in ons onderzoek niet expliciet genoemd, maar wel geïmpliceerd in de hiervoor genoemde bevindingen over de reikwijdte van activiteiten die de vrouwen ambiëren: de voorkeur gaat uit naar activiteiten in de context van de eigen leefwereld, buurt en (vrouwen)netwerken.

Het is evident dat beheersing van de Nederlandse taal een cruciale factor is bij het vinden van werk of het nemen van de stap om te participeren in onbetaalde activiteiten buitenshuis. Ook veel wensen voor de toekomst, zoals het opdoen van nieuwe contacten, gaan sporten en vrijwilligerswerk doen, hangen samen met taalbeheersing. En dat terwijl de vaardigheid in het Nederlands bij een fors deel van de onderzoeksgroep - ongeveer de helft van de Turkse, Marokkaanse en 'overige' vrouwen - te wensen overlaat.

Deze bevinding vinden we terug in veel ander onderzoek: ondanks een grotere beleidsmatige aandacht voor taallessen voor nieuw- en oudkomers, is de praktijk weerbarstig. Met name van de vorderingen van analfabete of laagopgeleide vrouwen kan ook niet te veel worden verwacht. Voor hen zijn kleine stappen en het vergroten van ontmoetingskansen de aangewezen weg (zie ook Turkenburg & Gijssels, 2006), waarbij wellicht gedacht moet worden aan een combinatie van taallessen met de (activiteiten)praktijk: taalproductie en -interactie in een natuurlijke setting is immers van groot belang voor het succesvol leren van een tweede taal (bijvoorbeeld Hajer (2000)). Van praktijkgericht taalonderwijs is daarom meer succes te verwachten.

Voorts kan de culturele bagage die de drempel naar activiteiten en organisaties kan helpen slechten ontbreken, of brengt het (vermeende) gebrek daaraan onzekerheid teweeg, waardoor vrouwen de stap over die drempel niet durven te zetten. Onderzoek naar etnische verschillen in deelname aan vrijwilligerswerk duidt eveneens op het belang van de factor zelfvertrouwen in het geval van bepaalde groepen allochtone vrouwen, zoals bijvoorbeeld laagopgeleide Turkse en Marokkaanse vrouwen. Onzekerheid over het eigen kunnen kan potentiële gegadigden onder de nieuwe Nederlanders ervan weerhouden om zich aan te melden voor vrijwilligersactiviteiten (Lindo et al., 1997; Mercken, 2002). Onderzoek van Pels & De Gruijter (2006) naar de emancipatie van jonge Turkse en Marokkaanse moeders van de tweede generatie wijst in dezelfde richting. Veel van deze vrouwen ontberen de eigenschappen die noodzakelijk zijn om autonoom op te kunnen treden of om zich te kunnen bewegen in wijder maatschappelijk verband. De vrouwen hebben al vroeg geleerd zich te conformeren, rekening te houden met anderen en conflicten te vermijden (zie ook Bouw et al., 2003). Het is aannemelijk dat vrouwen van Caribische herkomst op dit punt veel minder drempels ervaren. Onafhankelijkheid, in materiële en immateriële zin, geldt bij hen reeds generaties lang als een gekoesterde waarde (Distelbrink, 2000). Voor andere groepen is echter laagdrempeligheid, vertrouwdheid, stapsgewijze introductie in taken, begeleiding en scholing op maat van groot belang bij de toeleiding naar activiteiten.

Voor veel van de onderzochte vrouwen vormen de zorgtaken een belangrijke drempel om zich aan activiteiten buitenshuis te wijden. Ook voor hen kan verbetering van de toegankelijkheid van kinderopvang op termijn soelaas bieden. Daarnaast lijken zij echter goed bereikbaar te zijn voor activiteiten die aansluiten op hun oudertaken. Dergelijke activiteiten kunnen ook acceptabeler zijn in

de ogen van de partner, wijdere familie en/of gemeenschap, waarvan eveneens voor een klein deel nog een remmende invloed uitgaat (zie ook Pels & De Gruijter, 2006).

Tot nu toe bespraken we factoren die vooral aan de kant van de vrouwen zelf zijn te lokaliseren. In het volgende verleggen wij het accent naar factoren die het aanbod aan activiteiten betreffen, of de wisselwerking tussen vraag en aanbod.

De vrouwen in ons onderzoek noemen allereerst een gebrek aan informatie over de mogelijkheden als een van de factoren die hen verhindert actief of actiever te worden. Ook in de literatuur over de aansluiting tussen de vraag naar en het aanbod aan voorzieningen in verschillende maatschappelijke sectoren komt dit obstakel steeds weer terug (bijvoorbeeld Pels & De Gruijter, 2005). Zeker de meer recente migranten kunnen onbekend zijn met de verschillende mogelijkheden en met de voordelen die vrijwillig werk kan opleveren in termen van kennis, vaardigheden en kansen op de arbeidsmarkt (Popovic & Daru, 2006). Bij professionals die zich bezighouden met scholing en arbeids(re-)integratie bestaat nauwelijks kennis over opvoedingsactiviteiten, buurtactiviteiten en vrijwilligerswerk. En vice versa. Deze twee groepen zouden meer van elkaars sociale kaart moeten weten, zodat zij vrouwen beter kunnen voorlichten over de mogelijkheden.

Niet alleen onbekendheid met de mogelijkheden vormt een belemmering voor participatie, maar ook de vraag of vrouwen tot het meedoen aan activiteiten worden uitgenodigd. Blijkens de literatuur vormt 'gevraagd worden' een zeer belangrijke pull-factor als het om vrijwilligerswerk gaat. Zoals wij in hoofdstuk 1 uiteenzetten, zullen nieuwe Nederlanders minder snel gevraagd worden, gezien hun naar etnische afkomst beperkte netwerk en lagere participatiegraad in reguliere instituties. Hoewel ons onderzoek niet beperkt is tot activiteiten in het kader van georganiseerd vrijwilligerswerk, bevestigt het dat 'niet gevraagd worden' een belemmering kan vormen voor participatie.

De aanwezigheid van voor de vrouwen toegankelijke voorzieningen is eveneens van belang. Uit ons onderzoek is bijvoorbeeld gebleken dat de feitelijke deelname aan activiteiten of bereidheid daartoe naar verhouding laag is in Schiebroek-Zuid, een bevinding die lijkt samen te hangen met het relatief lage voorzieningenniveau in de wijk.

Naast het voorzieningenniveau speelt ook de kwestie mee van de spanning tussen vraag en aanbod. We hebben gezien dat de culturele afstand die de vrouwen in ons onderzoek ervaren, een behoorlijk gewicht in de schaal legt: voor een kleine helft van hen vormt 'de cultuur van instellingen' een struikelblok bij participatie. We vinden hier overigens een samenhang met taalbeheersing: naarmate deze beter is, ervaren de respondenten minder culturele barrières. Survey-onderzoek wijst uit dat taalbeheersing en oriëntatie op Nederland (in cultureel en sociaal opzicht) aan elkaar gerelateerd zijn, terwijl het onderzoek naar vrijwillige inzet

van Van Daal (2001) en Klaver et al. (2005) erop duidt dat taalbeheersing en gerichtheid op Nederland op hun beurt samenhangen met de mate van vrijwillige activiteit.

Hoe dan ook ervaart vooralsnog een deel van de vrouwen een kloof tussen hun waarden en verwachtingen en de cultuur van instellingen. Een trend die in dit verband vermelding verdient is die van interculturalisering. Vanaf halverwege de jaren negentig zijn er proefprojecten uitgezet om allochtonen meer te betrekken bij het reguliere vrijwilligerswerk (Lindo et al., 1997). Sinds enkele jaren ontwikkelen de ondersteuningsorganisaties CIVIQ en FORUM hiertoe een landelijk programma interculturalisering. Ook lokaal is er veel activiteit op dit terrein. Wie de zoektermen 'interculturalisatie vrijwilligerswerk' in Google intikt krijgt d.d. november 2006 30.800 hits. Zoals echter ook geldt voor andere sectoren, bijvoorbeeld onderwijs en zorg (zie bijvoorbeeld Crommelin & Vrieling, 2001, resp. Pels & De Gruijter, 2005), stuit dit proces op forse weerstanden en verloopt het zeer traag. Interculturalisatie blijft alle aandacht verdienen, bijvoorbeeld door een 'gemengde' samenstelling van besturen en personeel na te streven, door te werken met intermediairs en door aanpassing van op uniforme klantengroepen gerichte werkwijzen.

Ten slotte een enkel woord over de bredere maatschappelijke context. Zoals in het eerste hoofdstuk gesteld, kan de verhouding minderheden-meerderheid van invloed zijn op de bereidwilligheid om maatschappelijke activiteiten te ontplooiën. Wanneer er sprake is van stigmatisering en assimilatie-druk, zullen nieuwe Nederlanders minder snel bereid zijn zich in te zetten voor het algemeen belang en zich eerder richten op de eigen kring. Hoewel uit een toenemend aantal onderzoeken naar voren komt dat het klimaat ten aanzien van migranten en hun nakomelingen de laatste jaren is verslechterd, is het thema door de vrouwen nauwelijks genoemd. Het werd wel aangekaart als belemmering door enkele 'dochters'. Niettemin is het aannemelijk dat de relatieve teruggetrokkenheid van enkele subgroepen van de onderzoekspopulatie en hun neiging zich te oriënteren op de eigen vertrouwde kring deels verband houdt met de negatieve receptie vanuit de Nederlandse samenleving.

Tot welke conclusies leidt de confrontatie tussen de behoeften van de vrouwen, de vraag, en het huidige aanbod aan activiteiten en voorzieningen in en om de buurt?

Om te beginnen kunnen we stellen dat de aanwezige buurtvoorzieningen op veel waardering kunnen rekenen bij de respondenten in het onderzoek. Een meerderheid is tevreden over de eigen woning, de openbare ruimte, het openbaar vervoer, de winkels, de sfeer in de straat en in de wijk en de wijkbewoners. De fysieke kenmerken van de wijk scoren wel wat hoger dan sociale kenmerken zoals de sfeer in de wijk. Vooral de veiligheidssituatie springt er negatief uit: daarover zijn zes op de tien vrouwen ontevreden, waarbij het Oude Noorden en Pendrecht het slechtst uit de bus komen. Het is opmerkelijk dat de Marokkaanse

vrouwen bijna op alle punten ontevredener zijn dan de rest. Wellicht hangt hun onvrede samen met hun bewustzijn van het feit dat Marokkaanse jongeren sterk oververtegenwoordigd zijn in de criminaliteitsstatistieken (bijvoorbeeld Blom et al., 2005). Ander onderzoek duidt eveneens op een angst van (allochtone) ouders voor de gevaren van 'de straat', die ook onevenredig groot zijn in de concentratiewijken waarin veel allochtonen wonen (bijvoorbeeld Pels, 1998; Pool, Geense & Lucassen, 2005). De veiligheidssituatie in deze wijken verdient dan ook onverminderd aandacht, zoals ook het SPR (2005) stelt. Overigens zou hier bij activering van vrouwen op ingespeeld kunnen worden, bijvoorbeeld door buurtmoederprojecten op te zetten, naar het model van de Marokkaanse buurtvaders (zie ook De Gruijter & Pels, 2005).

De beperkte actieradius die uit de sociale netwerken van de vrouwen bleek, vinden we weerspiegeld in het gebruik van voorzieningen. De vrouwen in het onderzoek maken voornamelijk gebruik van voorzieningen in de eigen wijk, behalve als deze er niet in voorziet, zoals soms opgaat voor kerken/moskeeën. Instellingen voor gezondheidszorg zijn in elke wijk aanwezig en vormen een basisvoorziening, waar dan ook negen op de tien vrouwen gebruik van maken in de eigen wijk. Ook de bibliotheek is een veel bezochte instelling. Verder heeft ongeveer een derde van de vrouwen contact met onderwijsinstellingen, jeugd- en jongerenwerk, welzijnswerk, religieuze instellingen en overige voorzieningen in de eigen wijk. Van buitenschoolse opvang, sportvoorzieningen, muziek- en cultuurorganisaties en zelforganisaties in de eigen wijk wordt aanmerkelijk minder gebruikgemaakt. Het voorzieningengebruik springt er bij de Antilliaanse/Arubaanse vrouwen uit in positieve zin, vermoedelijk in samenhang met hun sterkere oriëntatie op Nederland en hun betere taalbeheersing, terwijl subgroepen met inwonende kinderen veel gebruikmaken van onderwijsvoorzieningen. Het is duidelijk dat de basisgezondheidszorg, de bibliotheek en het onderwijs belangrijke 'vindplaatsen' vormen waar activiteiten en trefpunten voor vrouwen kunnen worden aangehaakt.

Ook uit ander onderzoek komt naar voren dat allochtonen relatief weinig gebruikmaken van reguliere voorzieningen, bijvoorbeeld op het gebied van sport, cultuur, zorg en welzijn (bijvoorbeeld Janssens & Bottenburg, 1999; OCW, 2006; Pels, 2004b). Nieuwe Nederlanders zijn eveneens ondervertegenwoordigd in organisaties van vrijwilligers, zoals bewonersverenigingen, evenals in reguliere organisaties die werken met vrijwilligers. In 2000 leverden allochtonen in Rotterdam vergeleken met autochtonen de helft minder vrijwillige inzet in een sportorganisatie of andere algemene organisatie (Van Daal, 2001). Naast factoren als inkomen, kinderopvang (in de naar verhouding relatief kinderrijke gezinnen) en gezondheid, speelt ook de afstand tot de voorzieningen, tussen 'vraag' en 'aanbod', mee in het relatief geringe gebruik van diensten van reguliere organisaties en van vrijwillige inzet daarbinnen. Hierbij speelt een rol dat het nog vaak gebruikelijk is om top-down te werken vanuit een professioneel verankerd aanbod, en dat aan behoeftenonderzoek en dialooggericht werken

vaak lippendienst wordt bewezen, maar dat dit feitelijk niet wordt geïmplementeerd (bijvoorbeeld Pels, 2004b). De basisgezondheidszorg, de bibliotheken en deels ook het onderwijs hebben kennelijk een aanbod dat meer tegemoetkomt aan de verwachtingen en laagdrempeliger is georganiseerd. Het zou daarom een goede zaak zijn als er meer gebruikgemaakt werd van leerervaringen uit 'goede praktijken' binnen deze voorzieningen.

Zoals we reeds bespraken, levert de deelname aan min of meer formele voorzieningen maar een gedeeltelijk beeld op van de participatie in sociale verbanden buitenshuis. Naar het zich laat aanzien leggen informele vrouwen-netwerken voor de onderzochte categorie allochtone vrouwen eveneens gewicht in de schaal, en kunnen deze een belangrijk aanknopingspunt vormen voor activering. Temeer daar een individugerichte benadering minder lijkt aan te sluiten op de habitus van veel allochtone vrouwen, waarin een relationele oriëntatie vaak centraal staat (zie ook bijvoorbeeld Pels, 1991; Pels & De Gruijter, 2006).

Er is bij de vrouwen veel zelforganiserend vermogen. Voorloopsters verdienen ondersteuning, bijvoorbeeld in de vorm van begeleiding. Ook kan de ontwikkeling van informeel leiderschap worden gestimuleerd. Daarnaast is feitelijk een vorm van het vrijwel overal verdwenen opbouwwerk nodig om dergelijke bottom-up ontwikkelingen te ondersteunen.

Continuïteit van activiteiten is belangrijk. In de praktijk kan er een groot aanbod van activiteiten voor allochtone vrouwen zijn, maar een weerkerende klacht blijft het incidentele karakter ervan (zie bijvoorbeeld Pels & De Gruijter, 2005). Dit maakt het lastig om vrouwen écht te betrekken. Een structurele inbedding van activiteiten en projecten is van belang. Daarbij zou, indachtig het gegeven dat verschillende categorieën vrouwen verschillende mogelijkheden en wensen hebben, gedacht moeten worden aan een continuüm van activiteiten, van eenvoudige buurtactiviteiten tot re-integratie op de arbeidsmarkt. De OK-banken (onbenutte kwaliteiten) vormen wellicht een goede plek om bovengenoemde activiteiten onder te brengen.

8.2 Aanbevelingen: kansen voor sociale activering

We beginnen deze paragraaf met enkele algemene aanbevelingen om de emancipatie van allochtone vrouwen te ondersteunen (zie ook Pels & De Gruijter, 2006). Vervolgens spitsen we de aanbevelingen toe op de door ons onderscheiden subgroepen.

Algemene aanbevelingen

Opleidingsniveau en taalbeheersing blijken krachtige factoren als het om participatie gaat. Investing in het onderwijs via voor- en vroegschoolse programma's, inburgering en bijscholing is dan ook van blijvend belang. Omdat

allochtone vrouwen relatief veel ‘stapelen’ en positief staan tegenover ‘levenslang leren’, dienen zij hiertoe zoveel mogelijk kansen te krijgen. Aandacht voor taalonderwijs blijft vooralsnog noodzakelijk. Het huidige aanbod treft niet altijd doel, deels omdat het weinig aansluit op de behoeften en leefwereld van de betrokkenen. Meer praktijkgericht taalonderwijs, *on the job* of in de context van maatschappelijke activiteiten, zou hier uitkomst kunnen bieden.

De opvoeding in het gezin beïnvloedt de onderwijskansen, ontwikkeling van de zorghabitus en geneigdheid tot conformiteit van vrouwen. Ouders van nu blijken veranderingsgezind, maar hebben veel vragen over hoe zij te werk moeten gaan. Opvoedingsondersteuning die aansluit bij deze vragen is van groot belang. Programma’s voor (opvoedings-)ondersteuning zouden ook aandacht moeten besteden aan ontwikkeling van de competenties, bij zowel moeders als hun dochters, die voor autonoom functioneren en maatschappelijk participeren noodzakelijk zijn. Ook bij het stimuleren van maatschappelijke participatie van vrouwen die (nog) niet aan betaald werk kunnen of willen deelnemen zou *empowerment*, het vergroten van de eigen kracht en competenties, een expliciet uitgangspunt moeten vormen.

Allochtone vrouwen die buitenshuis werken zijn binnen hun etnische gemeenschap vaak pioniers als het gaat om de combinatie van zorg en werk. Zij zijn relatief onbekend met de (ondersteunings-)mogelijkheden bij het combineren van deze taken en met de voorzieningen op het terrein van kinderopvang. Hierover zou al voor de fase van gezinsvorming voorlichting en uitwisseling moeten zijn, bijvoorbeeld met hulp van rolmodellen en mentoren onder hun generatiegenoten. Ook kan men de partners betrekken bij dergelijke voorlichting, mede in het kader van een meer gelijke taakverdeling. Om een mentaliteitsverandering bij mannen te bewerkstelligen, zou kunnen worden ingespeeld op het feit dat mee-opvoeden voor allochtone vaders acceptabeler is dan meedoen in het huishouden.

Naast aandacht voor participatieverhoging aan de kant van de vrouwen door middel van scholing, ondersteuning en voorlichting, is ook inspanning nodig voor verbetering aan de aanbodkant, voor het toegankelijker maken van activiteiten en voorzieningen waarin vrouwen (zouden kunnen) participeren en van voorzieningen die daartoe voorwaardelijk zijn, zoals de kinderopvang.

Om te beginnen is een betere en meer laagdrempelige informering op zijn plaats. Voorzieningen met een groot bereik, zoals scholen, moskeeën en bibliotheken, zouden informatie kunnen verschaffen over mogelijkheden om zich in te zetten in de buurt, op school, samen met andere vrouwen. Ook zou vanuit deze laagdrempelige voorzieningen de interesse kunnen worden gewekt voor vooralsnog minder bekende of gewilde activiteiten op het gebied van sport en cultuur. Daarnaast zouden professionals afkomstig van verschillende werkterreinen elkaars aanbod beter moeten kennen, zodat zij vrouwen daarover ook beter kunnen voorlichten.

Voorts vormt ‘de cultuur van instellingen’ nog steeds een struikelblok bij participatie. Interculturalisatie van voorzieningen blijft vooralsnog van belang,

bijvoorbeeld door instelling van naar afkomst gemengde besturen, meer diversiteit in het personeelsbestand, inzet van intermediairs en regelmatige peiling van verwachtingen en behoeften van (beoogde) participanten. Daaruit volgend kan meer aangesloten worden bij wat leeft. Het onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat vrouwen geïnteresseerd zijn in deelname aan activiteiten om kinderen, seksegenoten of ouderen te ondersteunen. Een deel heeft een voorkeur voor weinig geformaliseerde activiteiten in eigen netwerken. 'Uitnodigen' vormt blijkens ons onderzoek en dat van anderen een belangrijke eerste stap in het proces van activering. Daarbij zijn verschillende varianten denkbaar die meer of minder sturend zijn. Enerzijds kan gewerkt worden langs de weg van de verleiding, waarbij optimaal wordt aangesloten bij de beleving en voorkeuren van vrouwen. Anderszijds kan meer directief gehandeld worden, zoals scholen laten zien die contracten afsluiten met ouders over wederzijdse inzet en verplichtingen. Ook zouden vrouwen uitgedaagd kunnen worden om hun verantwoordelijkheid te nemen, bijvoorbeeld waar het de door henzelf ervaren onveiligheid in de buurt betreft. Wel moet ervoor gewaakt worden dat activiteiten - tenzij dat strookt met de bestaande wet- of regelgeving - geen onvrijwillig of verplichtend karakter krijgen. Dit kan namelijk contraproductief werken (Van Oudenampsen & Van Vliet, te verschijnen; zie ook Van den Berg, 2007). Ten slotte dient een einde te komen aan het ad hoc karakter dat veel activiteiten voor allochtone vrouwen kenmerkt. Een structurele inbedding van activiteiten en projecten is van belang. Daarbij zou, gezien de uiteenlopende mogelijkheden en wensen van vrouwen, gedacht moeten worden aan een continuüm van eenvoudige buurtactiviteiten tot (re-)integratie op de arbeidsmarkt.

Een laatste algemene opmerking betreft het sociale klimaat waarin vrouwen uit etnische groepen, en dan vooral vrouwen met een islamitische achtergrond, zich een plaats moeten vinden in de samenleving. Het proces van 'dubbele emancipatie' van allochtone vrouwen, binnen de eigen kring en de Nederlandse samenleving, is gediend met nuancering van de beeldvorming over allochtonen en moslims en het tegengaan van discriminatie op de arbeidsmarkt en in andere instituties.

Aanbevelingen gericht op de onderscheiden subcategorieën

- *Vrouwen die (willen) werken*

Deze vrouwen zijn net als de andere categorieën gebaat bij extra aandacht voor hun beheersing van het Nederlands en voor voortgaande scholing. Voor hen kan toeleiding naar onderwijsvoorzieningen en bemiddeling van belang zijn. Zeker als het gaat om laaggeschoolden kan ook gedacht worden aan creatie van specifieke (para)professionele functies, bijvoorbeeld als intermediairs die de afstand tussen nieuwe Nederlanders en reguliere voorzieningen helpen overbruggen. Zoals geldt voor andere activiteiten voor allochtone vrouwen moet wel het incidentele, projectmatige karakter van dergelijke werkgelegenheidsprojecten worden overstegen om arbeidskansen reëel te verbeteren (zie De Gruijter et al., te verschijnen).

Vrouwen die nog niet buitenshuis werken, maar dat op termijn wel willen, zouden langs verschillende wegen tot participatie kunnen worden gestimuleerd: van ondersteuning om in vrijwillige activiteiten te participeren tot het in stand houden van de band met de arbeidsmarkt, het op peil houden van hun vakkennis en het faciliteren van hun herintreding.

- *Vrouwen die verder van de arbeidsmarkt afstaan*

Voor deze vrouwen zijn meer laagdrempelige maatschappelijke activiteiten aangewezen. Deze activiteiten zouden overigens wel zo moeten zijn ingericht dat ze op termijn een opstap (kunnen) bieden naar werk, bijvoorbeeld voor vrouwen die willen herintreden nadat ze uit de kleine kinderen zijn. Taalles en scholing zijn uiteraard ook voor deze vrouwen van belang. Voor de moeders onder hen vormt de betrokkenheid bij (hun) kinderen een goed aangrijpingspunt, maar ook voor de anderen geldt dat zij zich graag oriënteren op bepaalde groepen mensen, of op activiteiten voor de nabije buurt.

De vrouwen in deze categorie zijn doorgaans laag opgeleid en zij kunnen lijden onder een gebrekkige vaardigheid in het Nederlands en een gering zelfvertrouwen. Voor activering van deze vrouwen is allereerst *empowerment* van belang, en verhoging van de zelfredzaamheid. Verder hebben zij meer dan anderen vrijheid nodig om taken uit te proberen (zie ook RMO, 1997). Vertrouwdheid, stapsgewijze introductie in taken, begeleiding en scholing op maat zijn van groot belang bij hun toeleiding naar activiteiten.

De betreffende vrouwen moeten meestal rondkomen van een relatief laag inkomen. Een kleine vergoeding voor hun vrijwillige inzet zou een belangrijke stimulans kunnen zijn. Aan de andere kant zouden de kosten die aan activiteiten verbonden zijn moeten worden geminimaliseerd, daar deze vaak een drempel tot deelname vormen.

Een deel van de betrokken vrouwen heeft een beperkte actieradius en beperkt zich meer tot de eigen sekse en etnische kring. Vooral in hun geval zou aangesloten moeten worden bij eigen behoeften, motieven, 'gebruiksmanieren' en netwerken, en zouden vertrouwde plekken moeten worden gecreëerd voor ontmoeting, informatie en ontwikkeling van initiatieven (Van der Zwaard, 2004a). Juist bij deze categorie van het minst voor regulier aanbod bereikbare vrouwen moeten top-down-structuren en een instrumentele benadering worden vermeden. Andere vrouwen zijn breder georiënteerd en willen hun kring en ervaringen juist vergroten. Zij zijn bereikbaar voor een breder scala aan activiteiten en kunnen directer worden toegeleid naar bestaande activiteiten en voorzieningen.

Overigens mag laagdrempeligheid in geen geval betekenen dat vrouwen in een bepaalde benadering worden vastgezet. Bij elk aanbod moet de mogelijkheid van doorstroom en doorgroei worden ingebouwd. Een van de mogelijkheden hiertoe is activiteiten aan te haken bij 'sleutelfiguren', bij vrouwen die net een stapje verder zijn. In dit verband verdient ook de ontwikkeling van informeel leiderschap een krachtige stimulans.

Literatuur

Berg, M. van den (2007). *“Dat is bij jullie toch ook zo?” Gender, etniciteit en klasse in het sociaal kapitaal van Marokkaanse vrouwen*. Amsterdam: Aksant.

Berry, J.W., & Sam, D. (1998). Acculturation and adaptation. In: J.W. Berry, M.H. Segall & Ç. Kagitçibasi (eds.), *Handbook of cross-cultural psychology. Volume 3: Social behavior and applications*, pp. 291-327. Boston et al.: Allyn and Bacon.

Bouw, C., Merens, A., Roukens, K., & Sterkx, L. (2003). *Een ander succes. De keuzes van Marokkaanse meisjes*. Amsterdam/Den Haag: SISWO/SCP.

Blom, M., Oudhof, J., Bijl, R.V., & Bakker, B.F.M. (2005): *Verdacht van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen nader vergeleken*, Den Haag: WODC/CBS.

Butter, E. (2005). *Pijlers voor bruggenbouwers: over de ondersteuning van allochtone vrijwilligersorganisaties*. Amsterdam: Amsterdams Centrum Buitenlanders.

Canatan, K., Ljamai, A., & Oudijk, C.H. (2005). *De maatschappelijke rol van de Rotterdamse Moskeeën*. Rotterdam: COS.

CBS (2003). *Permanent Onderzoek Leefbaarheid (POLS)*. Statline.

Crommelin, C.A., & Vrielink H.S. (2001). *Allochtoon personeel in PO en VO*. Amsterdam: Regioplan.

Daal, H.J. van (1994). *De nieuwe vrijwilligers. Een onderzoek naar vrijwilligerswerk door allochtonen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Daal, H.J. van (2001). *Het middenveld als smeltkroes? Verschuivingen in deelname aan verenigingsleven en vrijwilligerswerk in multicultureel Rotterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

- Daal, H.J. van (2002). *Geef ze de ruimte. Een onderzoek naar zelforganisaties van allochtonen, gemeentelijk integratiebeleid en mogelijkheden voor donatiebeleid van fonds 1818*. Utrecht: VerweyJonker Instituut.
- Daal, H.J. van, & Broenink, N. (1998). *Intercultureel vrijwilligerswerk. Ervaringen en tips*. Utrecht: Van Arkel.
- Dekker, P., & Keuzenkamp, S. (2006). Maatschappelijke participatie. In: S. Keuzenkamp & A. Merens (red.), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, pp. 211-234. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Distelbrink, M. (2000). *Opvoeden zonder man. De opvoeding en ontwikkeling in Creools-Surinaamse een- en tweoudergezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Distelbrink, M. & Hooghiemstra, E., m.m.v. S. Smit (2005). *Signalement 3a. Allochtone gezinnen: feiten en cijfers*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.
- Distelbrink, M., & Pels, T. (2002). Normatieve oriëntaties en binding. In J. Veenman (red.), *De toekomst in meervoud. Perspectief op Multicultureel Nederland*, pp. 115-145. Assen: Van Gorcum.
- Gemeente Rotterdam (2006). *Veiligheidsindex 2006. Meting van veiligheid in Rotterdam*. Gemeente Rotterdam.
- Gruijter, M. de (2005). *Kansen en belemmeringen bij maatschappelijke participatie van hoger opgeleide vrouwelijke vluchtelingen. Vooronderzoek voor het project Barrière of Carrière?* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Gruijter, M. de, & Pels, T. (2005). *De toekomst van buurtvaderschap. Professionalisering met behoud van zeggenschap*. Baarn: Odyssee.
- Hajer, M. (2000). Creating a language promoting classroom. Content-area teachers at work. In J.K. Hall & L. Stoops Verplaetse (eds.) *Second and foreign language learning through classroom interaction*, pp. 265-287. Mahwah, New Jersey/London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Harchaoui, S., & Huinder, C. (Red.) (2003). *Stigma: Marokkaan! Over afstoten en insluiten van een ingebeelde bevolkingsgroep*. Utrecht: FORUM.
- Hazeu, C., Boonstra, N., & Jager-Vreugdenhil, M. (2005). *Buurtinitiatieven en buurtbeleid in Nederland anno 200 : analyse van een veldonderzoek van 28 casussen*. Den Haag: WRR
- Hessing-Wagner, J. (2006). Gezondheid. In S. Keuzenkamp & A. Merens (red.), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, pp. 147-163. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Jansen, M. (1996). Allochtone vrijwilligers in Amsterdamse speeltuinen. *Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en Jeugdwerk*, 8(3), 28-32.
- Janssens, J., & Bottenburg, M. (1999). *Etnische tweedeling in de sport*. Arnhem: NOC/NSF.
- Keuzenkamp, S. en Oudhof, K. (2000). *Emancipatiemonitor 2000*. Den Haag: SCP.
- Klaver, J., Tromp, E., & Oude Ophuis, R. (2005). *Allochtonen en vrijwilligerswerk*. Amsterdam: Regioplan.
- Lindo, F., Heelsum, A. van, & Penninx, R. (1997). *RMO achtergrondstudie. Op zoek naar eigen kracht. Vrijwilligerswerk en burgerschap onder minderheden*. Rijswijk: RMO.
- Lucht, F. van der, & Foets, M. (2005). Allochtonen en gezondheid. In: *Volksgezondheid Toekomstverkenning. Nationaal Kompas Volksgezondheid*. Bilthoven: RIVM.
- Mercken, C. (2002). *Een buurt vol verhalen. Met buurtreminiscentie werken aan de integratie van generaties en culturen*. Utrecht: NIZW Uitgeverij.
- Merens, A. (2006). Betaalde arbeid. In S. Keuzenkamp & A. Merens (red.), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, pp. 68-91. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Merens, A., Keuzenkamp, S., & Das, M. (2006). Combinatie van arbeid en zorg. S. Keuzenkamp en A. Merens. *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: SCP, p. 91- 127.
- Merens, A. & Vliet, R. van der (2006). Inkomen. *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, pp. 128-147. Den Haag: SCP.
- Ministerie OCW (2006). *Actieplan Cultuurbereik 2005-2008. Informatie voor gemeenten en provincies*. Den Haag: Ministerie OCW.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2006). *Meerjarenbeleidsplan emancipatie 2006-2010. Emancipatie: vanzelfsprekend, maar het gaat niet vanzelf*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- Oudenampsen, D., & Vliet, K. van (2007). *Vrijwillige inzet in de zorg en maatschappelijke ondersteuning. Bijdrage aan de Toekomstverkenning vrijwillige inzet 2015*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T. (1991). *Marokkaanse kleuters en hun culturele kapitaal: Opvoeden en leren in het gezin en op school*. Amsterdam/Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Pels, T. (1998). *Opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland. De creatie van een nieuw bestaan*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T. (2004a). *Essay Emancipatie en Gezin: in alle diversiteit een goed span*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.

- Pels, T. (2004b). Zorg voor het allochtone gezin: de spanning tussen vraagsturing en beschaving. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, 58(3), 26-33.
- Pels, T., & Gruijter, M. de (red.) (2005). *Vluchtelingengezinnen en Integratie. Opvoeding en ondersteuning in Iraanse, Irakese, Somalische en Afghaanse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T., & Gruijter, M. de (red.) (2006). *Emancipatie van de tweede generatie. Keuzen en kansen in de levensloop van jonge moeders van Marokkaanse en Turkse afkomst*. Assen: Van Gorcum.
- Pels, T., & Haan, M. de (2003). *Continuity and change in Moroccan socialization. A review of the literature on socialization in Morocco and among Moroccan families in the Netherlands*. Utrecht: University of Utrecht/Verwey-Jonker Institute.
- Pels, T., Dogan, G., & El Madkouri, H. (2006) *Pedagogiek in moskee Ayasofya*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut en FORUM.
- Penninx, R., & Slijper, B. (1999). *Voor elkaar: integratie, vrijwilligerswerk en organisaties van migranten*. Amsterdam: IMES i.o.v. ministerie van VWS/DSB.
- Pew Research. *Islamic Extremism. Common Concern for Muslim and Western Publics*. 14 July 2005 (<http://pewglobal.org/reports/pdf/248.pdf>), accessed 21/7/2005.
- Pool, M., Distelbrink, M., & Lucassen, N. (2006). *Ouders aan het woord. Hoe gezinsvriendelijk is Rotterdam?* Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.
- Pool, M., Geense, P., & Lucassen, N. (2005). *Allochtone gezinnen: opvoeden van tieners*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.
- Popovic, M., & Daru, S. (2006). *Meedenken, meedoen. Een methodiek om participatie van vluchtelingen in het vrijwilligerswerk te verhogen*. Utrecht: CIVIQ.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2006). *Niet langer met de ruggen tegen elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: RMO.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1997). *RMO-advies 5. Uitsluitend vrijwillig!? Maatschappelijk actief in vrijwilligerswerk*. Rijswijk: RMO.
- Scheepers, P., Gijsberts, M., & Coenders, M. (2002). Ethnic exclusionism in European countries. Public opposition to civil rights for legal migrants as a response to perceived ethnic threat. *European sociological review*, 18 (1), 17-34.
- Sijses, B. (2003). *Emanciperen (en botsen) met behoud van geloof*. Gevonden op: [www. Forum.nl](http://www.forum.nl) / Trendsite.

- Sociaal Platform Rotterdam (2006). *De sprong vooruit. SPR Voorstel*. Rotterdam: Sociaal Platform Rotterdam.
- Snel, E., & Stavenuiter, M. (2002). *In de fuik: Turken en Marokkanen in de WAO*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2006). *Sociaal Cultureel Rapport 2006*. Den Haag: SCP.
- Strooij, H. 2000. Eilanden aan de Maas: De Kaapverdische gemeenschap van Rotterdam. In: I. van Kessel en Nina Tellegen (red.) *Afrikanen in Nederland*. Amsterdam: Koninklijk Instituut voor de Tropen. Leiden: Afrika Studie Centrum.
- T.K. 29203, nr.3 (2003-2004). *Rapportage integratiebeleid etnische minderheden 2003*. Brief van de ministers van sociale zaken en werkgelegenheid en voor vreemdelingenzaken en integratie.
- T.K. 29203, nr. 16 (2004-2005). *Rapportage integratiebeleid etnische minderheden 2003*. Brief van de ministers van sociale zaken en werkgelegenheid en voor vreemdelingenzaken en integratie.
- T.K. 30304, nr. 2 (2005-2006) *Jaarnota Integratiebeleid 2005*.
- Turkenburg, M., & Gijsberts, M. (2006). Onderwijs en inburgering. In S. Keuzenkamp & A. Merens (red.), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, pp. 39-68. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Uiters, E. (2006). Contacten tussen allochtonen en autochtonen. *Integratiekaart 2006. Bijlage bij de Jaarnota Integratiebeleid 2006*, pp. 49-61. Den Haag: CBS/WODC-Ministerie van Justitie.
- Veikou, M. (2002). *Contextualizing multiculturalism and integration of north african migrants in Amsterdam*. IMES presentatie onderzoekspaper 22-11-2002.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Den Haag: WRR.
- Wonderen, R. (2005). *Quick Scan van vier buurten in Rotterdam*. Verwey-Jonker Instituut: Utrecht.
- Zwaard, J. van der (2004a). Zoek de verbanden! Sociaal kapitaal als basis voor sociaal beleid. In: *Aannemen of waarnemen? Een dynamische kijk op sociaal kapitaal*, pp. 20-57. Tilburg, PON Instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord Brabant.
- Zwaard, J. van der (2004b). De lusten en lasten van een vriendinnenkring. *Migrantenstudies*, 16(1), 27-45.
- www.pavem.nl/kcgs

Bijlage 1

Bronnenoverzicht voorzieningenaanbod per wijk

Afrikaanderwijk

Telefonische interviews

Wijk servicepunt
LOV
Da Costa-school
De Globetrotter
Nelson Mandela
Tweebos
De Zwarte Zwaan
Buurthuis Plein 3
Buurthuis de Arend
Wijkgebouw 't Klooster
Kocatepe-moskee
Dar Al-Hijra-moskee
BOA
NIZW
Bibliotheek
HDV Islamitische stichting
SWF - Afrikaanderwijk
Gezondheidscentrum Zorg op Zuid

Literatuur

Deelgemeentegids Feyenoord '06-'07
Quick scan 'De staat van de
Afrikaanderwijk'
www.stbdf.nl
www.afrikaanderwijk.nl

Oude Noorden

Telefonische interviews

Basisschool Combinatie '70
Basisschool De Fontein
Basisschool De Klomp
Basisschool Het Plein
Basisschool Hildegardis
Prinses Juliana-school
Kerk Hildegardis
Kerk Andreas
Turkse Gültepe-moskee
Bibliotheek
Servicepunt Oude Noorden
Dona Daria
SONOR

Literatuur

Quick scan 'De staat van het Oude
Noorden'
Deelgemeentegids Noord '06-'07

Pendrecht

Telefonische interviews

Beatrix-school
Basisschool De Hoeksteen
Basisschool Over de Slinge
Het Zout der Aarde
Volle Evangelie Gemeente Immanuël
De Open Hofkerk
Onze Lieve Vrouwe van Lourdes-
parochie
De Kerk van Jezus Christus
De Christus Triomfatorkerk
Sint Bavokerk
De Zuiderkroon
Stichting Welzijn Charlois
Thermiek
Stichting Spirit
Turks Huis
Kulturant
Taalwinkel
Wijkcentrum Middelburgt
Vrouwendienst Pendrecht
Vrouwenbond
Dona Daria
Stimulans
Vrouwenstudio Pendrecht
Wijkservicepunt
Stichting Cleo Patria
Bibliotheek Pendrecht

Literatuur

Deelgemeentegids Charlois '06-'07
Quick scan 'De staat van Pendrecht'

Schiebroek-Zuid

Telefonische interviews

Thermiek - kansen voor kinderen
Wijkcentrum Schiebroek
Wijkgebouw Castagnet
Werkwinkel
Bibliotheek
SBO-wijkwinkel
Basisschool Fatima
Goede Herderschool
Basisschool St. Stephanus
Basisschool Thuisstad Schiebroek
Basisschool De Wilgenstam
De Goede Herderkerk
H. Pauluskerk
Gereformeerde Kerk vrijgemaakt

Literatuur

Deelgemeentegids Hilligers-
berg/Schiebroek '06-'07
Quick scan 'De staat van Schiebroek-
Zuid'

Bijlage 2

De vragenlijst van het behoefteonderzoek

Vragenlijst 'Vrouwen in (naam wijk) doen mee!'

Naam interviewster:

Datum interview:

0. *Introductie*

Allereerst zal ik nog kort een keer vertellen waar het onderzoek over gaat. Het onderzoek gaat over de vraag hoe allochtone vrouwen van de eerste generatie meer betrokken kunnen worden bij de maatschappij. Daarom is het van belang om te weten wat vrouwen zoals u graag zouden willen. Het gaat in het onderzoek vooral over de wijk waarin u woont. Ik ga u zo meteen bijvoorbeeld vragen stellen over de wijk: bent u er tevreden over, en van welke voorzieningen u gebruik maakt. Daarna ga ik een aantal vragen stellen over de activiteiten die u in uw dagelijks leven onderneemt, en ook of u in de toekomst nog andere dingen zou willen doen.

In het onderzoek worden in totaal 500 allochtone vrouwen in Rotterdam geïnterviewd door interviewsters zoals ik. Het Verwey-Jonker Instituut heeft van de gemeente Rotterdam de opdracht gekregen om de interviews te analyseren en een rapportage te maken van de uitkomsten. De rapportage wordt aangeboden aan de wethouder. Met die uitkomsten kan de gemeente Rotterdam aan de slag om de positie van allochtone vrouwen te verbeteren.

Het interview zal ongeveer 1 uur duren. Vanzelfsprekend wordt alles wat u mij vertelt vertrouwelijk behandeld. Het kan zijn dat er vragen bij zijn die u moeilijk vindt of die u liever niet beantwoordt. Zegt u dat dan gerust, zodat wij weten hoe we de vragen moeten verbeteren. Heeft u tot zover nog vragen?

1. *Achtergrondgegevens*

(Allereerst wil ik met u een aantal feitelijke gegevens doornemen).

1. In welk jaar bent u geboren?

19.....

2. In welk land bent u geboren?

- Marokko
- Turkije
- Suriname
- Nederlandse Antillen
- Kaapverdië
- Anders, namelijk

3. In welk jaar bent u naar Nederland gekomen?

19.....

of

20.....

4. Waarom bent u naar Nederland gekomen?

- Arbeid of studie
- Gezinshereniging (*gezin bestond al in herkomstland*)
- Huwelijksmigratie (*gezin bestond nog niet in herkomstland, maar werd door komst naar Nederland gevormd*)
- Vanwege de politieke situatie in herkomstland (vluchteling)
- Anders, namelijk

5. Hoe ziet uw gezin er uit?

- (Echt)paar zonder kinderen
- (Echt)paar met kinderen; aantal kinderen
- Eenoudergezin; aantal kinderen
- Alleenstaand
- Anders, namelijk

6. Indien van toepassing: wat is de leeftijd van uw jongste en uw oudste kind?

- Er is één kind en zijn/haar leeftijd is jaar
- Het jongste kind is jaar en het oudste kind is jaar

7. Indien van toepassing: hoeveel kinderen wonen (nog) bij u thuis?

..... kinderen

8. Zijn er nog andere mensen waar u voor zorgt, bijvoorbeeld (schoon)ouders?

- Nee
- Ja, namelijk

9. Spreekt u Nederlands?

- Helemaal niet
- Een beetje
- Redelijk
- Goed

10. Wat voor opleiding/school hebt u gedaan in uw land van herkomst?

- Geen
- Lagere school
- School voor voortgezet onderwijs
- (Beroeps)opleiding ná het voortgezet onderwijs

11. Heeft u in Nederland een opleiding gevolgd, bijvoorbeeld beroepsopleiding, of Nederlandse taalles?

- Voortgezet onderwijs
- (Beroeps)opleiding ná het voortgezet onderwijs
- Cursus Nederlandse taal
- Andere cursus, namelijk

12. Heeft u op dit moment betaald werk?

- Nee (*ga door na de volgende vraag*)
- Ja, namelijk(functie) vooruur per week
(*sla volgende vraag over*)

13. Waarom heeft u geen betaald werk?

- Werkzaam in eigen huishouden (huisvrouw)
- Werkloos/werkzoekend
- Arbeidsongeschikt
- Bezig met studie
- Anders, namelijk

14. Indien van toepassing, heeft uw partner een betaalde baan?

- Ja, uur per week
- Nee

15. Hoe lang woont u al in deze wijk?..... jaar

Ik ga nu een aantal dingen opnoemen die met het wonen in deze wijk te maken hebben. Telkens vraag ik u of u hierover tevreden of ontevreden bent

Wonen in deze wijk	Tevreden	Ontevreden	Niet van toepassing/ geen mening
16. De eigen woning			
17. Sfeer in de eigen straat			
18. Openbare ruimte (straten, pleinen, groen, etc.)			
19. Openbaar vervoer			
20. Winkels (winkelaanbod)			
21. Sfeer in de wijk			
22. De inwoners van deze wijk			
23. Veiligheidssituatie/criminaliteit			

2. Beleving van de buurt (stellingen¹⁵)

Ik leg u nu graag een aantal stellingen voor. Stellingen zijn uitspraken waarmee u het eens kan zijn, of oneens, of een beetje er tussenin. Een voorbeeld van een stelling is 'Ik vind het leuk om in deze wijk te wonen'.

Ik ga nu een aantal stellingen opnoemen en ik vraag u om te zeggen of u het eens bent, of oneens. U kunt ook antwoorden 'een beetje eens' of 'een beetje oneens'. Nadat u heeft gereageerd op een stelling, vraag ik u of u tevreden bent over de situatie, of dat u deze anders zou willen. Het kan ook zijn dat u de genoemde situatie niet belangrijk vindt.

Intensiteit van contacten	Aanwezige contacten	Wenselijke contacten
	Helemaal mee eens Gedeeltelijk mee eens Gedeeltelijk mee Helemaal mee oneens	Wil ik graag zo houden Zou beter kunnen Niet belangrijk
Stellingen 24. In deze buurt bemoeien de bewoners zich niet met elkaar 25. Als ik behoefte heb aan gezelschap, dan kan ik terecht bij iemand uit de buurt 26. Als ik persoonlijke problemen heb, dan kan ik daarover praten met iemand uit de buurt 27. Als ik een ingrediënt voor het eten mis, dan kan ik dat lenen van iemand uit de buurt 28. Als er iets in de buurt georganiseerd wordt, bijvoorbeeld een straatfeest, dan doe ik mee 29. In deze buurt houden wij een oogje op elkaar 30. Door in deze buurt te wonen heb ik nieuwe vrienden gekregen 31. Ik voel mij niet veilig in deze buurt 32. Ik voel mij thuis in deze buurt 33. Ik voel mij sterk betrokken bij deze buurt		

¹⁵ Deze stellingen zijn ontleend aan de Contactladder 'Vragenlijst Samen wonen, Samen Leven.'

3. Deelname aan het sociale verkeer en activiteiten in de wijk

Sociaal verkeer

Ik ga u nu een aantal vragen stellen. Deze vragen gaan over hoeveel mensen u kent in de buurt en hoe vaak u met hen omgaat. Nadat u een vraag hebt beantwoord, vraag ik u of u tevreden bent over de situatie, of dat u deze anders zou willen. Het kan ook zijn dat u de genoemde situatie niet belangrijk vindt.

	Aantal of frequentie (Omcirkel of kruis het gekozen antwoord aan)	Wil ik graag zo houden	Zou beter kunnen	Niet belangrijk
34. Hoeveel mensen kent u bij naam in deze buurt?	0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8-10, >10			
35. Hoeveel mensen die bij u in de buurt wonen groet u als u ze tegenkomt?	0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8-10, >10			
36. Met hoeveel mensen uit uw buurt maakt u een praatje wanneer u ze tegenkomt?	0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8-10, >10			
37. Bij hoeveel mensen uit de buurt gaat u regelmatig op bezoek?	0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8-10, >10			
38. Hoe vaak helpt u mensen uit de buurt met kleine dingen, zoals boodschappen doen, de planten water geven, meegaan naar de dokter?	☐ Aantal keer per week ☐ 1-6 keer per maand ☐ Zelden ☐ Nooit			
39. Hoeveel familieleden wonen er in de buurt?	0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8-10, >10			
40. Hoe vaak gaat u op bezoek bij familieleden in de buurt?	☐ Aantal keer per week ☐ 1-6 keer per maand ☐ Zelden ☐ Nooit ☐ Niet van toepassing			
41. Heeft u het afgelopen jaar samengewerkt met andere mensen uit de buurt om iets speciaals te doen voor de buurt?	☐ Ja ☐ Nee			

Activiteiten

Ik heb hier een lijst met soorten organisaties in de wijk. Ik ga deze opnoemen en vraag u dan of u wel eens bij deze organisaties komt, gebruik maakt van de voorzieningen van deze organisaties of dat u deelneemt aan hun activiteiten. Het kan zijn dat u ook contact heeft met voorzieningen van organisaties buiten de wijk. Daar vragen we u ook naar.

(Instructie voor de interviewster: het gaat om de contacten, deelname, etc. van de respondent zelf en niet die van andere gezinsleden).

Versie Afrikaanderwijk

Organisaties algemeen	In DEZE wijk	BUITEN deze wijk	Nee/Niet van toepassing
42. Onderwijsinstellingen (scholen)			
43. Buitenschoolse opvang			
44. Gezondheidszorg			
45. Jeugd- en jongerenorganisaties (jongeren-centrum, speeltuin)			
46. Religieuze organisaties (kerk, moskee, mandir, etc.)			
47. Sportorganisaties			
48. Muziek en cultuur			
49. Zelforganisaties			
50. Welzijnsorganisaties (buurthuis, wijkcentra)			
51. Overige organisaties (bijvoorbeeld bibliotheek, inloophuis)			

(Als de respondent heeft aangegeven contact te hebben met organisaties IN DEZE WIJK, vraag dan specifiek om welke organisaties het gaat)

Organisatie in deze wijk (specifiek)
Onderwijs en buitenschoolse opvang
Da Costa School
De Globetrotter
Nelson Mandela
Tweebos
Zwarte Zwaan
Albeda College
Zadkine (baseducatie)
Anders, namelijk
Gezondheid
Gezondheidscentrum Afrikaanderwijk
Apotheek
Huisarts
Zuiderpolikliniek (fysiotherapeut)
Stichting Tuiszorg
Logopedie praktijk Afrikaanderwijk
Zorgcentrum Maasveld
Anders, namelijk
Jeugd en jongeren
Speeltuin Afrikaanderplein
Thuis Op Straat (TOS)
Anders, namelijk
Religieuze organisaties
Kocatepe-moskee
Dar Al-Hijra-moskee
Anders, namelijk
Sportorganisaties / Sportvoorzieningen
Zwembad Afrikaanderplein
Sporthal Afrikaanderplein
Voetbal
Anders, namelijk
Zelforganisaties
Namelijk
Welzijnsorganisaties
Buurthuis Plein 3
Wijkgebouw LCC 't Klooster
Buurthuis De Arend
Anders, namelijk.....
Overige organisaties
BOA, Bewoners Organisatie Afrikaanderwijk
Delta Bouwman (drugshulpverlening)
Gezondheidscentrum Maatschappelijk Werk
Bibliotheek
Anders, namelijk

Versie het Oude Noorden

Organisaties algemeen	In DEZE wijk	BUITEN deze wijk	Nee/Niet van toepassing
42. Onderwijsinstellingen (scholen)			
43. Buitenschoolse opvang			
44. Gezondheidszorg			
45. Jeugd- en jongerenorganisaties (jongeren-centrum, speeltuin)			
46. Religieuze organisaties (kerk, moskee, mandir, etc.)			
47. Sportorganisaties			
48. Muziek en cultuur			
49. Zelforganisaties			
50. Welzijnsorganisaties (buurthuis, wijkcentra)			
51. Overige organisaties (bijvoorbeeld bibliotheek, inloophuis)			

(Als de respondent heeft aangegeven contact te hebben met organisaties IN DEZE WIJK, vraag dan specifiek om welke organisaties het gaat)

Organisatie in deze wijk (specifiek)
Onderwijs en buitenschoolse opvang
Combinatie '70
De Fontein
Hildegardisschool
Klimop
Het Plein
Prinses Juliana
Buitenschoolse Opvang De Reddertjes
Kinderdagverblijven (Papegaaï en Pinokkio)
Peuterspeelzaal (Paddestoel, Hoyledestraat, Toverdoos, Krokodil, Mozaïek, Prins Pom)
Anders, namelijk
Gezondheid
Huisarts
Fysiotherapeut
Apotheek
Thuiszorg
Anders, namelijk
Jeugd en jongeren
Wijkaccommodatie Het Klooster
Speeltuin Meidoorn (Kinderparadijs)
Anders, namelijk
Religieuze organisaties
H.H. Hildegardis en Antonius
Gültepe-moskee

Organisatie in deze wijk (specifiek)
Anders, namelijk
Sportorganisaties / Sportvoorzieningen
Service Punt Sport Noord
Sport-o-theek
Anders, namelijk
Zelforganisaties
Namelijk
Welzijnsorganisaties
Het Klooster
SONOR
Anders, namelijk.....
Overige organisaties
Bibliotheek
Dagactiviteitencentrum 1 ^e Pijnackerstraat
Dagopvang Heer Vranckestraat
Bewonersorganisatie Het Oude Noorden
Anders, namelijk

Versie Pendrecht

Organisaties algemeen	In DEZE wijk	BUITEN deze wijk	Nee/Niet van toepassing
42. Onderwijsinstellingen (scholen)			
43. Buitenschoolse opvang			
44. Gezondheidszorg			
45. Jeugd- en jongerenorganisaties (jongerencentrum, speeltuin)			
46. Religieuze organisaties (kerk, moskee, mandir, etc.)			
47. Sportorganisaties			
48. Muziek en cultuur			
49. Zelforganisaties			
50. Welzijnsorganisaties (buurthuis, wijkcentra)			
51. Overige organisaties (bijvoorbeeld bibliotheek, inloophuis)			

(Als de respondent heeft aangegeven contact te hebben met organisaties IN DEZE WIJK, vraag dan specifiek om welke organisaties het gaat)

Organisatie in Pendrecht (specifiek)

Onderwijs en buitenschoolse opvang

Beatrixschool
De Hoeksteen
Over de Slinge
De Koppeling
Educatieve tuin
Dreumeleut
't Slingertje
Hompeltje
Pompeltje
Mikado
Kinderdagverblijf Kinder Service Hotels
Kinderdagverblijf 't Koningsnestje
Transfer Informatie Punt (TIP, begeleiding schoolverlaters
richting werk/scholing)

Anders, namelijk

Gezondheid

Apotheek
Huisarts
Fysiotherapeut
Thuiszorg Rotterdam
Stichting de Stroom (ouderenzorg)

Anders, namelijk

Jeugd en jongeren

Speeltuinvereniging Kerkwervesingel
Speeltuin Sliedrechtstraat
The Mall Pendrecht

Anders, namelijk

Religieuze organisaties

Het Zout der Aarde
Volle Evangelie gemeente Immanuël
De Open Hofkerk
Sint Bavo kerk (Onze Lieve Vrouwe van Lourdes Parochie)
De Kerk van Jezus Christus

Anders, namelijk

Organisatie in Pendrecht (specifiek)

Sportorganisaties

Sportcomplex Krabbendijkestraat (Egelantier Boys)

Tennis

Hockey

Sportpark Oldegaarde (RVV Kocatepe)

Anders, namelijk

Muziek en cultuur

De Schalmei

Anders, namelijk

Zelforganisaties

Turks huis

Kulturant

Educatief Centrum Pendrecht (Schoolinternaat)

Anders, namelijk

Welzijnsorganisaties

Bibliotheek

Wijk Service Punt

Wijkcentrum Middelburgt

Anders, namelijk.....

Overige organisaties

Bewonersorganisatie Pendrecht (BOP)

Dagopvang Het Baken (Sliedrechtstraat)

Passage (Dagbestedingsruimte van Pameijer Keerkring)

Inloophuis Het Verhaal

Anders, namelijk

Versie Schiebroek-Zuid

Organisaties algemeen	In DEZE wijk	BUITEN deze wijk	Nee/Niet van toepassing
42. Onderwijsinstellingen (scholen)			
43. Buitenschoolse opvang			
44. Gezondheidszorg			
45. Jeugd- en jongerenorganisaties (jongerencentrum, speeltuin)			
46. Religieuze organisaties (kerk, moskee, mandir, etc.)			
47. Sportorganisaties			
48. Muziek en cultuur			
49. Zelforganisaties			
50. Welzijnsorganisaties (buurthuis, wijkcentra)			
51. Overige organisaties (bijvoorbeeld bibliotheek, inloophuis)			

(Als de respondent heeft aangegeven contact te hebben met organisaties IN DEZE WIJK, vraag dan specifiek om welke organisaties het gaat)

Organisatie in deze wijk (specifiek)
Onderwijs en buitenschoolse opvang
Goede Herderschool
St. Stefanusschool
De Wilgenstam
Mytyschool De Brug
Instituut Mr. Schats (ZMOK-onderwijs)
Melanchthon (vo)
De Prinses Irene-school (VMBO)
Buitenschoolse opvang
Kinderopvang
Anders, namelijk
Gezondheid
Apotheek
Huisarts
Fysiotherapeut
Sint Franciscus Gasthuis
Anders, namelijk

Organisatie in deze wijk (specifiek)

Jeugd en jongeren

Speeltuin Afrikaanderplein

Kinderboerderij Wilgenhof

Anders, namelijk

Religieuze organisaties

De Goede Herderskerk

Verrijzenis van de Heer kerk

H. Pauluskerk

Jehova's Getuigen

Gereformeerde kerk Vrijgemaakt

Anders, namelijk

Sportorganisaties / Sportvoorzieningen

Tennispark Schiebroek

Sporthal De Wilgenring

Voetbal

Sporthal Schiebroek

Anders, namelijk

Zelforganisaties

Namelijk

Welzijnsorganisaties

Wijkcentrum Schiebroek

Anders, namelijk.....

Overige organisaties

Werkwinkel

Letsruilwinkel

Bewonersorganisatie SBO

Bibliotheek

Anders, namelijk

52. We hebben net allerlei organisaties en instellingen in de wijk besproken. Zijn er voorzieningen of organisaties die u mist in de wijk?

- Nee
- Ja, namelijk

53. Doet u vrijwilligerswerk? (bij meerdere vrijwilligersactiviteiten: alle activiteiten beschrijven).

- Nee (ga door naar de volgende vraag)
- Ja, namelijk bij voor uur per week

54. De meeste mensen denken dat het voor een wijk belangrijk is als bewoners bereid zijn om dingen voor de wijk te doen. Ziet u voor uzelf een rol weggelegd, met andere woorden: wat zou u kunnen doen voor uw wijk?
.....

Ik ga nu een aantal zaken opnoemen die bewoners in een wijk kunnen doen. Daarna vraag ik of u zelf deze activiteit zou willen doen. Het is belangrijk dat u gewoon uw mening geeft, u hoeft zeker geen 'ja' te antwoorden als u geen belangstelling heeft voor een bepaalde activiteit.

(Vul 'Ja' in als een respondent aangeeft dat zij de activiteit op dit moment al verricht)

Activiteit	Ja	Nee
55. Helpen op de school van de kinderen		
56. Een sociale activiteit organiseren voor bewoners, bijvoorbeeld een straatfeest		
57. Activiteiten organiseren voor vrouwen uit de wijk		
58. Helpen bij sport- en spelactiviteiten voor kinderen uit de wijk		
59. Vrijwilligerswerk doen in de wijk		

4. *Kansen en belemmeringen bij participatie in de wijk (stellingen)*

Ik leg u nu weer een aantal stellingen voor en dan vraag ik u net als eerder in het gesprek om te zeggen of u het er mee eens bent, of oneens. De stellingen gaan allemaal over activiteiten buitenshuis. Hiermee wordt bijvoorbeeld bedoeld sporten, het volgen van een cursus, het bezoeken van een buurthuis, kerk, of moskee, maar ook het doen van vrijwilligerswerk.

Kansen en belemmeringen	Oordeel			
	Helemaal mee eens	Gedeeltelijk mee eens	Gedeeltelijk mee	Helemaal mee oneens
<p>Stellingen over activiteiten buitenshuis</p> <p>60. Ik ken de mogelijkheden om activiteiten buitenshuis te doen</p> <p>61. Ik denk dat ik de kennis en vaardigheden heb om activiteiten buitenshuis te doen</p> <p>62. Voor het meedoen aan activiteiten buitenshuis heb ik genoeg zelfvertrouwen</p> <p>63. Door mijn kennis van het Nederlands kan ik niet goed meedoen aan activiteiten buitenshuis</p> <p>64. Door mijn gezondheid kan ik niet deelnemen aan activiteiten buitenshuis</p> <p>65. Ik denk dat instellingen iemand als ik kunnen gebruiken als vrijwilliger</p> <p>66. Als ik gevraagd zou worden, dan zou ik zeker vrijwilligerswerk willen doen</p> <p>67. Ik zou liever betaald werk doen dan vrijwilligerswerk</p> <p>68. Instellingen hebben vaak een andere cultuur die niet bij mij past</p> <p>69. Mijn partner zou het goedvinden als ik activiteiten buitenshuis zou doen</p> <p>70. Door de zorg voor mijn gezin kom ik niet aan activiteiten buitenshuis toe</p> <p>71. Mijn familie en schoonfamilie hebben er bezwaar tegen als ik activiteiten buitenshuis zou doen</p> <p>72. Vrienden en kennissen vormen een belemmering om activiteiten buitenshuis te doen</p> <p>73. Om roddel te voorkomen doe ik liever geen activiteiten buitenshuis</p> <p>74. Ik zorg veel voor mensen buiten het gezin en heb daardoor geen tijd voor extra activiteiten</p> <p>75. Vanwege mijn geloof doe ik liever geen activiteiten buitenshuis</p>				

76. Wat zou voor u de belangrijkste reden zijn om activiteiten buitenshuis te doen?

- Sociale contacten
- Plezier (in de activiteit)
- Het gevoel hebben iets nuttigs te doen
- Nieuwe vaardigheden of kennis opdoen
- Anders, namelijk

77. Wat zou voor u de belangrijkste belemmering zijn om activiteiten buitenshuis te doen?

- Er is geen belemmering
- Te druk met zorgen
- Te druk met werk
- Gebrekkige gezondheid
- Geen belangstelling/interesse
- Anders, namelijk

5. Toekomst

Tot slot is er nog een aantal vragen over de toekomst. Natuurlijk weet niemand wat er in de toekomst gaat gebeuren, maar ik wil graag met u praten over wat u in de toekomst zou willen als het gaat om de activiteiten in uw dagelijks leven. Ik noem zo meteen een aantal mogelijkheden op en dan vraag ik u om met 'ja' te antwoorden als u het er mee eens bent, en met 'nee' als u het er niet mee eens bent.

In de nabije toekomst wil ik	Ja	Nee
78. Nederlandse les volgen		
79. Een (andere) cursus volgen		
80. Nieuwe contacten leggen		
81. (Meer) gaan sporten		
82. Meer tijd buitenshuis doorbrengen		
83. Betaald werk gaan verrichten		
84. (Meer) vrijwilligerswerk gaan doen		

85. Dit interview ging over de vraag aan welke activiteiten u deelneemt en wat u allemaal doet in het dagelijks leven. Als u één ding mocht noemen wat u in de toekomst nog zou willen doen of bereiken op het terrein van *werk, vrijwilligerswerk of activiteiten buitenshuis*, wat zou dat dan zijn?

.....

86. Dit was de laatste vraag van het interview. Heeft u nog vragen aan mij, of wilt u nog iets opmerken naar aanleiding van het interview?

.....

Ik wil u hartelijk bedanken voor uw medewerking aan het onderzoek. Zoals ik in het begin al vertelde, worden uw antwoorden anoniem verwerkt. Als u graag geïnformeerd wilt worden over de resultaten van het onderzoek, dan kan ik uw naam en adres noteren. U krijgt dan begin 2007 een brief waarin staat vermeld wat de uitkomsten zijn, en wat men hiermee gaat doen.

Evaluatie Interview 'Behoeftesonderzoek allochtone vrouwen'

(Vul het evaluatieformulier zo snel mogelijk na het interview in.)

87. Wat was de taal waarin het interview is afgenomen?

- Nederlands
- Andere taal namelijk

88. Indien het interview NIET in het Nederlands is afgenomen: was naast de interviewster een tolk aanwezig?

- Nee, de interviewster voerde zelf het gesprek
- Ja, de interviewvragen werden vertaald door

89. Hoe goed sprak de respondent Nederlands?

- Helemaal niet
- Een beetje
- Redelijk
- Goed

90. Wat was de duur van het interview?

..... uur en minuten

91. Via welke weg is de respondent geworven?

- Via persoonlijke contacten van de interviewster
- Via persoonlijke contacten van een andere interviewster
- Via directe werving op straat/in de wijk
- Via een andere respondent
- Via een instelling
- Via een zelforganisatie
- Respondent heeft zichzelf aangemeld
- Overig, namelijk

92. Waar werd het interview afgenomen?

- Bij de respondent thuis, in de woonkamer
- Bij de respondent thuis, in een andere kamer
- Anders, namelijk

93. Was/Waren er anderen aanwezig in de ruimte waarin het interview werd afgenomen? (*meerdere antwoorden mogelijk*)

- Nee
- Partner
- Kind(eren)
- Familie/bekenden
- Andere respondenten
- Anders, namelijk

94. Indien van toepassing: Nam/Namen deze persoon deel aan het gesprek en in welke mate?

- Nee
- Ja, de hele tijd
- Ja, af en toe

95. Werden de vragen door de respondent begrepen?

- Meestal wel
- Soms niet
- Vaak niet

96. Toelichting: welke vragen niet?

.....

97. Hoe was over het algemeen het verloop van het gesprek?

Erg vlot/soepel

Normaal

Moeizaam

98. Geef hier aanvullende opmerkingen over het verloop van het gesprek en over de sfeer waarin het plaatsvond. Noteer kort verder alle dingen die je opvielen.

.....

Bijlage 3

Indrukken van studenten

'Dochters' van allochtone vrouwen hebben hun geheel eigen visie op wat de generatie van hun 'moeders' zou moeten en kunnen doen. Als extra bron van informatie bevragen wij daarom de interviewsters hierover met behulp van enkele vragen voorafgaand én na afloop van de interviewperiode. Op deze wijze kan inzicht worden verkregen in de mogelijk gewijzigde visie van de interviewsters nadat zij daadwerkelijk met allochtone 'moeders' hebben gesproken.

Verslag van de indrukken van studenten voorafgaand aan de interviewronde

In de introductiebijeenkomsten is een papieren vragenlijstje uitgedeeld met twee vragen. Deze vragen zijn ter plaatse door de interviewsters ingevuld en geretourneerd aan de onderzoekers. In totaal hebben 30 interviewsters de vragenlijst ingeleverd.

Ambities

De eerste vraag luidde: *Omschrijf in je eigen woorden welke ambities deze vrouwen volgens jou hebben voor hun eigen persoonlijke ontwikkeling. Denk bijvoorbeeld op het gebied van arbeid, vrijetijdsbesteding en opleiding.*

Twee interviewsters stellen dat in hun optiek allochtone vrouwen van de eerste generatie niet veel ambities (kunnen) hebben ten aanzien van hun persoonlijke ontwikkeling. De overige interviewsters noemen wel ambities.

Werken, een baan met goede werkomstandigheden en (voldoende) geld verdienen worden door twaalf interviewsters genoemd als ambities die eerste generatie allochtone vrouwen hebben. Bij de een staat het economische zelfstandigheids-

principe voorop, de ander legt meer nadruk op de intrinsieke waarde van een interessante baan en 'meedoen' in de maatschappij.

'Als ik kijk naar mijn omgeving zie ik dat vooral veel eerste generatie vrouwen een steeds sterkere drang hebben om zich te ontwikkelen op het gebied van scholing, taal, werk, etc.'

'Uit mijn eigen ervaring weet ik dat ze vooral ambities hadden op werkgebied. Ze wilden graag hun eigen bijdrage leveren in het huishouden'.

Veel interviewsters doen een uitspraak over de kracht en het realiteitsgehalte van deze ambities en verbinden deze met belemmeringen of obstakels, die ook hieronder worden besproken.

'De ambities van deze vrouwen voor hun leven zijn neem ik aan vergelijkbaar met de vrouwen om hen heen. Men ambieert wat ie kent, dat geldt ook voor deze vrouwen. Volgens mij willen zij heel veel bereiken, onder andere de taal beheersen en gaan werken of zelfstandig zijn. Ik denk ook dat zij hun ambities naast zich neerleggen ten behoeve van de echtgenoot, kinderen, familie, enzovoort'.

Acht interviewsters stellen voorts dat de ambities van allochtone vrouwen van de eerste generatie vooral liggen op het terrein van de zorg voor de kinderen en het creëren van randvoorwaarden voor een goede toekomst van de kinderen. Vaak wordt hierbij de term 'een goede moeder' gebruikt.

'Ik geloof dat deze vrouwen allereerst een goede moeder willen zijn en vervolgens dat hun kinderen een goede toekomst hebben. Het gaat dus voornamelijk om hun kinderen en niet zozeer om henzelf'.

'Volgens mij hebben deze vrouwen hoop op de eigen kinderen. Hun ambities zijn gebaseerd op het opvoeden van hun kinderen en de toekomst van hun kinderen. Ik denk dat ze hierbij hun ambities relateren met het beeld van een goede moeder die haar kinderen een beste opvoeding kan geven'.

(Bij)scholing en actief deelnemen aan vrijetijdsactiviteiten/vrijwilligerswerk, etc. wordt in totaal door veertien interviewsters genoemd als ambitie van eerste generatie allochtone vrouwen. Opvallend is dat slechts drie interviewsters expliciet het leren van de Nederlandse taal als ambitie noemen, terwijl dit door velen gezien wordt als een belangrijke belemmering voor het realiseren van de ambities (zie hieronder). Mogelijk noemen de interviewsters het leren van de Nederlandse taal niet als ambitie omdat zij dit vanzelfsprekend achten als ze andere ambities (scholing/werk) formuleren.

Andere ambities die één of enkele keren zijn genoemd zijn zelfstandigheid, respect krijgen en participeren (meedoen) in het algemeen.

Belemmeringen

De tweede vraag luidde: *Omschrijf in je eigen woorden wat hen volgens jou in het dagelijks leven belemmert om deze ambities te realiseren. Denk bijvoorbeeld aan verhouding man/vrouw, taal, religie en cultuur.*

Taal wordt het vaakst genoemd als belemmering bij het realiseren van ambities. Maar liefst negentien interviewsters noemen een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal als obstakel bij de persoonlijke ontwikkeling van eerste generatie allochtone vrouwen.

‘Wat hen vaak belemmert is denk ik de taal. In de Kaapverdiaanse gemeenschap is het zo dat de vrouwen naar Nederland kwamen om te werken. De eerste generatie vond geld verdienen belangrijker, later werd het belangrijk om ook de taal te leren spreken’.

‘Cultuur’ wordt door dertien interviewsters aangemerkt als belemmering. Het gaat in deze gevallen meestal om een sterke traditie of nadruk op de zorgende rol van vrouwen in het gezin en huishouden tegenover het kostwinnerschap van mannen.

‘Ik denk dat allochtone vrouwen belemmerd worden door hun cultuur. In mijn familie was het vroeger zo dat men gelijk moest trouwen, kinderen krijgen en voor de kinderen moest zorgen. Vandaar dat mijn moeder haar studie niet heeft kunnen afmaken. Nu pas is zij begonnen met een hele nieuwe baan met cursussen inbegrepen’.

Nog eens elf interviewsters noemen (ook) expliciet ongelijke machtsverhoudingen tussen vrouwen en mannen als obstakel bij het realiseren van persoonlijke ambities van vrouwen.

‘Wat hen volgens mij belemmert is dat er nog steeds in vele culturen het idee leeft dat de man boven de vrouw staat en dat de man bepaalt hoe en wat er binnen een relatie moet gebeuren. Als je als vrouw binnen een relatie hiermee moet worstelen, heb je dan nog puf over om te vechten tegen hoe er in de westerse cultuur tegen de allochtone vrouw aangekeken wordt?’

Ook de praktische zorg voor gezin en huishouden die - zo blijkt ook uit het bovenstaande - geheel of gedeeltelijk op de schouders van vrouwen terechtkomt, wordt door elf interviewsters genoemd als obstakel. Opvallend is dat deze zorgverplichting als zodanig niet ter discussie wordt gesteld in de antwoorden van de interviewsters.

‘Ik kan mij zo voorstellen dat naast het gezinsleven, de echtgenoot, de kinderen, de overige verplichtingen, het gebrek aan tijd er voor zorgen dat de ambities op een lager pitje komen te staan’.

Gebrek aan geld en gebrek aan goede informatie/dienstverlening worden beide vijf maal genoemd door de interviewsters. Geld kan op diverse manieren een obstakel vormen: de nadruk op geld verdienen maakt dat aandacht voor bijvoorbeeld het leren van de Nederlandse taal naar de achtergrond verdwijnt. Geld is echter vaak ook voorwaarde om te kunnen participeren in bijvoorbeeld (bij)scholing of vrijetijdsactiviteiten en één interviewster stelt: 'Gebrek aan geld is vaak een excuus om zich af te zonderen van de maatschappij'. Gebrek aan informatie/goede dienstverlening wordt soms omschreven als kennisachterstand bij vrouwen, mede als gevolg van een taalachterstand. Een enkeling noemt ook het gegeven dat hulpvraag en -aanbod niet altijd goed op elkaar aansluiten.

'Minachting voor de manier waarop instanties met hulpverlening omgaan. Ze worden te bemoeizuchtig en te betweterig gevonden'.

Tot slot een aantal obstakels die enkele malen zijn genoemd: gebrek aan zelfvertrouwen bij allochtone vrouwen van de eerste generatie (driemaal), gebrek aan tijd (tweemaal), religie (tweemaal), beeldvorming in de Nederlandse samenleving, gebrekkige scholing, afwezigheid van geldige verblijfspapieren, schuldproblemen en werkloosheid (allen eenmaal).

Verslag van de indrukken van studenten na afloop van de interviewronde

In de terugkombijeenkomst is een papieren vragenlijstje uitgedeeld met drie vragen. Deze vragen zijn ter plaatse door de interviewsters ingevuld en geretourneerd aan de onderzoekers. In totaal hebben veertien interviewsters de vragenlijst ingeleverd.

Ambities

De eerste vraag luidde: *Wat is je opgevallen tijdens de interviews als het gaat om de ambities van vrouwen voor hun eigen persoonlijke ontwikkeling. Hadden de vrouwen méér, minder, of andere ambities dan je van tevoren had gedacht?*

Twaalf interviewsters spreken zich uit over het ambitieniveau van de geïnterviewde vrouwen. Vijf interviewsters melden dat de geïnterviewden méér ambities hadden dan ze van tevoren hadden gedacht.

'De vrouwen hebben meer ambities dan ik dacht. Het viel me op dat vrouwen eigenlijk veel meer willen dan ze momenteel doen. Ze zijn bereid om meer te doen, voor een betere sfeer in hun wijk'.

Vier interviewsters troffen juist minder ambities aan. *'Ze zeggen vaak 'ik ben al oud' of 'niemand zit meer op mij te wachten om vrijwilligerswerk te doen ofzo'.* Drie interviewsters vonden het ambitieniveau van de geïnterviewde vrouwen zoals ze van tevoren hadden gedacht.

Een aantal interviewsters maakt een onderscheid tussen verschillende typen vrouwen die zijn geïnterviewd: oudere vrouwen (minder ambities dan jongere vrouwen), of (oudere) Surinaamse vrouwen (die bekendstaan om hun vele activiteiten, die zij overigens meestal niet als vrijwilligerswerk benoemen) versus vrouwen van andere etnische herkomst.

Het is enkele interviewsters ten slotte opgevallen dat sommige geïnterviewden naast persoonlijke ambities zich ook (willen) inzetten voor hun directe leefomgeving en buurt.

‘De vrouwen hadden minder ambities dan ik dat van tevoren had gedacht. Het leek alsof veel vrouwen weinig persoonlijke ontwikkeling wilden krijgen. Er zaten wel vrouwen bij die heel graag verandering wilden zien in hun wijk’.

Belemmeringen

De tweede vraag luidde: *Wat is je opgevallen tijdens de interviews als het gaat om de belemmeringen die vrouwen tegenkomen bij het realiseren van hun ambities? Was sprake van méér, minder of andere belemmeringen dan je van tevoren had gedacht?*

Tien interviewsters spreken zich uit over de ernst van belemmeringen in relatie tot hun eerdere inschatting. Vier interviewsters vertellen dat er sprake is van méér belemmeringen dan zij tevoren hadden gedacht. Twee interviewsters constateren juist minder belemmeringen. Vier interviewsters stellen dat zij de ernst van de belemmeringen van tevoren goed hadden ingeschat. Een viertal interviewsters noemt taal als belemmering die ernstiger is dan zij hadden ingeschat en hetzelfde aantal verbaast zich over de belemmerende werking die van een minder goede gezondheid uitgaat. Eén interviewster merkt op dat de onzekerheid van de geïnterviewde vrouwen haar is opgevallen: *‘Het viel mij op dat de vrouwen erg onzeker zijn en niet veel nieuwe dingen aandurven zoals een nieuwe opleiding. Hier zijn ze te onzeker voor’.*

Opvallende zaken

De derde vraag luidde: *Wat is je verder nog opgevallen tijdens de interviews?*

Op deze open geformuleerde vraag is op diverse manieren geantwoord. Twaalf interviewsters vertellen iets over hun ervaring met het interviewen en de werving die hieraan voorafging. De algemene teneur is dat het een zware klus is geweest en dat ze soms wantrouwen en weerstand moesten overwinnen.

‘Dat het heel veel werk is. Dat heel veel mensen er geen zin in hadden. Als je er eenmaal mee bezig bent dan vragen ze van ‘ben je nog niet klaar’? Ik heb gemerkt dat de mensen niet erg gemotiveerd zijn om er aan deel te nemen. Ik moest ze echt motiveren’.

Het feit dat er veel interviewvragen waren, over soms gevoelige onderwerpen, lijkt debet te zijn aan deze ervaringen van zowel de interviewsters als de geïnterviewden. Ook het tijdstip van de interviews (tijdens de ramadan) wordt door een enkeling belemmerend genoemd, vanwege de vele (informele) activiteiten die in deze periode plaatsvinden.

Toch zijn de meeste interviewsters niet negatief: het wegnemen van belemmeringen is ook een uitdaging.

‘Mensen zijn een beetje bang dat je hun gegevens gaat doorgeven aan de sociale dienst. Maar wanneer ze daar overheen zijn vinden ze het leuk en geven ze aan te hopen dat er ook resultaat komt’.

‘Dat als je een goede respondent te pakken hebt, je heel ver komt met het interviewen van andere respondenten. Met goed, bedoel ik dat ze open staat voor het interview en enthousiast is om te helpen’.

Naast opmerkingen over het interviewen en de werving gaan vijf interviewsters juist (ook) in op zaken die hun zijn opgevallen met betrekking tot de geïnterviewde vrouwen. Opvallende zaken hier zijn volgens de interviewsters: een zeer laag ambitieniveau (‘het liefst niks willen doen’), het feit dat (Turkse) vrouwen wel veel contacten hebben, maar allemaal binnen de eigen groep, het gebrek aan kennis over hoe aan vrijwilligerswerk te komen, een gebrek aan een ‘eigen’ plek voor vrouwen om elkaar te ontmoeten in de buurt en een discrepantie tussen wat de geïnterviewden zeggen en wat ze bereid zijn om te *doen* als het gaat om het realiseren van hun ambities.

Naast de schriftelijke vragen die aan de studenten voorafgaand en na afloop van de interviewperiode zijn voorgelegd, is ook een groepsgesprek georganiseerd met een aantal van de studenten die de interviews hebben uitgevoerd.

Verslag groepsinterview studenten na afloop van interviewperiode

30 oktober 2006

Rotterdam

Aanwezig: 15 studenten

Inleiding

Het groepsgesprek wordt gehouden na afloop van de interviewperiode. Niet alle studenten hebben alle verslagen al ingevoerd, de meeste aanwezigen zijn echter klaar met interviewen. Hieronder volgt een verslag van de ervaringen van de studenten die zij tijdens het groepsgesprek naar voren brachten.

De werving

De studenten hebben zeer wisselende ervaringen als het om de werving van hun respondenten gaat. Degenen die kandidaten in hun directe leefomgeving hadden (familie, burens, vrienden) ging het werven over het algemeen gemakkelijker af dan degenen die niet uit deze bron konden putten. (Bekenden van) bekenden werken vaak graag mee aan een interview en het is relatief gemakkelijk om een informele afspraak te maken.

Enkele studenten merken op dat de ramadan een nadelige invloed had op de werving: veel vrouwen wilden wel meedoen aan een interview, maar hadden het gewoonweg te druk in deze vastenmaand. Een andere studente ziet de ramadan juist voor een belangrijk deel als oorzaak van haar wervingssucces: zij wierf vrouwen in en om de moskee, die 's avonds druk bezocht werd.

De studenten zijn het erover eens dat een 'katalysator' in de vorm van een of enkele vrouwen die bereid zijn om hen te introduceren bij vriendinnen of familie het wervingsproces aanzienlijk versnelt en vergemakkelijkt. Degenen die het meest moeite hadden met de werving, waren dan ook studenten die een dergelijke katalysator misten. Een enkeling lukte het slecht om wantrouwen ten aanzien van de achtergrond van het interview weg te nemen. Dit belemmerde uiteraard de werving.

Enkele studenten studeren in deeltijd, omdat zij (fulltime) werken naast de opleiding. In sommige gevallen konden zij netwerken en kanalen van hun werk gebruiken bij het werven van respondenten. Een student die op een basisschool werkt, deelde bonnetjes uit aan moeders die hun kinderen kwamen halen, en een student die in een bibliotheek werkt, wist aan twintig te interviewen vrouwen te komen door bezoekers aan te spreken.

Twee studenten gingen op zaterdagmiddag in een drukke winkelstraat werven (in het Oude Noorden). Hoewel dit moeizaam verliep, lukte het toch om via deze weg enkele interviews te realiseren.

Ervaringen

De meeste studenten rapporteren een grote openheid bij de geïnterviewden over allerlei zaken in hun leven. Deze openheid leidde nogal eens tot breedsprakigheid en dit plaatste studenten voor de uitdaging om een goede balans te vinden tussen 'bij het interview blijven' en vrouwen de ruimte geven om hun verhaal te doen. Een enkele student stuitte op wantrouwen bij bepaalde vragen. Er was angst dat 'het aantal personen in het huishouden' zou worden doorspeeld aan de sociale dienst en enkele vrouwen vroegen zich af of het uitspreken van hun (participatie)wensen zou leiden tot een bezoek van de gemeente of de sociale dienst met een (dwingend) aanbod. Eén student interviewde een Somalische vrouw wier man in de kamer wilde blijven tijdens het gesprek.

De meeste studenten vonden het werven, houden en uitwerken van het interview een tijdrovende bezigheid. 'Ik wist niet dat het zo veel werk zou zijn', is een veelgehoorde uitspraak. Toch hebben de meeste studenten het hele proces als positief ervaren en in een enkel geval werden docent en onderzoekers bedankt

voor de opdracht. Men vond het leuk om ervaringen op te doen met interviewen en de betrokkenheid van veel studenten bij de doelgroep is groot.

Indrukken

Voorafgaand en na afloop van het interviewen hebben de studenten schriftelijk enkele vragen beantwoord over de indrukken en ideeën die zij hadden ten aanzien van de ambities van deze doelgroep en de belemmeringen die bij het realiseren van deze ambities een rol kunnen spelen. Over de uitkomsten hiervan wordt elders gerapporteerd. Hieronder worden de indrukken weergegeven die de studenten tijdens het groepsgesprek naar voren brachten.

Een aantal studenten meldde een laag ambitieniveau bij de geïnterviewde vrouwen. Sommigen vonden dit logisch: 'Ze hebben hun hele leven hard gewerkt, en nu hoeft het allemaal niet meer zo', anderen verbaasden zich over het feit dat vrouwen het lastig vonden om te formuleren wat ze zélf willen. Tijdens het groepsgesprek kwam naar voren dat etniciteit en leeftijd van de vrouwen van invloed is op het ambitieniveau. Zo trof een studente louter zeer actieve Surinaamse vrouwen in de VUT aan, die overigens hun vele activiteiten zelf niet benoemden als vrijwilligerswerk. Oudere Marokkaanse en Turkse vrouwen lijken een groter risico te lopen geïsoleerd te leven en sommige studenten constateerden dat dit isolement niet gemakkelijk te doorbreken zal zijn: 'Het moet ze echt op een presenteerblaadje worden aangeboden', en: 'Ze willen wel dingen doen, maar dan in een groepje van vriendinnen'.

Wat dit laatste betreft: veel studenten zijn tegengekomen dat vrouwen een plekje willen (in de buurt) waar men met/onder elkaar kan verblijven en activiteiten kan ondernemen.

Tot slot viel het een aantal studenten op dat veel vrouwen ontevreden zijn over de leefomgeving. Met name vuil en viezigheid (hondenpoep) in de openbare ruimte was iets waaraan de vrouwen zich stoorden. De studenten konden dit overigens goed begrijpen: sommigen verbaasden zich over de gebrekkige kwaliteit van de leefomgeving waarin zij de interviews uitvoerden.

Bijlage 4

Verlagen van de bijeenkomsten van de expertcommissies

Verlag van de expertmeeting 'wetenschap' in het kader van het project Allochtone vrouwen doen mee!

Dinsdag 23 januari 2007, 09:30-11:30 uur bij het Sociaal Platform Rotterdam

Aanwezig: G. Engbersen (SPR, voorzitter), M. Lunardo (SPR), M. Distelbrink (Nederlandse Gezinsraad, sinds 15 januari 2007 Verwey-Jonker Instituut), M. van de Berg (Erasmus Universiteit Rotterdam), J. van de Zwaard (zelfstandig onderzoeker), T. Pels (onderzoeker Verwey-Jonker Instituut), M. de Gruijter (onderzoeker Verwey-Jonker Instituut), N. Boonstra (onderzoeker Verwey-Jonker Instituut)

In deze bijeenkomst is een aantal concepthoofdstukken besproken uit de rapportage 'Allochtone vrouwen doen mee! Eerste generatie allochtone vrouwen uit Afrikaanderwijk, Oude Noorden, Pendrecht en Schiebroek-Zuid over hun buurt'.

Algemene opmerkingen naar aanleiding van de stukken:

- Het is in de huidige conceptversie soms moeilijk om een helder beeld te krijgen van de verschillende groepen. Wie vergelijk je nu precies met wie? Soms lijkt het om etniciteit te gaan, terwijl er aanleiding is om te denken dat juist leeftijd of levensfase bepalender is voor verschil.
- Naar aanleiding van bovenstaande opmerking wordt geadviseerd om de achtergrond van de onderscheiden groepen meer uit te werken (opleidingsniveau, leeftijd, huishoudsamenstelling, etc.).

- In bepaalde opzichten gaat het om een zeer bereikbare groep. De meeste van de vrouwen in de onderzoekspopulatie zijn immers overdag thuis. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zij gebruikmaken van buurtvoorzieningen (die veelal overdag worden aangeboden).
- Ontevredenheid over de veiligheidssituatie in de buurt is niet verassend. De cijfers zouden afgezet moeten worden tegen algemenere gegevens, bijvoorbeeld die uit de veiligheidsindex. Veiligheid kan overigens gaan over criminaliteit en overlast, maar bijvoorbeeld ook over verkeersveiligheid.
- Bepaalde gegevens uit het onderzoek, bijvoorbeeld die over contacten in de buurt, zouden moeten worden afgezet tegen andere gegevens, van Rotterdammers in het algemeen, of uit onderzoek naar voorzieningengebruik in andere steden. Verwezen wordt naar Universiteit van Utrecht die hier een traditie in heeft. Beate Volker heeft in 2005 een bundel uitgebracht (SISWO).
- In de uiteindelijke rapportage is een beschrijving van de wijken (inclusief recente ontwikkelingen en beschrijving van het aanbod) onontbeerlijk om de onderzoeksuitkomsten te kunnen plaatsen.
- Aanbevolen wordt om voor de in de rapportage genoemde beroepen van de vrouwen de standaard beroepenclassificatie te gebruiken.
- Bij een precieze duiding van de respondenten naar relevante achtergrondkenmerken, wordt het gemakkelijker om uitspraken te doen over een te realiseren aanbod op maat (bijvoorbeeld jonge moeders die op school activiteiten kunnen volgen, versus opgeleiden die zouden moeten doorstromen naar werk).

Interpretatie van de uitkomsten:

- De term 'buurt' lijkt soms te worden gebruikt voor het sociale netwerk van de onderzochte vrouwen. Buurt is in eerste instantie een geografische aanduiding en het feit dat veel sociale netwerken van vrouwen zich in de buurt afspelen, betekent niet automatisch dat men iets voor de buurt zou kunnen/willen betekenen. Het sluit dit echter ook niet uit.
- De interpretatie van sociale controle is in het rapport positief. Voor veel vrouwen is dit echter negatief en ze worden door het teveel aan sociale controle belemmerd bij bezigheden buitenshuis.
- In de uitkomsten van dit onderzoek is vooral een bevestiging te zien van de uitkomsten van veel kwalitatief onderzoek. Originaliteit zit hem in het kunnen kwantificeren van eerder onderzoek. Bovendien is het mogelijk om het participatiepatroon van bijvoorbeeld Turkse en Marokkaanse vrouwen inzichtelijker te maken. De buurt is voor deze groep een relevant gegeven. De buurt doet er wel degelijk toe.
- Het belang van de buurt is gedeeltelijk normatief. Voor interpretatie is van belang te denken vanuit perceptie van de vrouwen. Vrijwilligerswerk staat ver van ze af, maar sociale contacten willen ze wel. Belang van informele sfeer wordt nog te weinig erkend door institutionele kaders.

- De sfeer en de cultuur van voorzieningen kunnen een belangrijke motivatie of belemmering vormen voor de vrouwen om ergens wel of niet naar toe te gaan. Soms is dit afhankelijk van één bepaalde professional of vrijwilliger.
- Uitkomsten komen overeen met eerder onderzoek waaruit blijkt dat er een top drie is van onvrede: 1. de veiligheid, 2. de sfeer in de wijk en 3. de openbare ruimte. Bij veiligheid gaat het niet alleen om criminaliteit, maar ook om verkeersveiligheid, anti-islam klimaat. Gevoelens van onveiligheid worden bij moeders ook veroorzaakt doordat hun kinderen in het criminele circuit verkeren of onterecht worden 'opgejaagd' door professionals.
- In het onderzoek zouden we per 'beleidsdoel' groepen moeten specificeren. Gedacht wordt aan 1. inzet voor de buurt, 2. ambitie voor werk of vrijwilligerswerk, 3. informele sociale contacten.

Kansen en belemmeringen bij participatie:

- De meeste vrouwen zijn niet geïsoleerd: ze hebben netwerken. Deze zijn echter vaak heel informeel en fluïde. Dat maakt ze minder gemakkelijk opspoorbaar.
- Taal is een enorme belemmering om deel te nemen aan activiteiten, of om iets nieuws te ondernemen. Bekend is dat wanneer de geleerde taal niet gesproken wordt, taallessen niet zoveel helpen ('dinsdag leren, donderdag vergeten').
- Ook uit het onderzoek blijkt dat 'gevraagd worden' om deel te nemen aan een activiteit of vrijwilligerswerk veelal op een positieve respons kan rekenen. Het is dus zaak om vrouwen te 'verleiden en te verlokken'.
- Het onderzoek laat zien dat vrouwen wel willen. Wel dient te worden nagedacht over de randvoorwaarden (is bijvoorbeeld kinderopvang beschikbaar) en de motivatie: wat levert het de vrouwen op als zij meedoen (sociale contacten, meer veiligheid in de buurt, etc.).
- Continuïteit van activiteiten is belangrijk. In de praktijk zie je dat er eigenlijk een heel groot aanbod is voor allochtone vrouwen, maar door het incidentele karakter ervan blijft het lastig om vrouwen écht te betrekken.
- Er is bij de vrouwen veel zelforganiserend vermogen. Eigenlijk is een vorm van ouderwets opbouwwerk nodig om dit vermogen te ondersteunen. Helaas zijn deze voorzieningen bijna overal verdwenen.
- Meedoen aan activiteiten veronderstelt ook het hebben van voldoende zelfvertrouwen. Betrek vrouwen in zeer laagdrempelige activiteiten, zodat ze dit vertrouwen kunnen opdoen.
- Verschillende vrouwen (in diverse levensfasen, met diverse opleidingsniveaus etc.) hebben verschillende wensen. Zorg voor een continuüm van activiteiten, van eenvoudige buurtactiviteiten tot re-integratie op de arbeidsmarkt.
- De OK-banken (onbenutte kwaliteiten) zijn wellicht een goede plek om bovengenoemde activiteiten onder te brengen.
- Bij professionals die zich bezighouden met arbeidsre-integratie en scholing bestaat nauwelijks kennis over opvoedingsactiviteiten, buurtactiviteiten en

vrijwilligerswerk. En vice versa! Deze twee velden zouden meer van elkaar moeten weten en leren om vrouwen beter van dienst te kunnen zijn.

- Een terugkerende fout is dat met een aanbod wordt gewacht totdat vrouwen kinderen hebben. Het is juist zaak om al eerder vrouwen te betrekken bij de buurt en bij activiteiten.
- Geld is een motivator voor mensen die er weinig van hebben. Als vrouwen iets doen voor de buurt of wijk, is het goed na te denken wat de vrouwen hieraan kunnen hebben. Een kleine vergoeding is soms al een belangrijke incentive.
- Mannen zitten vrouwen soms in de weg als het gaat om participatie buitenshuis, etc. Het is lastig om dit via onderzoek te achterhalen, maar het speelt wel degelijk. In beleid en activiteiten moet hiermee rekening worden gehouden.

Verslag van de expertmeeting 'praktijk' in het kader van het project Allochtone vrouwen doen mee!

Donderdag 25 januari 2007, 09:30-11:30 uur bij het Sociaal Platform Rotterdam.

Aanwezig: E. Bezemer (SPR, voorzitter), H. van Waasdijk (Stichting Welzijn Noord), T. Huiskens (Werken aan de Stad), R. van 't Rood (Themis, Leiden), R. Westeriks (Opbouwwerk Pendrecht), R. Wetering (Vrouwenstudio's), S. Douali (Dona Daria), L. Hacene (Scala), G. Nijssen (Dona Daria), M. de Gruijter (onderzoeker Verwey-Jonker Instituut), N. Boonstra (onderzoeker Verwey-Jonker Instituut) V. Reuling (stagiaire Verwey-Jonker Instituut)

Algemene opmerkingen (vragen) naar aanleiding van de stukken:

- Er wordt in het onderzoek gesproken over allochtone vrouwen, maar soms ook over moeders. Bedoeld wordt: vrouwen. De term moeders is afkomstig van het eerste onderzoeks idee, waarin het element dat eerste generatie allochtone vrouwen ('moeders') zouden worden geïnterviewd door tweede en derde generatie vrouwen ('dochters') centraal stond.
- Er wordt gevraagd of er in het onderzoek ook gekeken is naar welke cultuuraspecten belemmeringen kunnen veroorzaken bij participatie. Dit is het geval, maar op de afzonderlijke aspecten is in dit onderzoek niet diep ingegaan.
- De deelnemers aan de expertmeeting vragen zich af of de afname van vrouwenactiviteiten in de betreffende wijken door de vrouw een als knelpunt is benoemd. Door de vrouwen is (in de open antwoorden) vaak behoefte geuit aan meer of andere activiteiten, maar er wordt zelden gerefereerd aan de situatie uit het (recente) verleden. Hier is dan ook niet expliciet naar gevraagd.
- Er wordt gevraagd hoe er gebruikgemaakt is van het sociaal netwerk van de studenten. De netwerken van studenten zijn benut via de sneeuwbal methode: de student vraagt een bekende om een interview. De geïnterviewde kent

ook weer iemand die aan de criteria voldoet, etc. Op deze wijze is het grootste deel van de respondenten geworven.

- Opgemerkt wordt dat het jammer is dat er geen autochtone vrouwen ondervraagd zijn in dit onderzoek. Autochtone vrouwen behoorden niet tot de onderzoeksopdracht vanuit het SPR, maar in de analyse zal wel waar mogelijk worden verwezen naar uitkomsten uit ander onderzoek, waarvan autochtone vrouwen wel deel uitmaakten.

Interpretatie (opmerkingen) naar aanleiding van de uitkomsten

- De experts herkennen de uitkomsten van het onderzoek: het beeld wat eruit spreekt van de vrouwen en de wijken is herkenbaar in de praktijk van de experts.
- In Rotterdam Noord is vorig jaar een onderzoek uitgevoerd naar allochtone ouderen en hun toekomstplannen. Uit het onderzoek blijkt dat de ouderen zelf niet denken bij hun kinderen in huis te gaan wonen, maar dat de kinderen dit zelf wel denken. Dit soort uitkomsten zou een rol kunnen spelen in onderhavig onderzoek, waarin immers ook een hoop oudere allochtone vrouwen zijn ondervraagd.
- Er is geen of zeer weinig aansluiting tussen de witte bewonersverenigingen en allochtonen. Dit is een probleem.
- Er worden in de wijken wel goede ervaringen opgedaan met methodieken om allochtone vrouwen te bereiken. Een voorbeeld is de laagdrempelige taalwinkel, waar nu al 500 vrouwen geholpen zijn. Toch is het lastig, omdat in het algemeen het ouderen- en vrouwenwerk onder druk staat en wordt afgebroken.
- Als het gaat om het organiseren van activiteiten voor allochtone vrouwen zou moeten gelden: apart waar het moet [bedoeld wordt in aparte etnische groepen als hierdoor het bereik wordt vergroot] en samen waar het kan.
- Uit het onderzoek komt eigenlijk naar voren dat het niet zozeer gaat om geïsoleerde vrouwen, maar om geïsoleerde instellingen: het zijn de instellingen die deze groep nog niet voldoende weten te bereiken.
- De experts constateren dat door de afbraak van het opbouw- en welzijns-werk, etc. het zelfoplossend vermogen van de wijken wel achteruit is gegaan. De oplossing hiervoor zou gezocht kunnen worden in het bereiken van de ouders via de kinderen, die door hun opleiding, etc. vanzelfsprekende banden in de buurt/wijk hebben. Ook interculturalisatie van het welzijns-werk (buurthuizen) is nodig: de tijd dat een buurt of een wijk één cultuur had, waarbij velen zich thuis voelden, is voorbij.
- Opgemerkt wordt dat allochtonen en vooral allochtone vrouwen vaak worden aangesproken in de zin van 'iets moeten'. Bijvoorbeeld met andere vrouwen samen een cursus doen. Met andere woorden: er zijn wel activiteiten, maar deze zijn zeer aanbodgericht en generiek. Dit sluit niet alleen vaak niet aan op de wensen van de vrouwen: het kan zelfs contraproductief werken: de veronderstelde morele drang schrikt af.

- Zelfvertrouwen is iets waar het sommige allochtone vrouwen aan ontbreekt. Het aanbod aan voorzieningen zou voor deze groep zich sterk moeten richten op het vergroten van dit zelfvertrouwen, dan kunnen daarna andere zaken volgen (bijvoorbeeld participatie in de buurt, (vrijwilligers)werk, etc.
- Soms is een knelpunt (bij activiteiten ondernemen) bij de vrouwen economisch van aard. De kosten van een activiteit zijn te hoog.
- Geld investeren in vrouwen is een duurzame investering: niet alleen de vrouw zelf, maar ook haar kinderen (en man) profiteren hiervan.

Kansen en belemmeringen bij participatie

- Psychische klachten en een negatief zelfbeeld zorgen ervoor dat participatie soms niet lukt.
- Voor een wijk/buurt is het belangrijk dat er mensen zijn (professionals en buurtbewoners) die geloven in kansen en zich hiervoor willen inzetten. Dit is belangrijker dan de toegepaste methode.
- Als je een vrouwengroep ondersteunt, dan kan worden ingezet op het stimuleren van informeel leiderschap, zodat professionals zich op een gegeven moment (goeddeels) kunnen terugtrekken.
- Maatwerk toepassen + het serieus nemen van de vrouwen.

Conclusies:

- Maatwerk is vereist!
- Geloof en zelfvertrouwen van vrouwen zijn belangrijk. Voor zover zelfvertrouwen achterblijft, moet hierin worden geïnvesteerd.
- Zelfcapaciteit van de wijk aanspreken.
- Overheid: op resultaat focussen (en niet bemoeien met de methodes).
- Deelgemeente kan een sterkere regierol claimen.

Colofon

opdrachtgever	Sociaal Platform Rotterdam
auteurs	Drs. M. de Gruijter, drs. N. Boonstra, dr. T. Pels, dr. M. Distelbrink
eindredactie	Femke Meijer, Amsterdam
omslag	Grafital, Valkenswaard
basisontwerp binnenwerk	Gerda Mulder BNO, Oosterbeek
opmaak	Nanda van Koutrik
uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht telefoon 030-2300799 telefax 030-2300683 e-mail secr@verwey-jonker.nl website www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

Behalve via deze site kunt u producten bestellen door te mailen naar verwey-jonker@adrepak.nl of faxen naar 070-359 07 01, onder vermelding van de titel van de publicatie, uw naam, factuuradres en afleveradres.

ISBN 978-90-5830-240-3

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2007

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.